

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

KURÂN'DA MÜJDELEME ÜSLÛBU VE TAHLİLİ

GÜLER TOPRAK TURAN

18810601231

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. AYŞE BETÜL ORUÇ

KONYA-2023

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Güler Toprak Turan		
	Numarası	18810601231		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Tefsir		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Kurân'da Müjdeleme Üslubu Ve Tahlili			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	GÜLER TOPRAK TURAN		
	Numarası	18810601231		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/TEFSİR		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	DOÇ. DR. AYŞE BETÜL ORUÇ		
Tezin Adı	KUR'ÂN'DA MÜJDELEME ÜSLÛBU VE TAHLİLİ			

Çalışmamızın giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, yöntem ve kaynakları ile Kur'ân'ın müjdeleme üslubu hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Birinci bölümde müjde kavramının semantik analizi yapılarak anlam alanı incelenmiştir. İkinci bölümde ise Kur'ân'a göre müjdelenenler ve müjdelenme yönleri ele alınmıştır. Bu bölüm adı altında bireysel olarak müjdeye muhatap olanlar, ahlâki özellikleri sebebi ile müjdelenenler, olumsuz mana da müjdeyle karşılaşanlar ayrıntılı bir şekilde ele alınarak tahlil edilmiştir. Üçüncü bölümde ise Kur'ân-ı Kerim'in farklı konularda yapmış olduğu müjdelemeler tek tek incelenmiştir.

Belirtilen tüm bu bölümler, yirmi bir başlık altında müjde manası ihtiva eden çok sayıdaki ayet-i kerime ışığında tahlil edilmiştir. Başta klasik ve modern tefsir kaynakları olmak üzere çok çeşitli alanlardaki eserlerden faydalanılarak Kur'ân-ı Kerim'in müjdeleme üslubu incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Tefsir, Müjde, Terğib.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	GÜLER TOPRAK TURAN		
	Student Number	18810601231		
	Department	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/TEFSİR		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	DOÇ. DR. AYŞE BETÜL ORUÇ		
Title of the Thesis/Dissertation	The Heraldng Style and Analysis in the Quran			

In the introduction part, brief information is given about the subject, purpose, method and sources of the research and the style of conveying the glad tidings of the Qur'an. In the first part, the semantic analysis of the concept of the good news was carried out and the meaning field was examined. In the second part, those who are given good news according to the Qur'an and the aspects of good news are discussed. Under the name of this section, those who are individually addressed to the good news, those who are heralded because of their moral characteristics, and those who encounter the good news in a negative sense have been analyzed in detail. In the third part, the good news of the Qur'an has made on different subjects are examined one by one.

All these sections mentioned have been analyzed in the light of a large number of verses containing the meaning of the good news under twenty-one headings. It has been tried to examine the manner of giving glad tidings of the Qur'an by making use of works in a wide variety of fields, especially classical and modern tafsir sources.

Keywords: The Qur'an, Tafsir, Tabsheer, Good News, Terghib.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ.....	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ.....	11
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	11
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	12
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI.....	16

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA MÜJDELEME USLÛBUNDA KULLANILAN BAZI KAVRAMLARIN SEMANTİK ANALİZİ	20
1. TEBŞÎR.....	20
2. TERĞİB \ RAĞBET	26
3. Nİ'ME	30
4. VA'D	34
5. KURRATU 'AYN.....	35
6. TÛBÂ.....	37
7. ECR.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE MÜJDELENENLER VE MÜJDELENME YÖNLERİNİN TAHLİLİ	43
1. BİREYSEL OLARAK MÜJDELENENLER	43
1.1. Hz. İbrahim'e Verilen Müjde.....	43
1.2. Hz. Zekeriya'ya Verilen Müjde	50
1.3. Hz. Meryem'e Verilen Müjde.....	55

1.4.	Hız. Ya'küb'a Verilen Müjde	61
2.	AHLÂKİ AÇIDAN MÜJDELENENLER	66
2.1.	Müminlerin Müjdelenmesi	68
2.2.	Sâlih Amel İşleyenlerin Müjdelenmesi.....	71
2.3.	Sabır Gösterenlerin Müjdelenmesi	76
2.4.	Takvâ Sahiplerinin Müjdelenmesi	81
2.5.	Tevazu Sahibi Olanların Müjdelenmesi	85
2.6.	Tâğuta Kulluk Etmekten Kaçınanaların Müjdelenmesi.....	88
3.	AZAPLA MÜJDELENENLER.....	91
3.1.	İnkâr Edenler.....	92
3.2.	Peygamberleri Haksız Yere Öldürenler Ve Adâleti Emredenleri Öldürenler.....	95
3.3.	İnsanların Mallarını Haksızlıkla Yiyenlerin Azapla Müjdelenmesi	100
3.4.	Münafıkların Azapla Müjdelenmesi	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FARKLI YÖNLERDEN MÜJDELEME.....	107
1. Allah'ın Yardımı Müjdesi	107
2. Şehitlerin Arkadan Geleceklere Vermek İstedikleri Müjde.....	111
3. Yüce Allah ile Yapılan Alışveriş Müjdesi	113
4. Fetih Müjdesi	116
5. 'AHMED' isimli Elçi Müjdesi.....	121
6. Rüzgarın Gönderilmesi Müjdesi.....	125
SONUÇ.....	128
KAYNAKÇA	132

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz. : Bakınız

by. : Basım yeri yok

Çev : Çeviren

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

Ed. : Editör

H. : Hicri

Haz. : Hazırlayan

H.z. : Hazreti

Nşr. : Neşreden

ö. : Ölümü

s. : Sayfa

S. : Sayı

s.a.s. : Sallahu aleyhi vesellem

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Ter. : Tercüme

thk. : Tahkik eden

ts. : Tarih yok

V. : Vefat

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

y.y. : Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Bizleri yoktan var eden, varlığından, rahmetinden ve sevgisinden haberdar eden eşsiz kelâmı Kur'ân-ı Kerim ve onun ilmiyle meşgul olmayı lütfeden Allah Teâlâ'ya hamd olsun. Âlemlere rahmet olarak gönderilen, ümmetinin saadetine çok düşkün olan peygamberimiz Hz. Muhammed'e salât ve selam olsun.

Allah Teâlâ'nın insanlığa hitâbı, ilk insan ve ilk peygamber Âdem (a.s.) ile başlamış ve daha sonra diğer peygamberlerle devam etmiştir. Rabbimiz, insanların mutluluğu için gerekli olan kural ve ilkeleri gönderdiği peygamberler ve kitaplar vasıtası ile onlara bildirmiştir. Kullarını dalâletten hidayete, kötülükten iyiliğe, karanlıklardan aydınlığa çıkartmak, onların hem dünyada hem ahirette mutluluğa ulaşmalarını sağlamak için göndermiş olduğu son ilâhi kelâmın adı da Kur'ân dır. Tüm insanlık âlemi için hak ile batılı, güzel ve çirkini, hayır ile şerri açıklayan bir hitâp olan Kur'an-ı Kerim, hem muhtevası, hem üslûbu itibariyle emsâlsiz bir kitaptır.

Bu ilahi hitâp ile insanoğluna yaratılış gayesi hatırlatılarak, bu gayeye ulaşmak için neler yapılması gerektiği detaylıca açıklanmıştır. "Terbiye eden, bir şeyi derece derece halden hale, nitelikten niteliğe geçirerek olgunluk amacına erıştirinceye kadar yetiştiren" anlamına gelen "Rabb" sıfatının tecellisi olarak Rabbimiz, kullarını mukaddes kelâmı Kur'ân ile eğitmiş, terbiye etmiştir. Akıl sahipleri tarafından derinlemesine düşünülüp anlaşılın diye müjde ve uyarılarla, kıssalarla veya rol model göstermek gibi çeşitli yöntemlerle bu ilâhi kelâmı ile insanları terbiye etmektedir.

İnsanı en güzel şekilde yaratan ve bu dünya âlemine halife olarak gönderen yüce Allah, onun eğitiminin ve gelişiminin nasıl olması gerektiğini hiç şüphesiz en iyi bilendir. Gönderdiği mesajlarının da hangi yöntemlerle muhataplarında, çok daha etkin ve hedefe yönelik bir şekilde sonuca ulaşabileceğini bilen de O 'dur. Bu ilahi hitabın en önemli özelliklerinden biri, içerdiği insan fitratına en uyumlu ilkeleri muhataplarına en etkili ve en muhteşem üslûp ile ulaştırmasıdır. Gönderilen tüm peygamberlerde bu üslûpla insanlığı Hak dine çağırmıştır.

Allah Teâlâ'nın mukaddes kitabındaki önemli bir üslûp özelliği de, özendirme ve teşvik ifadelerini korkutma ifadeleri ile birlikte zikretmesi, müjde ve uyarıyı bir arada yapmasıdır. Böylece Allah Teâlâ kulların, kendisine yaklaştıracak şeyleri elde etme konusunda daha canlı olmalarını, kendilerini telef edecek, zarar verecek şeylerden de uzak durmalarını murat etmiştir. Allah birçok ayette olumsuz amel sahiplerini zikredip, kendilerini azap ile uyarırken, hemen ardından iman ve sâlih ameli birleştiren, itaat fiilini yerine getirerek, günahlardan kaçınan kullarını çok çeşitli alanlarda müjdelemiştir.

Böylelikle Yüce Allah'ın belirlemiş olduğu ilkeler doğrultusunda hayatlarını sürdüren kişiler müjdelenirler ve daha emin adımlarla ilerleyebilmeleri için teşvik edilmiş olurlar. Yanlış yollara sapmış, karanlıklarda kalmış, helake doğru yol alanlar da yanlış yollarından dönmeleri için uyarılmakta ve korkutulmaktadır.

Müjdeleme ve uyarma, teşvik ve tehdit, insan hayatında yer alan önemli motivasyon vesileleridir. Teşvik ve müjdeleme, muhatabı bir nevi önden çekme faaliyeti iken uyarı ve korkutma da aynı zamanda, karşılaşılabileceği tehlikelerden haberdar ederek doğru olan yöne doğru onu arkadan itme faaliyetidir. Teşvik ve müjdeleme önden çekme şeklinde, uyarı ve korkutma ise arkadan itme faaliyetiyle, temel olarak iki yöntemde aynı hedefi amaçlamaktadır.

Kur'ân'ın eşsiz üslup özelliklerinden biri de müjdeleme üslubudur. İnsanları belirli amaçlar doğrultusunda hedeflenen davranışlara yönlendirme, onlarda istek oluşturma ve oluşan olumlu davranışları sürdürmek için motivasyon gerekmektedir. Bu motivasyonun İlâhi kaynağa dayanması muhakkak müminler için çok daha etkili ve önemlidir. Bu sebeple Kur'an'daki müjdeleme üslûbu çok önem taşımaktadır.

Diğer bir yönüyle Kur'ân-ı Kerim'de yer alan müjde ayetleri ile Yüce Rabbimiz, kullarını kısa ve bitimli dünya kazançları yerine, hakiki ve bitimsiz olan ahiret nimetleri ile de müjdeleyerek bir taraftan fitratlarında yer alan sonsuzluk isteklerine cevap verirken diğer taraftan da asıl hedeflemeleri gereken yöne doğru onları yönlendirmektedir. Bununla beraber dünya hayatı ile ilgili olarak karşılaştıkları bazı sıkıntı ve zorluklar karşısında onlara destek ve dayanak olmakta, gayret ve azimlerini yükseltmekte, güçlerini artırmaktadır.

Bu sebeple bizde bu çalışmamızda Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de müjde olarak bildirdiği konuları ve bu müjdelere muhatap olma bahtiyarlığına muvaffak olan kişilerin özelliklerini özellikle tefsir kaynakları başta olmak üzere çok sayıdaki kitap ve makalelerden faydalanarak tahlil etmeye çalıştık.

Bu çalışmanın sırasında bilgi ve tavsiyelerinden istifade ettiğim değerli tez danışmanım Doç. Dr. Ayşe Betül Oruç hocamıza şükranlarımı sunarım. İlmî birikim ve tecrübelerinden faydalandığım tefsir bilim dalındaki diğer tüm hocalarımıza da teşekkürü borç bilirim. Çalışmayı hazırlama sürecinde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem, babam, kardeşlerim, eşim ve çocuklarıma da ayrıca çok teşekkür ederim.

Güler TOPRAK TURAN
Ankara- 2023

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE KAPSAMI

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Yüce Allah'ın insanlığa eşsiz hitabı olan Kur'ân, hem dil, hem üslûp ve hem de anlam açısından özgün ve dinamik bir yapıya sahiptir. Her çağa ve her döneme hitap eden bir üslûp ile tüm özel ve genel şartları kapsayıcı mutlak ve mukayyet hükümler ihtiva eden bir kitap niteliğindedir.

Kur'ân, hem dünya hayatı, hem de ahiret hayatı için en temel rehberdir. Belirlemiş olduğu temel ilkeler ile hayatın tüm boyutlarını düzenlemek, geliştirmek anlamlı ve yaşanabilir kılmak için gönderilmiştir. Bu sebeple anlaşılacak ve yaşanmak için indirilmiş olan bu son hitabın sağlıklı bir şekilde anlaşılması, hayati bir öneme sahiptir. Ancak doğru bir şekilde anlaşıldığı ve uygulandığı takdirde muhataplarına kişilik ve karakter kazandırabilecek, bireyleri ve toplumları inşa edebilecek, hakikatleri bireylerde ve toplumlarda görünür kılacaktır.

Üslûp, mâhiyeti hakkında çeşitli açıklamalar yapılmakla birlikte önemi konusunda ittifak edilen bir kavramdır. Edebî bir eserin incelenme durumu söz konusu olduğunda ilk eleştiri alanı veya ilk dikkat çeken unsur üslûbu olmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in en önemli özelliklerinden biri de insan fitratına en uygun olan ilkelerini, muhataplarına en etkili ve en muhteşem üslûp ile ulaştırmasıdır.

Kur'ân'ın bu eşsiz üslup özelliklerinden biri de müjdeleme üslubudur. Allah Teâlâ, Kur'ân'da başta Peygamberler olmak üzere bütün inananlara müjde ve destek olacak, onların motivasyonlarını, gayret ve azimlerini yükseltecek ayetler inzâl buyurarak onlara yardımcı olmuş ve onları desteklemiştir. Müjde içerikli bu beyânlar inananlar için çok etkili bir teşvik unsuru niteliği taşımaktadır.

Diğer taraftan anlamsız ve geçici kazançlar yerine bitmeyen, tükenmeyen, geçici olmayan, sönmeyen hakiki ve ebedi müjde ve hedefler sunması da hem zihnen hem de ruhen teskin ve tatmin edici bir teşvik özelliği de taşımaktadır.

Elbette Âlemlerin Rabbi'nin bu işaret ettiği, yönlendirip teşvik ettiği ve müjde olarak ifade ettiği hususlar, bir Müslüman için büyük önem arz etmektedir. Bu konuların doğru bir şekilde anlaşılaraq hayata geçirilebilmesi için derinlemesine bir incelemenin önemli olduğu kanaatindeyiz.

Bu sebeple bizde bu çalışmamızla yüce Yaratıcının kulları için müjde olarak nitelendirdiği bu hususları çok sayıdaki tefsir kaynakları başta olmak üzere, pek çok eserden faydalanarak çok çeşitli bilgilendirmeler, farklı bakış açıları ve mana zenginliklerine ulaşma gayretiyle bu ayetleri derinlemesine tahlil etmeyi amaç edindik.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Kur'ân insanı, onun iç dünyasını, düşünce ve davranışlarını konu edinmektedir. Kur'ân öğretisine göre imtihan sebebiyle yeryüzüne gönderilen insanın bu süreçte gerek yaptıkları, gerekse yapmadıkları dikkate alınarak akıbeti belirlenmektedir ve insan bu imtihanı kendi başına vermek durumundadır. İnsan bir başkasının yaptığı veya kendisinin bilinçsizce gerçekleştirdiği tutum ve davranışlardan sorumlu tutulmamaktadır. İnsan, bilinçli ve istekli olarak tercih ettiği, kendi iradesiyle gerçekleştirdiği fiillerden sorumludur. Çünkü irade sahibi kişi iyi ve kötüyü, hayrı ve şerri tercih edip benimseme veya eyleme dönüştürme noktasında serbest bırakılmıştır. Bu serbestlik, yapılan davranışların sonuçlarına katlanmada kişisel sorumluluğu ortaya çıkarmaktadır. Bu bireysel sorumluluğun bir sonucu olarak Kur'ân, insanı doğru olana sevk edebilmek ve onda güzel olanı kalıcı kılabilmek için, kendi iç gücünü harekete geçirmesini istemektedir.

Bu sebeple insanın anlam taşıyan ve bir mükâfat/ceza ile karşılaşabileceği tüm davranışları, özgür iradesine dayalı olarak yaptığı tercihler sonucu olanlardır. Dışarıdan yapılan baskı ve dayatmalar ile gerçekleşen davranış ve inanç değişikliklerinin bireysel kazanç anlamında bir değer ifade etmeyeceği açıktır. Dolayısıyla kötülükleri terk etme veya iyilikleri hayatına kaim kılma noktasında esas olan kişinin, kendi isteği, gösterdiği çaba ve gayreti yani iradesi ile gerçekleştirdikleridir. Çünkü irade ve akıl gücüyle donatılmış bir varlık olan insan,

olumsuz ve ahlâk dışı olan dürtü ve isteklerine direnebilme, iyi ve güzel olanı hayatına hâkim kılma gücüne sahip olarak yaratılmıştır.

Her dinin kutsal kitabı, muhataplarına hitap ederek onlardan bazı davranışları yapmalarını isterken bazı davranışlardan da kaçınmaları gerektiğini belirtir. Bizim kitabımız Kur'ân-ı Kerim de bu şekilde hitapları içeren ayetlerle doludur. Çünkü onun çok önemli özelliklerinden biri de; kulluk görevlerini yerine getirebilmeleri için başta tüm insanlık olmak üzere, hususi olarak da müminler için tam bir hidayet/ yol gösterici özelliğidir. Yüce Yaratan bu kitabı insanlığa bir hayat kaynağı ve rehber olarak göndermiştir.

Karanlıkları aydınlatan bir ışık, hayat kaynağı ve rehber olarak gönderilmiş olan bu kitabın, muhatapları tarafından doğru bir şekilde algılanması da büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü ulaştırılmak istenen mesajların, muhatap tarafından doğru bir şekilde algılanıp anlaşılması, iletişimin en temel gayesidir. Beklenen bu gayeye ulaşılabilme, iletinin muhatap tarafından nasıl ve ne kadar anlaşıldığı ile doğru orantılıdır. Dolayısıyla kaynağın, mesajını en iyi tarzda ve en anlaşılır şekilde iletmesi ile muhatabı üzerinde istenilen etkiyi oluşturabilecektir. Bu tesirin tam anlamıyla sağlanabilmesi de muhatabın tüm yönleriyle tanınması ve uygun olan üslubun kullanılması ile mümkün olmaktadır.

Bu nedenle Kur'ân-ı Kerim'in muhataplarına hitap ederken kendisine has bir anlatım biçimi kullanmaktadır. Bu özel anlatım biçimi Üslûbu'l-Kur'ân olarak ifade edilmektedir. Yani Yüce Allah'ın kullarına iletmek istediği mesajlarını açıklamak için seçtiği ifade biçimleridir. Bu üslup, sözcük seçimi, cümle yapıları, açık ve kapalı ifade kullanımı, tasvirler ve teşbihleri, hakîkî ve mecâzî ifade kullanımı, lafız-mana örtüşmesi, ifadelerinin akıcılığı gibi pek çok konuyu kapsamaktadır. Kur'ân'ın kullandığı bu farklı üslup, insanların ilgisini ve merakını celbederek, onları hayrete düşüren bir tesire sebep olmuştur. Bu da onların hidayete ulaşmalarında önemli faktörlerden birini teşkil etmiştir.

Bu eşsiz hitabın, çok önemli bir diğer üslup özelliği de "Allah Teâlâ'nın muhataplarının anlayış seviyesine göre konuşması" özelliğidir. Kur'ân'ın kullandığı bu anlatım üslubunda insan fitratı gözetilerek, muhatabın bulunduğu çeşitli durumlar

dikkate alınarak hedeflenen gayeler ilmek ilmek işlenmektedir. Diğer taraftan Kur'ân'ın muhatabı olan insanın akıl ve duygulardan müteşekkil bir fitrata sahip olması sebebiyle bu iki yönü de önem taşımaktadır. İnsanı harekete geçiren etkenin çoğu zaman duyguları oluşu gerçeğini de gözeten Kur'ân-ı Kerim, bir taraftan insanın aklına hitap ederken diğer taraftan duygularına da hitap etmektedir.

Kur'ân da bulunan bu üslup özelliği ile insanı istenilen davranışlara sevk etme gayesiyle kimi zaman korku hissini harekete geçirerek aklın, vahyin ve fitratın çirkin gördüğü davranışlardan sakındırırken, kimi zaman da sevgi, istek ve ümit duygusunu harekete geçirerek kişiyi ideal davranışları kazanması noktasında teşvik eder. Dolayısıyla Kur'ân kendine has bir ifade tarzı olarak uyarı ve sakındırma öğeleri ile müjdeleme ve teşvik etme öğelerini birlikte kullanır. Olumlu davranışların yerleştirilmesi ve devamının sağlanması noktasında teşvik öğeleri kullanılırken, olumsuz davranışlardan uzaklaştırma noktasında da uyarı ve sakındırma öğelerine yer verilmiştir. Kur'ân da kusursuz bir denge içerisinde yer alan bu teşvik etme ve sakındırma öğeleri muhatabının duygularını harekete geçirmekte, bunun sonucu olarak da kişinin davranışlarını şekillendirmektedir.

Çalışmamızda öncelikli olarak incelemeye çalıştığımız müjdeleme üslubu, Kur'ân-ı Kerim'in önemli bir özelliğidir. Kur'ân, kullanmış olduğu pek çok kavram ve ifade ile insan psikolojisinin farklı yönlerine değinmekte sevgi, güven, mutluluk, sevinç, ümit gibi pek çok duyguya yer vermektedir. İnsan psikolojisinde çok önemli bir yere sahip olan ve hayatın merkezinde yer alan bu duygularla bağlantılı olarak tebşir, ecr, nimet, sekîne, sürûr, terğib, rıza, hasene, tayyib, felâh gibi birçok kavram, bu sebeple Kur'ân da öne çıkan temel kavramlar arasında yer almaktadır.

Kullanılan bu kavramlar, gerekli motivasyonu sağlamakta yani muhatabını belirli bir hedef veya amaç doğrultusunda harekete geçmesi için teşvik etmekte adeta fiziksel ve psikolojik olarak itici güç oluşturmaktadır. Kişi ancak gerekli motivasyonu elde ettikten sonra belirli bir iş ve eylemi gerçekleştirmek üzere edindiği güç ile bir amaç doğrultusunda harekete geçebilecek, davranışlarında kararlı ve istekli olabilecektir. İstenilen davranışın oluşumunu başlatan, davranışın şiddetini belirleyen, davranışa yön veren ve sürekliliğini sağlayan kişi de oluşturulan

motivasyon düzeyi ile yakından alakalıdır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ve muhatapları üzerinde gerekli motivasyonu sağlayan müjde ve teşvik ifadeleri büyük önem taşımaktadır.

Fıtratları itibari ile insanlar lezzet veren şeylere, ödül ve kazanımlara karşı meyilli oldukları için bu yöndeki teşvik unsurlarını sever ve elde etme gayreti içinde olurlar. Kullanılan müjde ve teşvik ifadeleri, kişilerin davranışlarına olumlu tesiri olduğu gibi sosyal hayata da pek çok katkısı bulunmaktadır. Müjdeli haberler bazen bir kişiyi kapsarken, bazen de toplumun büyük bir bölümünü içine alabilmektedir. Bu müjde içeren güzel haberler aracılığıyla insanlar mutluluk ve sevinçlerini dile getirerek kenetlenebilir, toplumsal manada birlik ve beraberliğe olumlu katkılar sağlanabilmektedir.

İnsanlar yapıları gereği farklı biçim ve farklı düzeylerde motivasyon unsurlarına ihtiyaç duyarlar. Kimisi için küçük bir teşvik yeterli iken kimisinin harekete geçebilmesi için büyük motivasyon unsurları gerekmektedir. Bu sebeple Kur'ân'da çok çeşitli cihetlerde müjde ve teşvik ifadelerine yer verilmiştir. Müjdeleme üslubu içerisinde yer alan bu teşvik ve özendirme öğelerinin sayısının, çeşitliliğinin ve yönlerinin artırılması, etki gücünü artırmakta ve birer sonuç olan davranışların oluşumundaki büyük kuvveti oluşturmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in önemli bir özelliği olan müjdeleme üslubu çerçevesinde, hem dünyaya yönelik, hem de ahirete yönelik pek çok müjde ve teşvik unsuruna yer verilmiştir. Bir taraftan belirli özelliklere sahip kişilerin, hoş bir hayat yaşamaları, fetih elde etmeleri, işlerinde kolaylık ihsan edilmesi, Allah'ın yardımına mazhar olmaları, kâfirlerin hilesinden kurtulmaları, emniyet ve huzura kavuşmaları gibi dünya iken elde edebilecekleri müjdeler ifade edilmiştir. Diğer taraftan cennetin en yüksek makamları, tertemiz eşler, hesapsız rızıklandırılma, melekler tarafından hürmet ve selamla karşılanma, mertebelerin en üstünü olan Allah'ın dostluğunu ve rızasını kazanma ile dünyada görülmemiş, duyulmamış, insan akıl ve hayaline gelmeyen nice ahirete yönelik müjdelerin varlığından bahsedilmiştir.

Bu eşsiz müjdeleme üslubu ile Kur'ân, itaatkâr kullar için çeşitli müjdelerle dolu bir dünya hayatı olduğunu bildirirken öte taraftan insanın, dünyanın fani

lezzetleri ile asla tatmin olmayan, fitratından gelen ebedi tarafına yönelik hakiki, bitimsiz ve ebedi mükâfat müjdelerini de ihmal etmemiştir. Ayrıca bu müjde ve teşvikler çeşitli anlatım üslûpları ile somutlaştırılarak, farklı anlama kapasitelerine sahip insanlar tarafından da rahatça anlaşılması sağlanmıştır. Tüm insanların anlayabileceği şekilde gündelik hayata dair örnekler ve temsiller kullanılmıştır.

Diğer taraftan Hz. Peygamber ve O'nun yolundan gidenler, Allah'ın emir ve yasaklarını yaşarken ve tebliğ ederken birçok zaman şiddetli bir muhalefetle karşılaşmışlar ve tüm zamanlarda da karşılaşacaklardır. İşte böylesine zor geçecek dönemler için Yüce Allah, gönderdiği ilahi vahiyle onlara destek olmuş ve görevlerini ifa edebilmeleri için onları zorluklar karşısında motive etmiştir. Hz. Peygamber ve sahabeler, bu zorlu imtihan süreçlerine Kur'ân'dan aldıkları teşvik ve müjdelerle direnebilmişlerdir. Aynı şekilde onların bu kutlu yürüyüşüne katılanlar da ihtiyaç duydukları destek ve motivasyonu yine bu eşsiz hitaptan elde edeceklerdir.

Kur'ân, iman edenlere kendileri için dünya ve ahirette hazırlanan ödül ve nimetleri bildirmekte, onları müjdelemektedir. İman edenler ise Kur'ân'ın bildirdiklerine, vadettiklerine inanan ve tasdik eden kişilerdir. Kendilerine verilen bu haberlerin gerçekliğinden şüphe etmeyen müminler, kendilerine verilen müjdeler ile sevinir ve mutmain olurlar. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim'de tek tek sıralanmış olan bu müjdelerin neler olduğunun derinlemesine araştırılması, ilgili kavramlardan yola çıkarak Kur'ân'da müjde ifadelerinin tanımlarının doğru bir şekilde anlaşılması, müjdelere muhatap olan kişilerin sahip olduğu özellikler ile müjdenme yönlerinin derinlemesine incelenmesi müminler açısından büyük önem taşımaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Öncelikle Kur'ân'ı Kerim'de müjde kavramı ile ilgili ayetler tespit edilerek, bu kavrama ait anlam çerçevesi belirlenmeye çalışılmıştır. Bununla beraber Kuran'ı Kerim'de müjde kavramı ile yakın anlam ilişkisi olan kelimeler ile müteradif kelimeler tespit edilerek incelenmiştir. Bu kelimelerin sözlük ve terim manaları tetkik edilerek, Kur'ân bütünlüğü içerisinde kazandıkları anlamlar pek çok ayet örneğinde tahlil edilmiştir.

İkinci bölümde, Kur'ân'a göre müjdelenenler ve müjdelene yönlere yirmi bir başlık altında birçok tefsirden istifade edilerek tahlil edilmiştir. Bu bölüm adı altında bireysel olarak müjdeye muhatap olanlar, ahlâki özellikleri sebebi ile müjdelenenler, olumsuz manada müjdelenenler yani azap müjdesinin muhataplarının kimler olduğu on alt başlık halinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu incelemeler sırasında çok sayıda müfessir yorumlarından, sahih hadislerden, nüzul sebeplerinden, tarih, kelâm tasavvuf, psikolojik ve sosyolojik eserlerden istifade edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Kur'ân-ı Kerim'in farklı konularda yapmış olduğu müjdelemeler ele alınarak fetih müjdesi, Allah'ın yardım müjdesi, şehitlerin arkalarından geleceklere verdikleri müjde, Allah ile yapılan alışveriş müjdesi, "Ahmed" isimli elçi müjdesi, Rüzgârın gönderilmesi müjdesi başlıkları altında ilgili ayetler başta tefsir kaynakları olmak üzere çok çeşitli kaynaktan yararlanılarak derinlemesine tahkik edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın aslı kaynağı Kur'ân-ı Kerim'dir. Konumuzla ilgili ayetlerin tespitini sağlamak için Kur'ân'ı Kerim de yapılan baştan sona dikkatli bir tarama sonrasında Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin "el-Mu'cemü'l-Müfehres"inden yararlanılmıştır. İlgili ayetler ele alınırken ifadelerin daha açık ve anlaşılır olmasını sağlamak için ayetlerin orijinal metinlerine de yer verilmiştir. Ayet mealleri için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanmış olan meal esas alınmakla birlikte gerektiğinde diğer meallerden de istifade edilmiştir.

Çalışmamızdaki kavramların anlam çerçevesini belirlemek için, bize yardımcı olacak kaynakların başında gelen Arapça lügatlere başvurulmuştur. Bunların içerisinde de hususi olarak ilk dönem Arapça sözlüklere yer vermeye önem gösterilmiştir. Lugat olarak, Halîl b. Ahmed'in (ö.175/791) "Kitâbü'l-Ayn", Ezherî'nin (ö.370/980) "Tehzîbü'l-Luğa", İbn Fâris'in (ö.395/1004) "Mu'cemu'l-Luga", Cevherî'nin (ö.400/1009) "es-Sihâh veya Tâcü'l-Luga", Râğîb el-İsfehânî'nin "el-Müfredât", Zemahşerî'nin "Esâsü'l-Belâğa", İbn Manzûr'un (ö.711/1311) "Lisanül-Arab", Cürçânî'nin (ö.816/1413) "et-Ta'rîfât," Fîruzâbâdî'nin

(ö.817/1415) “el-Kâmûsu'l-Muhît”, Zebidî'nin (ö.1205-1791) “Tacü'l-Arûs” eserlerinden faydalanılmıştır.

Çalışmamızın temel kaynaklarından birisini de tefsirler oluşturmaktadır. Ekseriyetle klasik tefsir kaynaklarından yararlanmakla beraber modern dönem tefsir kaynaklarına da yer verilmiştir. Buradan hareketle Kur'ân'ı tamamıyla ilk tefsir eden kişi olan Mukâtil b. Süleyman'ın (ö.150/767) et-Tefsîrû'l-Kebîr'inden ve yine ilk dönem tefsirlerinden olup en çok başvurulan tefsir olan Taberî'nin (ö.310/923) Cami'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân tefsirinden çokça yararlanılmıştır.

Bununla beraber Mâtürîdî'nin (ö.333/944) “Te'vîlâtü'l-Kur'ân”, Mâverdî'nin (ö.450-1058) “en-Nüket ve'l-Uyûn”, Vâhidî'nin (ö.468/1076) “et-Tefsîrû'l-Basîd”, el-Begavî'nin (ö. 516/1122) “Me'âlimu't-Tenzîl”, Zemahşerî'nin (ö.538/1144) “el-Keşşâf”, İbn Atiyye'nin (ö.541/1147) “el-Muharraru'l-Veciz”, İbnü'l-Cevzî'nin (ö.597/1201) “Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr”, Râzî'nin (ö.606/1210) “Mefâtihu'l-Ğayb”, Kurtubî'nin (ö.671/1273) “el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân”, Beyzâvî'nin (ö.685/1286) “Envârü't-Tenzîl”, Nesefî'nin (ö.710/1310) “Medarikü't Tenzi'l ve Hakaiku't-Te'vil”, Ebû Hayyân'ın (ö.745-1344) “el-Bahrü'l-Muhît”, İbn Kesîr'in (ö.774/1373) “Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm”, İsmâil Hakkı Bursevî'nin (ö.1137/1725) “Ruhu'l-Beyan”, Âlûsî'nin (ö.1270/1854) “Rûhu'l-Meânî”, Elmalılı Hamdi Yazır'ın (1878-1942) “Hak Dini Kur'ân Dili”, Mevdûdî'nin (1903-1979) “Tefhîmu'l-Kur'ân”, Seyyid Kutub'un (1906-1966) “Fî Zılâli'l-Kur'ân” tefsirlerinden de faydalanılmıştır.

Yine çalışmamızda Ebû Bekir b. Ebû Şeybe'nin (ö.235/849) “Kitabü'l-Musannef fi'l-Ehadis ve'l-Asar”, Buhârî Muhammed b. İsmâil (ö.256/870) “el-Câmi'u's-Sahîh”, Muslim b. Haccâc'ın (ö.261/875) “Sahîh-i Muslim”, Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) “Müsned”, Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin (ö.275/889) “es-Sünen” eserlerinden hadis alanında istifade edilmiş eserlerdir.

Bununla beraber Râzî'nin “et-Tıbbu'r Rûhânî”, Gazalî'nin, “Müslüman'ın Ahlak'ı”, Kınalızade Ali Efendi'nin “Ahlâk'î Alâ'î gibi birçok ahlâka dair temel eserlerden, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin “Kitâbü't-Tevhîd”, Nesefî'nin “Tebşîratü'l-Edille”, Teftâzânî'nin “Şerhu'l-Mekâsîd” gibi kelâm eserlerinden, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin “Medâricu's-Sâlikîn”, İbn Teymiye'nin “İman Üzerine”,

Mağnisâvî'nin “Şerhu Fikhu'l-Ekberi” akaid ile ilgili olarak faydalanılan kitaplarından bazılarıdır.

Diğer taraftan Ali Rıza Aydın'ın “Birey ve Din ve Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar”, Jean de La Bruyere'nin, “Karakterler”, Muhsin Demirci'nin “Kur'ân'da Toplumsal Düzen”, Abdülaziz Abdülkadir Kâmil'in, “İslâm'a Göre Irklar ve İnsanlar”, Orhan Koloğlu'nun, “İslâm'da Değişim”, Abdurrahman Kasapoğlu'nun, “Kur'ân'da Adalet Psikolojisi ve Adaleti Engelleyen Psikososyal Faktörler”, Hülya Alper'in “İmanın Psikolojik Yapısı”, Yünni Sezen'nin, “Sosyoloji Açısından Din–Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri” gibi eserler psikoloji ve sosyoloji alanında yararlanılan eserlerden bazılarıdır. Ayrıca konumuzla ilgili olan ve kıymetli hocalarımız tarafından kaleme alınmış olan pek çok sayıdaki makaleden de faydalanılmıştır.

Konumuzla ilgili olarak daha önce hangi akademik çalışmaların yapıldığını incelediğimizde ise bizim çalışmamıza konusu itibarı ile en yakın olan çalışma, Morteza Soleimani'ye ait olan “Kur'an'da İnsanın Eğitimi: Tebşir ve İnzar” isimli doktora tezidir. Bu çalışma da daha çok tebşir ve inzâr kavramlarının, İslami eğitim sistemindeki yeri ve önemi incelenmiş, bu kavramlara dayalı bir eğitim ve terbiye metodunun önemi üzerinde durulmuştur. Bu çalışma da müjde kavramının Kur'ân'daki kullanımına kısaca değinmiş olsa da konu daha çok eğitim açısından ele alınmıştır.

Bizim çalışmamızda ise özellikle Kur'ân-ı Kerim'de müjde olarak ifade edilen hususlar, ayrı başlıklar altında ve konuyla ilgili birçok ayet tahlili ile birlikte ağırlıklı olarak müfessirlerin yorumlarına yer verilerek, hadis kaynakları ve kavram açıklamaları çerçevesinde, birçok kitap ve makaleden faydalanarak ayrıntılı bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA MÜJDELEME ÜSLÛBUNDA KULLANILAN BAZI KAVRAMLARIN SEMANTİK ANALİZİ

İlahî metinler muhatapları üzerindeki etkilerini, öncelikle kullandıkları üslup ile ortaya koyarlar. Tüm ilahî kitaplar, muhatapları insan olması sebebiyle beşere ait bir dili ve bu dile ait yöntemleri kullanmak durumundadır ki, anlaşılabilmesi açısından bu bir zorunluluktur. Çünkü İlahî kaynaklı tüm kitapların temel hedefi insanları dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmaktır.

Tüm insanlığa hitap eden Kur'ân-ı Kerim, kendine özgü bir dil kullanmaktadır. Kur'ân, bir beyan mucizesidir. Muhatapları tarafından en doğru şekilde anlaşılabilmesi için her bir kelime tam olarak yerli yerince ve de olması gerektiği konumda kullanılmıştır. Çünkü O, kelamın en güzeli ve mükemmelidir.

Bu ilahi hitap, içerdiği birçok hikmet ve faydaya binaen, kastedilen mananın daha iyi anlaşılabilmesi için yakın anlam ilişkisi barındıran birçok kelimeye de yer vermiştir. Kullanılan kelimeler gerek tek başlarına, gerekse yer aldıkları cümlenin bütünüyle tam bir uygunluk ve muazzam bir anlam bütünlüğü oluşturmaktadır. Ayrıca seçilen her bir kelimenin; ayet, sure ve Kur'ân'ın tamamına bakan yönleri de bulunmaktadır.

Bu sebeple Kur'ân'da müjde anlamıyla ilişkili olarak kullanılabilen birçok kelime bulunmaktadır. Bu anlamda en fazla tebşîr kavramı kullanılmakla beraber yakın anlamlı olarak terğîb, ni'me, va'd, kurratu'ayn, tûbâ ve ecr kavramları da bu anlam alanı içerisinde yer alabilmektedir.

1. TEBŞİR

Arapça kökenli bir kelime olan tebşîr kavramı, Kur'ân'da pek çok kez zikredilen kavramlardandır. Genel olarak mutluluk ve sevinç içeren bir haberin başkasına ulaştırılmasıdır.

Türevleri ile beraber bu kavram Kur'ân'da seksen yedi ayette geçmektedir.¹ Tebşîr, Arapça da (bşr) kökünden türemiş olup, be-şe-re fiilinin tef'îl babından olan

¹ Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Miifehresli-Elfazı'l-Kur'ân'i'l-Kerim*, (İstanbul: Çağrı yay.1986), 119-120.

bir mastardır. Râgıb el-İsfahânî(502/1108), “sevindirici bir haber vermek, müjdelemek, haber vermek, tebliğ etmek, dine çağırarak”² şeklinde tanımlarken, “sevinmek, güler yüzle karşılamak, mutlu olmak, müjdelemek, muştulamak, haber getirmek, yüz cildinin kendisiyle değiştiği bütün doğru haberler” ise ³ yapılan diğer tanımlamalardır. Cevherî (400/1009) ise tebşir’in hem sevindiren hem üzücü haberler için de kullanılabildiğini söylemiştir.⁴

Halîl b. Ahmed (175/791) ise bu konu ile alakalı olarak beşaret: “Müjde ile verilen bir haberdir, beşîr ise hayır ya da şer konusunda müjde veren kimsedir”⁵ demektedir.

Kur’ân’da tebşir kelimesinin müjde anlamında kullanıldığı pek çok ayet vardır ki;

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

“İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele”⁶ ayetinde olduğu gibi veya

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا

“Mü’minlere; kendileri için Allah tarafından büyük bir lütf olduğunu müjdele”⁷ olduğu gibi.

Ancak kelimenin aslı dikkate alındığında, yüzdeki tenin değişmesini sağlayan, ona yapılan etki şeklini değiştirdiği gibi, üzüntü de tenin rengini ve şeklini değiştirir.

² Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur’ân*, thk. Safvan Adnan al-Davudi, (Beyrut: Dar-ul-Kalem, 1991), 124-126.

³ Ali b. Muhammed b. Ali el- Cürçânî, *Mu’cemu’l-Ta’rifat*, (Beyrut: Dâru’l-Kitabul-İlmiyye, 1983), 1/222. Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, (Beyrut: Daru Sadır, 1414), 4/62.

⁴ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Şihâhu’l-luga*, thk: Ahmed Abdulgafur Attar, (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melayin, 1987), 2/590.

⁵ Ebû Abdi’r-Rahman Halîl b. Ahmed, *Kitabu’l-Ayn*, thk: Mehdi el-Mahzumi, İbrahim Sâmîrâî, (Beyrut: Dâru Mektebeti’l-Hilal, 1988), 1/165.

⁶ el-Bakara 2/25.

⁷ el-Ahzâb 33/47.

Buna göre tebşîr, hem sevindiren hem de üzen haberler için de kullanılır.⁸ Tebşîr, mutlak olarak kullanıldığı zaman olumlu bir mana ifade ederken, azâp anlamındaki bir cümlede kullanıldığında ise olumsuz bir manayı da ifade edebilmektedir.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

“O kâfirlere elem verici bir azâbı müjdele!”⁹ Veya

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

“Allah’ın ayetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberlerin canlarına kıyanlar ve adalet isteyen insanları öldürenler var ya, onlara can yakan bir azâbı müjdele”¹⁰ ayetlerinde olduğu gibi.

İzafi olarak olumsuz anlamlı bir haber için de kullanılabilir. Bu durumda alay etme, küçümseme, hafife alma şeklinde mecaz ifade eder. “Onlara acı bir azâbı müjdele”¹¹ ayetindeki gibi. Birisinin düşmanına: “Bütün soyunun ölümü ve malının soyulmasıyla sevin”¹² demesi veya “Selamın dayak, azarlaman kılıç gibidir” cümlelerinde yer alan mecaz ifadelerin kullanımı da buna örnektir.¹³

İsfahânî bu konuyla ilgili olarak, bu ayetlerde ki beşaret yani müjdelemenin kâfirlere karşı istiare olarak kullanıldığını belirtir. Çünkü onların orada duyabilecekleri en sevindirici haberin azâp haberi olduğuna dikkat çeker.¹⁴

Diğer taraftan tebşîr kelimesi “be-şe-ra” kökünden türemiştir. Bu sebeple beşer yani insan kavramıyla da ilişkilidir. Beşer kelimesi insan, çokluk yani halk için

⁸Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî, Tezhbu'l-Luğa, tah: Muhammed Avdumurab, (Beyrut: 2001), 2/160. Alî b. Muhammed b. Habîb el- Mâverdi, en-Nüket ve'l-Uyun, (Beyrut:1992), 1/386. Râzi, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin er-Râzi, Mefatilu'l-Gayb, (Beyrut: Dâru İhyâ et-Turâsi'l-Arabi, 25/111. Cevherî, Şihâhu'l-luğa, 2/590

⁹ et-Tevbe 9/3.

¹⁰ Âl-i İmrân; 21

¹¹ et-Tevbe 9/34.

¹² Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, el-Keşşâf an Haikâiki Ğavâmizi 't-Tenzîl ve'l-Uyûni 'l-Ekâvil fi Vücûhi 't-Te'vil, (Beyrut: Daru'l-Kitap el-Arabi,1407), 1/253-255. Zemahşerî, Esâsu'l-Belâga, (Beyrut:1989), 40.

¹³ İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, 4/61.

¹⁴ İsfahânî, el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'ân, 1/124-126.

de kullanılır.¹⁵ Hz. Âdem için insanlığın babası anlamına gelen ‘‘Ebu’l-Beşer’’ denilmiştir.¹⁶

İnsana (بشر) denmesinin nedeni, derisinin tüysüz olması ve bakıldığında direk derisinin gözükmemesidir. Çünkü diğer hayvanların derileri ya yün ya kil ya da tüylerle örtülüdür.¹⁷

Müjde kavramının da kelime manası dikkate alındığında yüzdeki tenin değişmesini sağlayan sevinç veya üzüntüye sebep olan haber için kullanıldığı için aralarında böyle bir etimolojik bağlantı da bulunmaktadır.

İsfahânî, Müfredatında bu konuyla ilgili olarak, Kur’ân’da insan bedeninin, dış görünüşünün kast edildiği her yerde, insan yerine beşer kelimesi kullanıldığını belirtmektedir. Mesela ‘‘Ben çamurdan bir beşer yaratacağım’’¹⁸ veya ‘‘O (Allah) ki, sudan bir beşer yaratmıştır’’¹⁹ ayetlerinde olduğu gibi.²⁰

Taberî (310/923) ise tebşir ile ilgili olarak; Kendisine bildirilen kimsenin, onunla sevindiği haber olarak tanımlar. Zira Arap dilinde, bir kimseye, başkasından işitmeden veya başkası bildirmeden önce verilen sevindirici haberin tebşir olarak ifade edildiğini belirtir.²¹

Zemahşerî (538/1144), müjdeyi tanımlarken yalnızca hayır anlamında kullanmış ve ‘‘kendisine söylenen kimsede sevinç meydana getiren haberdır’’ diye tarif etmiştir. Birisi kölesine: ‘‘Bana filan kişinin geldiğini kim müjdelerse o hürdür’’ dediğinde, onu ilk haber veren kişi hür olur. Çünkü o insan aldığı ilk haberle sevinir. Ama ‘‘beşşereni’’ yerine ‘‘ahbereni’’ derse, onu haber veren kişilerin tümü hür olur, demektedir.²²

Bu konu da İbn Âşûr (1879/1973) şöyle bir noktaya da dikkat çeker; Tebşir, ‘‘sevinilecek ve hoşlanılacak bir şeyi bildirmek bakımından herhangi bir haberden

¹⁵ Cevherî, *Şihâhu’l-luğa*, I/152.

¹⁶ Ebu’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb *el-Firûzâbâdî, el-Kâmusu’l- Mûhît*, (Beyrut: el-Müessesetü’r-Risâle, 2005), 351.

¹⁷ İsfahânî, *el-Müfredat fî Garibi’l-Kur’ân*, 1/124.

¹⁸ Sâd 38/71.

¹⁹ el-Furkan 25/54.

²⁰ İsfahânî, *el-Müfredat fî Garibi’l-Kur’ân*, 1/124.

²¹ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Cami’u’l-Beyan an-Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, (Beyrut: Daru’t-Terbiye ve’t-Turasi) 6/368.

²² Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/104. Zemahşerî, *Esâsu’l-Belâğa*, 40.

daha özeldir ve kendisine haber verilen kimse bu haberi daha önce almamıştır.”²³

Haber ile müjdenin birbirlerinden ayrıldıkları nokta ise şöyle açıklanmıştır ki: “Haber, ilk muhbirden (haber verenden) veya başkasından olabilir, ama müjde sadece ilk muhbirden olur. Haber doğru veya yanlış, sevindirici veya üzücü olabilir, ama müjde sadece doğru ve çok kere sevindirici haber için olur.”²⁴

Beşîr ise, “b-ş-r” kökünden türetilmiş bir sıfat olup, “müjdeleyen, güler yüzlü ve sevecen olan” demektir. “Beşîr” kelimesi yerine bazen “mübeşşir” kelimesi de kullanılır. Ancak “beşîr”, sıfat olup, devamlılık arz eder. “Mübeşşir” ise ism-i faildir olup, o an için yapılan işin failidir.²⁵ Yani “beşîr”, her zaman iyi haber veren, müjdeleyen kişi, mübeşşir ise belirli bir olayı veya haberi müjdeleyen, bildiren kişi demektir.

Kur’ân’da tebşir kavramı, inananların kalbinde güven ve umut oluşturmak, gerek sonsuz hakikatlere ulaşabilmeleri, iyi ve güzeli hayatlarında ikame edebilmeleri gerekse yanlış davranışlardan da sakınabilmeleri için önemli bir teşvik ve motivasyon aracı olarak kullanılmıştır. Arapça kökenli bir kelime olan tebşir kavramı, Kur’ân da pek çok kez zikredilen kavramlardandır. Genel olarak mutluluk ve sevinç içeren bir haberin başkasına ulaştırılmasıdır.

Tebşir kavramının zıddı da inzâr kavramıdır ki “İçinde korku bulunduran haberlere denir.”²⁶ Nezr (نذر) kökünden türemiş olan inzâr bir şeyi bildirip sakınmasını istemek, dikkatini çekmek ve uyarmak anlamlarına gelir. İnzâr, içinde korku bulunan bir haberdır. Korkulacak bir şeye karşı veya zararlı şeylerin gelebileceğine dair yapılan hatırlatma, sakındırma ve ihtar etmedir.²⁷ İçinde sürûr ve sevinç olan tebşirin yani müjdelemenin zıddıdır.

“Muhataba dini tekliflerin ulaştırılması,²⁸ ilim, amel namına ne varsa her

²³ Muhammed et-Tahir ibn Âşur, *Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir* (Tunus: Daru's-Sehnuun lin-Neşr ve't-Tevzi, 1000), 1/350-351.

²⁴ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed İbn Far, *Mu'cemu'l-Luga*, (Beirut, 1986), 1/126.

²⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, 1/259. Ahmet Âsım Efendi, *Kamus Tercemesi*, (İstanbul, h. 1305.), 2/161. İbnu'l Esir Mecdüddin el-Mubarek b. Muhammed, el-Cezeri, *En Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser* (Beirut, ts.), 1/139.

²⁶ İsfehânî, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'ân*, 1/797-798.

²⁷ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 5/ 200-203. Cevherî, *es-Sıhhah*, 2/825-826.

²⁸ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 25/66.

şeye davet etme ile her türlü çirkinden men etme²⁹, başka bir deyişle emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker"³⁰ bu kelimenin anlam alanı içerisinde yer almaktadır. Seyyid Kutub'a (ö.1906/1966) göre de inzâr, "gaflet ve dalâlet içinde olmaları sebebiyle kendilerini bekleyen tehlikeyi göremeyen kimseleri uyandırma"³¹ ve yapılan günahlar karşılığında ilahi ceza ile korkutmadır.³²

Kur'ân'da önemli bir kavram olan "inzâr", genel olarak Cenab-ı Allah'ın, peygamberleri vasıtasıyla kullarını uyarması, insanları kötü âkibetten sakındırmasıdır. İnkâr, şirk ve isyan gibi ilâhî azaba sebep olabilecek tutum ve davranışlara karşı onları uyarması, karşı karşıya kalabilecekleri âfet ve musibetlerden haberdar etmesidir.

Müjde ve sevinç haberi getirene "Beşir ve mübeşşir" denildiği gibi "İnzâr" görevini yerine getiren peygamberlere de "nezîr" ve "münzir" denir. "nezir" ve "münzir" için "öğretici, korkutucu, sakındırıcı" şeklinde anlamlar verilirken³³ bir topluma düşman tarafından veya başka bir yerden ansızın gelebilecek tehlikeleri bildiren ya da öğreten³⁴ anlamı da taşımaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca, doğru olan yoldan saparak şirk, inkâr, fîsk gibi yasak kılınmış olan davranışlara sapan kişileri inzâr etmeleri için, her zaman nezîrlere göndermiş ve bu uyarılar muhatapları etkileyebilecek en uygun üslûp ile yapılmıştır.

İnzâr kavramıyla ilgili birkaç ayet-i kerîme örneği şöyledir:

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ

'Ey örtüye bürünen! Kalk, inzâr et.'³⁵

'Ey ehl-i kitab! Peygamberlerin arası kesildiğinde, size açıklayıp duran elçimiz gelmiştir. Tâ ki; bize ne müjdecî, ne de uyarıcı gelmedi', demeyesiniz. İşte

²⁹ Râzi, *Mefatilu'l-Gayb*, 25/62.

³⁰ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm b. Ibn Teymiye *Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe*, (İstanbul, 1989),122

³¹ İbrâhîm b. Hüseyin Seyyid Kutub, *Fî Zîlâli'l-Kur'ân*, (İstanbul: Hikmet yay. 1986), 15/399

³² Râzi, *Mefatilu'l-Gayb*, 25/29.

³³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/202-203.

³⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/202-203.

³⁵ el-Müddessir 74/1-2.

size hem müjdedi hem de uyarıcı gelmiştir. Allah her şeye kadirdir.”³⁶

“Bu Kur’ân bana, sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahy edildi””³⁷

Kur’ân da inzâr ve tebşir kavramlarının bulunduğu ayetler incelendiğinde şöyle sonuçlarla karşılaşılmaktadır:

a) Kur’ân’da inzâr kavramı, Mekkî surelerde daha yoğun yer alırken tebşir kavramı da Medeni sürelerde daha sık kullanılmıştır.

b) İnzâr ve tebşir kavramları Kur’ân-ı Kerim’in geneli dikkate alındığında eşit sıklıkta kullanılmıştır.

c) İnzâr ve tebşir arasında ters istikametli bir ilişki bulunmaktadır. İnzâr’ın menfi özelliklere sahip kişilerle yakın ilgisi bulunmaktadır. Bu ilgi menfiliğin miktarı ile doğru orantılı artmakta ve azalmaktadır. Kişi suçu ve günahkârlığı ölçüsünde ceza sınırına yaklaşmış, mükâfat ve müjdeden uzaklaşmış olacaktır. Aynı şekilde övülen davranışları sergilediği ölçüde de mükâfat ve müjdeye yaklaşırken ceza ve azabın etkisi azalacaktır.³⁸

“İnsan nisyân ile maluldür” gerçeğine binaen kişi hangi seviyede olursa olsun inzâr az ya da çok etkili uyarıcılar taşıyan bir metottur.³⁹

Müjdeleme ve korkutma, teşvik ve uyarma, kişilerin yönlendirilmelerinde önemli birer motivasyon vesileleridir. Özellikle bu iki kavramın arasının mutedil olması gereklidir. Teşvik ve ümit fazla olup sınırı aşarsa, gaflet ve ataletle sebep olabilir. Korku ve uyarı gerekenden fazla olursa ümitsizlik ve karamsarlık baskın hale gelerek istenilen neticeye ulaşılması engellenebilir.

Korku ve ümidin birlikte bulunması gereken insan yapısında, tebşir ve inzârın da her birinin tek başına kullanımı yeterli olmayıp, istenilen sonuca ulaşmak için her ikisinin de birlikte ve dengeli bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

2. TERĞİB \ RAĞBET

Müminleri iyiye, güzele, hakikate, sevap ve fazilete dair söz ve

³⁶ el-Mâide 5/19

³⁷ el-En’âm 6/19

³⁸Turgay Gündüz, “Pedagojik Açıdan Kur’ân’da İnzâr Kavramı ve İlgili Diğer Bazı Kavramların İncelenmesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 7/7, (1998), 541.

³⁹ Râzi, *Mefatilu'l-Gayb*, 25/66.

davranışlara teşvik eden her ayet, üslûp itibariyle terğîb kapsamında ele alınabilir. Bu kelime, Arapça da ra-ğ-i-be (رَغِبَ) kökünden türetilmiştir. Sözlükte rağbet ‘‘ümit ve arzu etme, isteme, yönelme, ihlâsla yalvarıp yakarma’’⁴⁰ anlamlarına gelmektedir.

Kur’ân’da Zekeriyâ ve Yahyâ peygamberlerden:

وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ

‘‘Onlar hayırlı işlerde koşuşur, ümit ederek (regaben) ve kaygı duyarak (reheben) dua ederlerdi, bize karşı pek saygılı idiler’’⁴¹ diye bahsedilmektedir.

إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ

‘‘Biz sadece Allah’ı arzulamaktayız’’ ayetlerinde olduğu gibi.⁴²

Ra-ğ-i-be kelimesi, (في) edatı ile kullanıldığında; ‘‘Yalvarmak, niyaz etmek, rica etmek, bir şeyi çok istemek, arzulamak, özlemini çekmek⁴³, yalvarmak⁴⁴, kişinin kendisi için bir şeyde lütuf görmesi’’⁴⁵ anlamlarına gelmektedir.

(عن) edatı ile kullanıldığında ise bir şeye karşı istek duymama, yüz çevirmek, onu terk etmek anlamlarına gelmektedir.

وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ

‘‘ Kendi nefsinin aşağılık kılından başka İbrahim ’in dininden kim yüz çevirir?’’⁴⁶ ayetinde olduğu gibi.

Terğîb kelimesi ise, Ra-ğ-i-be fiilinin ‘‘tef’îl’’ bâbından türetilmiş olup , ‘‘bir kimseyi bir şeye teşvik etmek’’,⁴⁷ anlamı taşımaktadır.

Terğîb kelimesinin anlam alanını, günümüzde daha çok motivasyon kelimesi karşılamaktadır. Motivasyon ise ‘‘Fertleri belli gayeye yönelik şekilde hareket

⁴⁰ İsfehânî *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur’ân*, 1/358.

⁴¹ el-Enbiyâ 21/90.

⁴² et-Tevbe 9/59.

⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*,1/422; Firûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Mûhît*, 1/90. Cevherî, *es-Sihâh*, 1/137.

⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1/422

⁴⁵ Firûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Mûhît*,1/90.

⁴⁶ el-Bakara 2/130.

⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, 1/ 422.

etmeye sevk eden saik, isteklendirme ve güdüleme’’⁴⁸ şeklinde tanımlanmaktadır.

İnsanları belli hedefler doğrultusunda istenilen ve beklenen davranışlara yöneltme, isteklendirme ve ortaya çıkan bu istekli sürecin devamını sağlamak olarak nitelendirilebilen motivasyonun İlahi kaynaklı olması elbette müminler için çok daha etkili olacaktır.⁴⁹ Kur’ân-ı Kerim’de bu konuda pek çok motivasyon unsuru yani terğîb bulunmaktadır.

Yüce Allah sonsuz rahmetiyle Kur’ân-ı Kerim’inde kullarını iyiye, hayra, fazilete, hakka, güzel ahlâka teşvik etmek için onları motive edecek bir üslûp kullanmıştır. Böylelikle belirtilen güzel hasletlere sahip olabilmeleri, bu kazanımları en yüksek seviyede elde edebilmeleri için onların arzu ve iştiyaklarını, azim ve şevklerini artırmayı dilemiştir.

Bu sebeple Kur’ân-ı Kerim’de Allah’ın rızasını kazanma veya çeşitli cennet nimetlerinin belirtilmesi şeklinde terğîb unsurları yanında cehennem tasvirleri ve kıyamet günü ile ilgili olan terhîb unsurlarına da yer verilmiştir.

a) Cennet Ni’metlerinin Özellikleri Belirtilerek Yapılan Terğîb:

Kur’ân-ı Kerim’de Cenab-ı Hak cennetin muhteşem güzelliklerini teşbih ve temsil sanatlarını kullanarak, muhataplarına bilmedikleri bir âlemi, dünyada alışıp ülfet ettikleri şeyler üzerinden anlatmıştır. Allah’a iman edip salih ameller işleyen kullarının oraya iştiyak duymalarını istemiştir.

‘‘Sen onlara bakınca yüzlerinde, Cennet ni’metlerinden yararlanmanın sevincini okursun. Kendilerine ağzı mühürlü saf şarap şişelerinden şarap ikram edilir. Hitamı misktir, içildiğinde sonu mis gibi kokar. İşte yarışacaklarsa insanlar, bu Cennet devletine konmak için yarışsınlar! O şaraba Tesnim içkisi de karıştırılır. Tesnim de Allah’a yakın olanların içecekleri bir kaynaktır.’’⁵⁰

‘‘Üzerlerinde ince, yeşil ipekten ve atlastan elbiseler vardır, bileklerine gümüş bilezikler takılmıştır. Rableri onlara temiz içecekler sunmuştur.’’⁵¹

⁴⁸ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Gerçek Hayat yay.), 929.

⁴⁹ Ahmet Koç, ‘‘Din eğitimi Açısından Kur’ân-ı Kerim’de Tebşîr Kavramı’’, *K.T.Ü. Rize İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Araştırmaları*,159.

⁵⁰ el-Mutaffifin 83/19-28.

⁵¹ el-İnsân 76/21.

b) Allah (c.c.) Rızası Belirtilerek Yapılan Terğîb:

وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ
وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

‘‘Allah, mümin erkek ve kadınlara altından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetleri ve Adn Cennetlerindeki güzel meskenleri va’d etmiştir. Allah’ın rızası ise hepsinden daha büyüktür. Bu, kurtuluşun en büyüğüdür.’’⁵²

Terğîb kavramının zıddı olan Terhîb ise, korkma anlamına gelen ra-hi-be fiilinden türetilmiş olup ‘‘korkutmak ve sakındırmak’’ manalarına gelmektedir.⁵³ İsfahânî’ye göre, rahbet, tedirginlik ve sakınma ile beraber hissedilen bir korkudur.⁵⁴

‘‘Rahbet kelimesinin, korkunun uzun sürmesi ve devamlı olması anlamından hareketle; esas vasıfları sürekli olarak Allah’tan korkarak kulluk eden ve ibadette aşırı giden Hıristiyan rahiplerine rahib denmiştir.’’⁵⁵ Yani Terhîb, bir kimseyi korkutarak sakındırmak ve bir şeyden kaçınmasını sağlamaktır.

Kur’ân’da cehennem hakkında ayrıntılı bilgiler verilerek veya kıyamet sırasında ve sonrasında yaşanacak durumları detaylıca ayetlerde bildirerek muhataplarını kötü ve yanlış söz ve davranışlardan sakındırıp uzaklaştırmayı hedefler.

c) Cehennemın Dehşeti Anlatılarak Yapılan Terhîb:

Kur’ân’da cehennem ile ilgili olarak, insanı ürperten, sakındıran son derece dikkat çekici, ayrıntılı açıklama ve temsiller bulunmaktadır. Bu şekilde detaylı tasvirler ile cehennemın dehşet ve şiddetli azabı gözler önüne serilerek, muhataplar ondan sakındırılmakta ve doğru olana yönlendirilmektedir.

‘‘Onlar için üstlerinden ateşten gölgeler ve altlarından ateşten gölgeler vardır. İşte Allah kullarını bununla korkutuyor. Ey kullarım! Sadece benden korkun.’’⁵⁶

‘‘De ki: Gerçek Rabbinizdendir. Dileyen inansın, dileyen inkâr etsin. Şüphesiz zalimler için, duvarları çepeçevre onları içine alacak bir ateş hazırlamışsınız. Onlar

⁵² et-Tevbe 9/72.

⁵³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arap*, 1/436.

⁵⁴ İsfahânî, *Mefatilu’l-Gayb*, 366.

⁵⁵ İsfahânî, *Mefatilu’l-Gayb*, 367.

⁵⁶ ez-Zümer 39/16.

yardım istediklerinde, erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su kendilerine sunulur. Bu ne kötü bir içecek ve cehennem ne kötü bir duraktır.’⁵⁷

d) Kıyamet günü ile ilgili olarak yapılan Terhîb:

‘Fakat onlar kıyameti de yalan saydılar. Biz ise, kıyameti inkâr edenler için alevli bir ateş hazırladık. Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce, onun öfkelenişini (müthiş kaynamasını) ve uğultusunu işitirler. Elleri boyunlarına bağlı olarak onun (cehennem) dar bir yerine atıldıkları zaman, Ey Helak yetiş neredesin! diye yok oluvermeyi isterler.’⁵⁸

Kur’ân’da Allah’u Teâlâ, kullarını doğru yoluna davet etmek için kullandığı çeşitli yöntemlerden biri de, terğib ve terhîb metodudur. Yüce Rabbimiz, teşbih, temsil ve misaller ile cennet nimetleri ve cehennem azabını anlatarak kullarını iyiliğe davet etmek ve kötülükten sakındırmak istemiştir.⁵⁹ Dolayısıyla kullarına karşı çok merhametli olan Cenâb-ı Hak, cennetin güzellikleri, orada bulunan nimetlerin çeşitliliği, bu nimetlerin devamlılığı gibi konuları ayrıntılarıyla tasvir ederek kullarının buraya olan arzu ve iştihakını artırmayı, cehennem de dehşet ve şiddetli sahnelerini de ayrıntılı bir şekilde açıklayarak kullarını oradan sakındırmayı dilemiştir.

3. Nİ’ME

Yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerim’de çokça kullanılan, anlam alanı oldukça geniş olan kavramlardan biri de nimet kavramıdır.

Ni’me mazi fiil şeklinde olup durum bildirmek amaçlı kullanılır.⁶⁰ ‘‘Hayır, iyilik, mutluluk, menfaat, yarar, kâr, bolluk, refah, kişiye mal ve rızık olarak verilenler, güzel bir hal ve durum’’ demektir. Ni’met, cins isim olup gerek azlık, gerekse çokluk için kullanılabilen bir lafızdır.⁶¹

‘‘ne-a-me’’, kökünden türeyen ‘‘nimet’’ kelimesi; ‘‘refah, bolluk, mutluluk, neşe, sükûnet, mal, güzel hal, bol gıda, sıhhat, el, kâr, bahşiş, rahat yaşayış, maddi ve

⁵⁷ el-Kehf 19/29.

⁵⁸ el-Furkan 25/11-13.

⁵⁹ Mahmut Sönmez, ‘‘Kur’ân’da Cennet Cehennem ile Yapılan Terğib ve Terhib’’, *Uluslararası Din ve Dil Sempozyumu*, (2018.), 225.

⁶⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, 2/475.

⁶¹ İsfahânî, *Mefatilu'l-Gayb*, 1/814.

manevi bütün güzellikler, hoş dirlik, huzurlu hâl ve mal’’ anlamına gelmektedir⁶²

Elmalı’ya göre nimet, meşru bir şekilde insanın zevk aldığı güzel durumdur. Alınan zevkle kişi mutlu olur. Buradan alınarak mutluluğa vesile olan şeylere ad olmuştur.⁶³

Ni’met asıl itibariyle kişinin ferahlık içinde olması, belli bir şeyden tat alması ve onun ile mutlu olmasıdır. Fakat kendisi ile lezzet elde edilen pek çok şeye isim olmuştur. Mutlu olunan şeylerin ismi şeklinde kullanılmaktadır.

Kelimenin asıl anlamı sert olmamak, yumuşak olmak, kolaylaştırmak demek olan نُعْمَةٌ nü’ûmet ile ilgilidir. Bir şeyin güzel ve yumuşak olmasına da nü’ûmet نُعْمَةٌ denilir. (كم ذي نعمة لا نعمة) ni’met içerisinde yüzen, müreffeh bir hayat süren nice insanlar var ki bunlardan hiçbir tat ve lezzet alamazlar. Mesela ekmekleri var yiyemez, yeseler dahi tadını bulamazlar. Allah’ın bir kimseye ni’met vermesi, esasında o kimsenin bu ni’metlerin tadına varmasıdır.⁶⁴

Kur’ân-ı Kerim’de insanlara ihsan edilen nimetlerin çok çeşitli ve çok sayıda olduğundan bahsedilmektedir:

وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَعَفُورٌ رَّحِيمٌ

‘‘Hâlbuki Allah’ın nimetini saymaya kalksanız onu sayamazsınız. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.’’⁶⁵

وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ

‘‘Elinizde nimet olarak ne varsa Allah’tandır’’⁶⁶

Ni’metin terim anlamı ise herhangi bir bedel beklemeden yahut özel bir maksat gözetmeksizin yapılan iyilik, fayda, lütuf ve ihsan demektir.⁶⁷

‘‘Ni’met ile ilgili olarak in’âm etmek yani el-inâm (الإنعام) ise ni’met vermek, ni’meti ulaştırmak ve insanın kendisiyle lezzetlendiği her türlü hal demektir.’’ Sonra

⁶² İbn Manzûr, *Lisânu ’l-Arap*, 5/2041-2044, 207–216. İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîb ’il-Kur’ân*, 760. Cevherî, *Tâcû ’l-Lüga*, 5/, 2041. Mahmut, Çanga, *Mu’cemü ’l-Müfrehes Tercümesi*, (İstanbul, 1986.), 515.

⁶³ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, (Ankara: Akçağ yay. 2016), 1/181.

⁶⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, 5/2041-2042.

⁶⁵ en-Nahl 16/18.

⁶⁶ en-Nahl 16/53.

⁶⁷ Cürcânî, *et-Tarifât*. 1/242.

da insanın dünya güzellikleri ile ilgili lezzet duyduğu her şeye ad olmuştur. Mâtürîdî ve Şevkânî'ye göre de ‘ نَعْمَةٌ / na'metü’ zenginlik, genişlik, refah ve dünya lezzeti gibi şeylerle ni'metlendirmek, ni'met / نِعْمَةٌ ise kullanıp tüketilmesi için insana verilen lütuflar yani bizzat bu ni'metlerin kendileridir.’⁶⁸

Zemahşerî (538/1144) ni'met kelimesi hakkında ‘Kendisi ile iyilik, ihsan kastedilen her türlü faydadır. Faydalanmaya götüren ve onu doğru kılan her şey ni'mettir’⁶⁹ der. Râzî (606/1210) de ‘Başkasına ihsan etme yoluyla yapılan faydadır.’⁷⁰ Demiştir.

İbn Cevzî (597/1201) ve Seyyid Şerif Cürçânî (816/1413) nimeti şöyle tarif etmektedirler: İbn Cevzî, ‘İnsanın hayatta müreffeh bir şekilde yaşamasını sağlayan şeylerdir’⁷¹ derken, Cürçânî ‘özel bir amaç veya bedel gözetilmeksizin, sırf ihsan olsun diye yapılan iyiliktir’⁷² şeklinde tarif etmiştir.

Ni'met, Kur'ân'da farklı anlamlarda kullanılmış olup, bu vecihle anlam alanın genişliği ve derinliği ile çok şey ifade edebilen kelimelerden biridir. Bu yüzden müfessirler ayetlerde geçen ni'met kavramına birbirlerinden çok uzak olmasa da muhtelif manalar vermişlerdir. İbnü'l-Cevzî(ö.597/1201) bazı müfessirlerin, ni'met kavramının Kur'ân'da ‘minnet, din, kitap, Hz. Muhammed (s.a.s.), sevap, nübüvvet, rahmet, ihsan, İslâm, refah ve hürriyet olmak üzere on mânâya geldiğini söylediklerini ifade etmektedir.’⁷³

Bu kavramın, endişeden uzak olma, güler yüzlü ve mutlu olma anlamındaki kullanımı ayet-i kerîme de şöyle ifade edilir: ‘ وَجُوهٌ يُّؤَمِّنُونَ نَاعِمَةً ’ ‘O gün kimi yüzler de mutludur’⁷⁴ şeklinde geçmektedir. Bu mana da “mutlu, neşeli, parlak yüz” tabiri kullanılır.

Mutluluktan parıldadığı bildirilen “yüzler” den maksat müminlerdir.

⁶⁸İsa Kanik, ‘İnsanın Sorumluluğu Bağlamında Kur'ân'da Ni'met Kavramı’, *Dini Araştırmalar*, 22/55, (Haziran, 2019.), 242.

⁶⁹ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/339.

⁷⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 1/191-194.

⁷¹ İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'la'yuni'n-Nevâzir fî İlmi'l-Vucûh ve'n-Nezâir*. Thk. Muhammed Abdulkerim Kâzım er Râzî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.), 597.

⁷² Cürçânî, *et-Tarîfat*, 1/242.

⁷³ İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'la'yuni'n-Nevâzir fî İlmi'l-Vucûh ve'n-Nezâir*, 590-592.

⁷⁴ el-Gâşiye 88/8.

Müminler dünyada yaptıkları güzel amellerin karşılığı olarak Allah'ın kendileri için hazırlamış olduğu cennet ni'metlerine kavuşmaları, elde ettikleri yüksek dereceler ve makamlar sebebiyle sevinçli ve mutlu olurlar. Bu sebeple yüzleri güleç, parlak ve güzeldir. Amellerinin karşılığı olarak razı olmayacakları veya hoşnutsuz olacakları hiçbir ni'met bulunmayacaktır.

İmam Râzî, bu ayetle ilgili olarak; onların görünüşleri “naîme” kelimesi ile tasvir edilmiştir. “naîme, güzel, hoş, neşeli, güleç, parlak manasındadır. Dünyadaki gayretlerinin sevabından dolayı, bu sevapları gördüğü zaman kulun razı olması manası kastedilmiştir”⁷⁵ der.

Bu bağlamda başka bir ayette de *تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ* “*İlâhî lütufların sevincini yüzlerinden okursun*”⁷⁶ buyrulmuştur.

Nimet kavramının zıddı olarak daha çok “be’s” kavramı kullanılır. Refah, bereket, mutluluk ve güzel halin tersi olan “be’s” kelimesi fakirleşmek, yoksullaşmak, muhtaç olmak manalarındaki (be-i-se) kökünden türemiştir ve “Be’s”, “Be’sâ” ve “Bu’s” şekillerinde “harp, meşakkat, belâ, musibet, ceza, azap, harpte karşılaşılan zorluklar, şiddetli azap, fakirlik, yoksulluk, zorluk, sıkıntı”⁷⁷ anlamlarında kullanılmıştır.

Kur’ân-ı Kerim’de “be’s” kavramı genellikle isim olarak kullanılmakta olup, Kur’ân da geçtiği yerlerde üç mâna da yani azap, fakirlik, savaş olarak tefsir edilmiştir.⁷⁸

فَلَمَّا أَحْسُوا بِأَسْنَانَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ

“Be’simizi hissettiklerinde bir de bakarsın ki oralardan kaçıyorlar.”⁷⁹

Ni’met ifadesi Kur’ân’da müfessirler tarafından daha çok ihsan, rahmet, lütuf, minnet gibi kavramlar kullanarak tefsir edilmeye çalışılmıştır. Allah’ın kullarına vermiş olduğu nimetler sayılamayacak kadar çoktur. Yaratılmışlar içinde çok kıymet verilmiş olan insandan beklenen de, ebedi olan nimetleri elde etmek için

⁷⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 22/102.

⁷⁶ el-Mutaffifîn 83/24.

⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 6/20. İsfahanî, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur’ân*, 85.

⁷⁸ Ahmet Yalçın, “Kur’ân’ı Kerîm’de Nimet Kavramı,” (Erciyes Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Yüksek lisans Tezi, 2008), 57.

⁷⁹ el-Enbiyâ 21/12.

bu dünyada ona ikram edilen nimetleri yerli yerince kullanma gayretinde olmasıdır.

4. VA'D

Genellikle daha sonra gerçekleştirilecek bir şeye dair söz vermek anlamında kullanılan bir kelimedir. Kur'ân-ı Kerim'de kullanıldığı yere göre va'd kelimesi, bazen “müjde”, bazen “azap” manası ifade edebilmektedir.

Va'd, v-a-d (وعد) kökünden türemiş bir mastardır. “Söz vermek, vaatte bulunmak, tehdit etmek anlamlarına gelmektedir.”⁸⁰ Konuşmayı vaad eden at anlamında “ferâsun vâidün” ifadesi kullanılırken, sıcaklık umulan gün içinde “yavmün vâidün” ifadesi kullanılır.⁸¹

Hem iyilik hem kötülük anlamlarında da kullanılabilir. Bu anlamda, “ona bir iyiliği ve bir kötülüğü va'd ettim”⁸² ifadesi kullanılır.

Genellikle iyi şeyler için kullanılan va'd, Allah'a nispet edildiği zaman, meydana gelmesi kat'i, buna karşılık insanlara izafe edildiği zaman ise tahakkuku umulan şey anlamına gelmektedir.⁸³

Va'd kelimesi ile bu kökten türeyen fiiller ve isimler Kur'ân'ı Kerim'de sıkça yer alır; en çok da Allah'ın verdiği sözün muhakkak gerçekleşeceği, O'nun dünyada ve âhirette müminlere olan müjdeleri, inanmayanların âkibeti, peygamberlerin bu içerikte müjde ve tehditleri bağlamında geçmektedir.⁸⁴

Kur'ân, farklı ayetlerde belirli özelliklere sahip kulların, güzel akıbetler ve sınırsız sevaplar ile karşılaşacağından bahsetmektedir. Sergilediği bu erdemli davranışlar karşılığında mutlaka ödül kazanacağına inanan bir kimse; şüphesiz bu davranışını devam ettirmeye hatta daha iyisini yapmaya çalışacaktır. Kur'ân böylelikle “va'd”i bir müjdeleme üslubu ve bir eğitim metodu olarak kullanmaktadır. Kur'ân, belli özelliklere sahip müminleri müjdelerken, bu müjdeleri bazen bir kelime ile bazen belirli kalıp ifadeler kullanarak, bazen de ayetin genel manası ile yapmaktadır.

⁸⁰ İsfehânî, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'ân*, 1165.

⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3/463.

⁸² Cevherî, *es-Sihâh*, 2/551.

⁸³ Ubeyde es-Selemî, *ed-Da've İla'llâhi fi Suret'il-AnkEbût*, (Riyad, 1998.), 219.

⁸⁴ Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Mi'fehres li-Elfazil-Kur'ân'i'l-Kerim*, 553.

Kur'ân'da va'd olarak yapılmış olan müjdeleme yöntemine bir kaç örnek verelim:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

“Allah, iman edip sâlih amel işleyenlere, onlar için bağışlama ve büyük bir ecir va'd etmiştir”

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْجِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا

“İman edip sâlih amellerde bulunanları, Allah'ın gerçek bir sözü olarak, içinde temelli ve ebedi kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır”⁸⁵

قُلْ أَذَلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا

“De ki: Bu mu daha hayırlı, yoksa takva sahiplerine vaat edilen ve onlar için bir Mükâfat ve dönüş yeri olan ebedi cennet mi?”⁸⁶

Kur'ân-ı Kerim'de birçok ayette bazı özelliklere sahip olan müminler için Allah (c.c.)'ın va'd etmiş olduğu ni'met ve kazanımlardan bahsedilmektedir. Bunlar; altından ırmaklar akan cennetler⁸⁷, bağışlanma ve büyük ecirler⁸⁸, yeryüzünün halifeleri kılmak ve onlara emniyet sağlamak⁸⁹ ve buna benzer birçok ni'metlerden söz edilmektedir.

Böylelikle Yüce Allah pek çok ayetiyle, kullarına va'd ettikleri ni'metlerin gerçek olduğunu ve iman edip iyi işler yapanların bu ni'metlere kavuşacağını bildirmekte ve onları iyiliğe teşvik etmektedir.

5. KURRATU 'AYN

“Kurratu'ayn” terkibi, Kur'an-ı Kerim'de insanın sevinç, ferahlık ve mutluluk duygularını anlatmak için kullanılan bir ifade biçimi olarak öne çıkmaktadır.

“Kurratu ayn” ifadesi, “kurra” (قرة) ve “ayn” (عين) kelimelerinden oluşan bir

⁸⁵ en-Nîsa 4/122.

⁸⁶ el-Furkân 25/15.

⁸⁷ en-Nîsa 4/122.

⁸⁸ el-Mâide 5/9.

⁸⁹ en-Nûr 24/55.

terkiptir. “ayn” kelimesi, Arapçada ‘göz, casus, pınar, hazırda bulunan mal, peşin para, dinar, bir şeyin bizzat kendisi’⁹⁰ vb. birçok anlama sahip olmakla birlikte burada temel olarak “göz” anlamında kullanılmaktadır.

Ancak “kurratu” kelimesinin kullanım şekli konusunda iki farklı görüş mevcuttur. Zira “kurratu” nun kökü olan “karra” kelimesi, iki farklı anlamda kullanılmakta olup bu anlamlardan birisi “soğukluk ve serinlik” diğeri ise “yerleşme, karar kılma, sebat ve istikrardır.”⁹¹

Birinci görüşe göre “kurratu ayn”, gözü serinleten yani insanı sevindirip ferahlatan her şey için kullanılabilen bir ifadedir. Buna göre “karrat aynuhû” ifadesi “gözünü serinledi” anlamına gelmektedir. Bu nedenle “kurratu ayn”, gözü serinleten yani insanı sevindiren ve mutluluğuna neden olan şey demektir.” Kavram hakkında açıklama yapanlara göre sevinç ve üzüntüden olmak üzere iki tür gözyaşı bulunup sevinç ve mutluluk sonucu oluşan gözyaşları serin, üzüntü kaynaklı olan gözyaşları ise sıcaktır. Bu nedenle “kurratu ayn”, gözü serinleten yani kişiyi sevindiren ve mutluluğuna sebep olan şey demektir.⁹²

İkinci görüşe göre ise “kurratu ayn” terkindeki “kurratu” kelimesi, “karâr” kökünden gelmekte olup “sükûnet, sebat ve istikrar” mânâsı taşımakta yani kişinin karar kılma halini, göz tokluğunu, kanaatkârlığını ve başka şeylere tamah etmeme durumunu ifade etmektedir.⁹³

“kurratu ayn” terkinin lafzi olarak Türkçe karşılığı her ne kadar “göz serinliği” veya “gözün karar kılması” şeklinde çevrilse de da bu ifadeler, terkinin gerçek manasını yansıtamamaktadır. Bu terkip ile Arapça da kastedilen duygu durumu ifade edildiği gibi insanın sevinci, coşkusu, mutluluğu, gönül ferahlığı ve bu halin, ruhun aynası olan gözlerde yansımasıdır. Bu durumu Türkçe de daha çok karşılayan ifade yine göz ile ilişkilendirerek anlatılan kullanım olan “göz aydınlığı” ifadesidir.⁹⁴

⁹⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 3/263. Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüğâ*, 3/130-132. Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Lüğâ*, 6/ 2170.

⁹¹ İbn Fâris, *Mu‘cemu Mekayîsi'l-Lüğâ*, 5/7.

⁹² Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 5/ 21. Cevherî, *es-Sihâh*, 2/790.

⁹³ Cevherî, *es-Sihâh*, 2/790. İsfehânî, *el-Müfredat*, 445.

⁹⁴ Ahmet Akbaş, “‘Ku‘ân-ı Kerîm’de Bir Mutluluk İfadesi Olarak ‘Kurratu ‘Ayn’ Terkibi,”

“kurratu ayn” terkininin Kur’an’da yer alan bağlamaları incelendiğinde onun sevinç, mutluluk ve gönül huzuruyla ilişkili önemli bir ifade olduğunu göstermektedir. Bu konuyla ilgili birkaç örnek verelim:

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Hiçbir kimse, (dünyada iken) yapmakta olduklarına karşılık olarak (cennette) onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez.”⁹⁵

Ayet-i kerîme’de müminlerin, yapmakta olduklarına karşılık göz kamaştıracak, gönüllerde sevinç ve huzur oluşturacak eşsiz cennet ni’metlerinin müjdesi ile müjdelenmektedirler.

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

“Onlar, Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah’a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle” diyenlerdir.”⁹⁶

Gerek dünya hayatı ile ilgili olarak sevinç ve mutluluğa sebep olan, gerekse uhrevi hayatta yaşanılan mutluluğun yüze yansıdığı göz aydınlığı tasvir edilerek kullar, en güzel olana yönlendirilmektedirler.

6. TÛBÂ

İslâmi kaynaklar da tûbâ kelimesinin kökü ve anlamıyla ilgili farklı açıklamalarda bulunulmuştur. Bu kavramın anlamı hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır. Bu kelimenin Arapça “tyb” kökünden türeyip “güzellik, hoşluk, iyilik, göz aydınlığı” gibi manalara geldiği, cennetteki bir ağacı ifade ettiği, Habeş veya Hint dillerinde cennetin ismi olarak kullanıldığı şeklinde anlamları olabileceği belirtilmiştir.

Tâbe (طاب) fiilinin mastarı Tayyib (طيب) kelimesidir ve bu kelime ‘‘duyuları zevklendirmek, nefsi hoşnut etmek, dinen temiz olan yiyecekler’’⁹⁷ kötü olanın zıddı⁹⁸olarak tanımlanır.

“Tayyib”; duyuların ve nefsin haz aldığı, güzel, hoş ve lezzetli bulduğu şeyleri

Artuklu Akademi, 2/2, (2015), 4.

⁹⁵ es-Secde 32/17.

⁹⁶ el-Furkân 25/74.

⁹⁷ İsfehânî, el-Müfredat fi Garibi'l-Kur’ân, 527.

⁹⁸ İbn Manzûr, Lisânu'l-Arap, 1/563-567

ifade etmektedir. Râğîb el-İsfahânî dinî anlamıyla tayyib yiyecek için “Caiz olan şeyden ve caiz olan yerden alınandır ” şeklinde tarif ederken Elmalılı (ö.1878/1942) ise “Tayyib” kavramını şer’î bakımdan, “her türlü şaibeden âri olan helâl” şeklinde tanımlamaktadır.⁹⁹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرَمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

“Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı o güzel ve temiz nimetleri (tayyibât) kendinize haram kılmayın, haddi de aşmayın! Çünkü Allah haddini aşanları asla sevmez”¹⁰⁰

Istılahı olarak, “Tayyib” kavramının kelime anlamından yola çıkarak müfessirler genellikle bu kavramı “haz verdiği için insan tabiatının hoş ve güzel bulunduğu şey veya kişinin hoşlandığı ve yaratılışı icabı haz duyduğu şey”,¹⁰¹ “şeriatın hükmüne göre iyi olan şey, fitratının lezzet duyduğu her şey”,¹⁰² “aklıselim sahibi, dengeli, erdemli, temiz tabiatlı her insanın beğendiği, temiz, güzel, iyi ve yararlı bulunduğu şey; zararlı olmayan, tiksinti vermeyen ve dinin helâl saydığı şey”¹⁰³ şeklinde açıklamışlardır.

Tûbâ (طوبى) ise tayyibe (طيبة) sözcüğünün çoğulu¹⁰⁴ olup; “kutluluk, mutluluk, iyi manalarına gelmektedir. Tûbâ kelimesi, “mutluluk ve göz aydınlığı; asalet; onur, şeref, saygınlık, hayır, cennet, mutmain olma ve de sükûnet bulma”¹⁰⁵ gibi anlamları içermektedir.

Bu konuyla ilgili olan ayet-i kerîme şöyledir:

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ

“İman eden ve Allah’ın razı olduğu amelleri yapanlar var ya; göz aydınlığı

⁹⁹Muhammed Hamdi Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmûsü*, (İstanbul:1997.), 5/266. Yusuf Daştan, “Kur’ân’da Tayyib ve Habis Kavramları”, (Uludağ Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans Tezi, 2016), 13.

¹⁰⁰ el-Mâide 5/87.

¹⁰¹ Fahreddin Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 5/185.

¹⁰²Ebü’s-Senâ Şihâbüddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî), 9/ 81.

¹⁰³ Hayreddin Karaman vd, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: D.İ.B. Yayınları 2006.), 1/253.

¹⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arap*, 1/565

¹⁰⁵ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 2/558.

onlarıdır, güzel yurt da onlarıdır.”¹⁰⁶

طوبى لهم ifadesinin anlamı ile ilgili olarak şöyle açıklamalar yapılmıştır:

İbn Abbas’tan (ö.68/688) edilen rivayete göre bu ifade, “Onlar için sevinç ve göz aydınlığı vardır.” İkrime’den (ö.105/723) edilen rivayete göre “Onlar için olan bu şeyler ne güzel!” Dahhâk’tan (ö.105/723) rivayet edildiğine göre “Gıpta ve hayranlık onlarıdır.” Katâde’den (ö.54/674) rivayet edildiğine göre “En güzel şey onlarıdır.” ve Zeccâc’dan (ö.311/949) da rivayete göre “Hoş ve güzel hayat onlarıdır.” anlamında kullanılmaktadır.¹⁰⁷

Yapılan bu yorumlar doğrultusunda bu konuyla ilgili olarak Râzî: ‘‘Bütün bu manalar birbirine yakındır. Farklılık manada değil kelimelerdedir. Bu ifade, onların güzel şeylere nâil olacağını tam olarak anlatmaktadır. Bütün lezzetler, bu ifadenin kapsamına girer.’’ Bunun kısaca tefsiri ise, “Her hususta en güzel ve en hoş şeyler, onların olacaktır” şeklinde yapılabilir.¹⁰⁸ İkinci anlamı için ise, genellikle ‘‘Cennetteki bir ağacın ismidir.’’ şeklinde bir yorum yapılmıştır.¹⁰⁹ Bununla birlikte ‘‘Yokluğu olmayan bir bekâ, zevâli olmayan bir izzet ve fakirliği olmayan bir zenginlik gibi cennetteki her türlü hoş ve güzel şeye işaret eder’’¹¹⁰ yorumu da yapılmıştır.

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحَسُنَ مَا بَدِئُوا

*‘‘İman eden ve Allah’ın razı olduğu amelleri yapanlar var ya; göz aydınlığı onlarıdır, güzel yurt da onlarıdır.’’*¹¹¹

İslâm kaynaklarındaki rivayetlerde tûbâ meyvesinden yenilen, çiçeğinden elbise yapılan, gölgesinde istirahat edilen, cennetliklerin pek çok ihtiyacının karşılandığı ağaç şeklinde nitelenmektedir. Tûbâ’nın kelime anlamından hareketle bu ağacın cennetlikleri rahat ettiren, onları hoşnut kılan, bünyesinde çeşitli nimetleri barındıran bir esenlik ve mutluluk ağacı olduğu söylenebilir. Bu durumda tûbâ ağacı

¹⁰⁶ er-Ra’d 13/29.

¹⁰⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 19/39.

¹⁰⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 19/39.

¹⁰⁹ Cevherî, *es-Sihâh*, 1/173

¹¹⁰ İsfehânî, *el-Müfredat fi Garibi’l-Kur’ân*, 528. Fîrûzâbâdî, *Basâiru zevi’t-Temyîz fi Letâîfi’l-Kitâbi’l-Azîz*, 3/532.

¹¹¹ er-Ra’d 13/29.

cennetliklerin mutluluk ve huzur kaynağını meydana getiren bir sembole karşılık gelmektedir.

7. ECR

Genel olarak mükâfat ve karşılık anlamlarına gelmekte olan ecr kavramı, İslam terminolojisinde ise Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda yapılan amel, söz ve davranışlar karşılığında Yüce Allah'tan beklenen mükâfatı ifade etmektedir.

Ecr (اجر); kişiye çalışma karşılığında verilen karşılıktır. Râgıb el-İsfahânî ye göre ecr, "dünyevi veya uhrevi olarak amelinin karşılığının kişiye dönmesini ifade eder."¹¹² Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْنَاكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأَمِزْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

"Şayet yüz çevirirseniz, zaten benim sizden bir karşılık beklediğim yok. Benim ecrimi verecek olan sadece Allah'tır. Bana (Allah'a) teslimiyet içinde olanlardan biri olmam emredildi."¹¹³

İsfahânî "ecr" kelimesinin sadece faydalı olan şeyler için kullanıldığını ifade etmiştir.

"İşte onların ecirleri Rablerinin katındadır"¹¹⁴

"Bir kötülüğün karşılığı, aynı şekilde bir kötülüktür. Ama kim affeder ve barışrsa, onun ecri Allah'a aittir. Doğrusu O, zulmedenleri sevmez."¹¹⁵ ayetlerinde olduğu gibi.

Ayetlerde bildirildiği üzere takvâ sahibi olan müminlere, musibetlere ve zorluklara katlanıp sabredenlere, Allah yolunda savaşanlara, Allah'ı çok zikredenlere, ilâhî emirlere uyanlara, suçluları bağışlayıp barışı sağlayanlara, fakirleri gözetip yardımda bulunanlara, namaz kılanlara ve zekât verenlere âhirette, hiçbir zaman kesintiye uğramayan büyük ecirlerin verileceği ve bu kişilerin yaptıkları güzel işlerinin ecirleri kat kat artırılarak verileceği bildirilmektedir.¹¹⁶

Kur'ân-ı Kerim'de 105 ayette geçmekte olan ecr ve ucûr kelimeleri de mutlak

¹¹² İsfahânî *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'ân*, 1/64.

¹¹³ Yûnus 10/72

¹¹⁴ Âl-i İmrân 3/199.

¹¹⁵ eş-Şûra 42/40.

¹¹⁶ Âl-i İmrân 3/172, 179, Mâide 5/9, A'râf 7/170, Fâtır 35/7, el-Fussilet 41/8, el-Hadîd 57/18.

olarak, dünyada ve âhirette yapılan işin karşılığı veya maddî karşılık manalarını ifade etmekte¹¹⁷ olup İslâm literatüründe ise ecir daha çok mânevî ve uhrevî karşılık, ücret ise dünyevi konularla alakalı olan karşılık şeklinde kullanılmıştır.

Ecrin çoğulu ucûr şeklindedir. Bu kelime, işçi ve işçiye verilecek ücret anlamına da gelmektedir.¹¹⁸

Daha çok maddî karşılık ifade eden ücret kelimesi ayetlerde şu şekilde yer almaktadır:

1) Çocuğun emzirme bedeli olarak: *فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ* ‘‘Çocuğu sizin için emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin.’’¹¹⁹ Ayetinde söz edilen ücret dünyevi bir amel karşılığında kişiye verilen maddi bir karşılık olup, emzirmeden sonra kişiye verilecek ecirden bahsetmektedir.

2) Yapılan bir işin bedeli olarak: Şuayb (a.s.)’ın iki kızından birisinin ifadesinin aktarıldığı ayet-i kerîme’de yapılan anlaşma sonucunda verilecek olan ücretten bahsedilmektedir. Musa (a.s.) onların hayvanlarını sulamak için onlardan bir ücret istememiş olmakla birlikte Şuayb Peygamberin kendisi için çalışan, faydalı bir iş yapan kimse, kendisi talep etmese bile bu tutumunu karşılıksız bırakmadığını ve ona ihsanda bulunduğunu gösteren bir durumdur.¹²⁰

قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا

‘‘Babam sana sulama ücretini ödemek için seni çağırıyor’’ dedi.¹²¹

3)Mehir anlamında: Bu kelime Kur’ân’da bir başka ayette mehir anlamında da kullanılmaktadır.

وَأْتُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

‘‘Ecirlerini de normal miktarda verin’’ yani mehirlerini de âdete uygun olarak verin anlamındadır.

¹¹⁷ Cengiz Güneş, ‘‘ Kur’ân’ın Ticaret Dili ve Kavramları,’’ *Umde Dini Tetkikler Dergisi*, 2/1 (Temmuz 2019),109.

¹¹⁸ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 8/443.

¹¹⁹ et-Talak 65/6.

¹²⁰ Sabri Türkmen ‘‘Furuk İlmi Açısından Ecr, Sevab ve Ceza Kelimelerinin Kur’ân’daki Kullanımları’’ *İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Bahar, 2013), 163.

¹²¹ el-Kasas 28/75.

4) Âhiret sevabı anlamında:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا

“Gerçek şu ki, iman edip iyi işler yapanlara gelince, elbette biz iyi iş yapanların ecrini zayi etmeyiz”

Kur’ân’da “e-c-r” kökünden türemiş olan kelimeler, âhiret sevabı¹²², süt emzirme bedeli¹²³, mehir¹²⁴ ve emeğin geliri¹²⁵ gibi anlamlar ifade etmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’de yaygın bir kullanıma sahip olan “ ecr ” kelimesinin anlam alanı dikkatli bir şekilde ele alındığında kelimenin, dünyevi veya uhrevi olarak, yaptıklarına karşılık kişiye verilen mükâfat manasında kullanıldığı ve yapılan bu amelin verilen karşılıktan yani ecirden önce vuku bulduğu görülmektedir. Ayrıca kelimenin olumsuz mana içermeyip, olumlu mana da kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

¹²² Yûsuf 12/57, en-Nahl 16/41.

¹²³ et-Talak 65/6. Ebû Hayyân, el-Bahrü’l-Muhît (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993.),13/281.

¹²⁴ en-Nisâ 4/25, el-Mâide, 5/5, el-Ahzâb, 33/50, el-Mümtehine, 60/10.

¹²⁵ el-Arâf 7/113, el-Kasas 28/27. El-Kehf, 18/77.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE MÜJDELENENLER VE MÜJDELENME YÖNLERİNİN TAHLİLİ

Kur'an'da müjdenin öncelikle inananlar için olduğu ifade edilmiştir. Fakat dünya hayatında bile ödül ve mükâfatlar ancak sarf edilmiş olan bir emeğin ve gayretin karşılığıdır. Elbette ki sonsuz hayata dair müjde ve mükâfatlara kavuşacak olanların da belli özelliklere sahip olmaları, belli emek ve gayretleri göstermeleri gerekmektedir. Kur'an'ı Kerim'de çok sayıda müjdeleme örnekleri mevcuttur. Hem dünyaya hem ahirete yönelik olan bu müjdeleme örneklerinin derinlemesine incelenmesi, ifade edilen müjdelerin, müjdeye muhatap olan kişilerin özelliklerinin veya olumsuz manadaki müjdeleme ile karşılaşmamak için kaçınılması gereken tutumların doğru bir şekilde anlaşılacak şekilde hayata taşınması gerektiği düşüncesinde olanlar için vazgeçilmez bir zorunluluktur.

1. BİREYSEL OLARAK MÜJDELENENLER

Kur'an-ı Kerim'de uzun süre evlat hasreti çekerek dua ve niyazlarda bulunan İbrahim ve Zekeriya Peygamberler ileri yaşlarına rağmen hususi olarak çocuk müjdesi almış peygamberlerdir. Bunun yanında Meryem validemiz de bir mucize eseri babasız olarak doğacak olan bir çocukla müjdelenmiş olup, Hz. Ya'küb da gözlerinin açılmasına sebep olacak olan müjdecinin getirdiği gömlekle müjdelenmiştir. Bu belirtilen kişileri Kur'an'da bireysel olarak müjdelenmiş kişiler olarak ifade edilebiliriz.

1.1. Hz. İbrahim'e Verilen Müjde

Peygamberlerin atası olarak da bilinen Hz. İbrahim, tüm inananların zihinlerinde üstün bir yere sahip olan, tevhid mücadelesinin önderliğini yapmış bir peygamberdir. Hz. İbrâhim, Kur'an-ı Kerim'de "ulül-'azm" olarak adlandırılan peygamberlerdendir.¹²⁶ Aynı zamanda Kur'an'da kendi ismi ile anılan bir sure de bulunmaktadır. O, Kur'an'da kesin olarak belirtildiği üzere, her zaman tek ilah olan

¹²⁶ el-Ahzab 33/7.

Allah'a yönelmiş, hiçbir zaman Allah'a ortak koşmamıştır.¹²⁷ Rabbimiz'in “*Gerçek şu ki, İbrahim tek başına bir ümmetti.*”¹²⁸ şeklinde övmüş olduğu Hz. İbrahim (a.s.)'i, tüm Yahudiler ve Hristiyanlar da peygamber olarak kabul etmişlerdir.

Hz. İbrâhîm, Yahudilik, Hristiyanlık ve de İslam dini tarafından, en büyük ata ve aynı zamanda temel referans noktası olarak kabul edilmektedir. Onunla ilgili olarak gerek Tevrat'ta, Yahudi dinî kaynaklarında ve Hristiyan kültüründe, gerekse Kur'ân-ı Kerim ve Hadisler başta olmak üzere İslâm literatüründeki kaynaklarda diğer birçok peygambere nispeten daha geniş malumat bulunmaktadır.¹²⁹ İslâmî kaynaklarda Hz. İbrahim'in insanın hakikate ulaşmasına engel olan putları kırarak, yani tüm engelleri kaldırmak ve tevhîd inancını yerleştirmek için verdiği büyük mücadele ve bu yolda her şeyi göze alan kararlılığına dikkat çekilmektedir.¹³⁰

Hz. İbrahim, gerçek bir mümin,¹³¹ bir tek Tanrı'ya inanan, hiçbir şekilde O'na şirk koşmayan “müvahhid” bir Müslümandı.¹³² O, yüce Allah'ın bildirdiği gibi, “*Allah'a gönülden yönelip itaat eden hidayet önderi örnek bir muvahhitti.*”¹³³ Dolayısıyla o, hiçbir zaman ve zeminde Allah'a ortak koşan biri olmadığı gibi;¹³⁴ aynı zamanda o, “*ne bir Yahudi ne de bir Hristiyandı; o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir Müslümandı.*”¹³⁵ Yüce Allah, İbrahim(a.s.)'a, hidayet, dürüstlük ve bilgi gücü yani rüşd vermiş,¹³⁶ böylelikle O'nu, insanlara imam ve önder yapmıştır.¹³⁷ O, dünyada da Allah'ın seçkin kulu; âhirette de sâlihlerindedir.¹³⁸ Allah, O'na, kesin inananlardan olması için, göklerin ve yerin melekûtunu, hükümrânlığını göstermiştir.¹³⁹ Nihayet Allah Teâla, Hz. İbrahim'i kendisine dost

¹²⁷ Al-i İmran, 3/67

¹²⁸ en-Nahl 16/120.

¹²⁹ Fethi Kerim, “Tevhid İnancı ve Evrensel Ahlak İlişkisi Hz. İbrâhîm Örneği,” *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Araştırmaları*, 9/1,(2011),79.

¹³⁰ Ömer Faruk Harman, “*İbrâhîmî Gelenek*”, *İslam'a Giriş: Evrensel Mesajlar*, (Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2008), 357.

¹³¹ es-Sâffât 37/111.

¹³² el-Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3/67, el-En'âm 6/161.

¹³³ en-Nahl 16/120.

¹³⁴ en-Nahl 16/120.

¹³⁵ Âl-i İmrân 3/67.

¹³⁶ el-Enbiyâ 21/51.

¹³⁷ el-Bakara 2/124.

¹³⁸ el-Bakara 2/130.

¹³⁹ el-En'âm 6/75.

(Halîl) edinerek¹⁴⁰ O'na verdiği büyük değeri göstermiştir.

Hiz. İbrahim ‘‘dosdoğru (sıddık) bir peygamber’’¹⁴¹, katı kalpli olmayan, yumuşak huylu, içli ve kendisini Allah'a vermiş bir insandır.¹⁴² ‘‘Verdiği nimetlerden dolayı Allah'a şükreden’’¹⁴³ misafirperver¹⁴⁴ sözünün eri olan, vefakâr bir insan¹⁴⁵ görevlerini tam olarak yerine getirip, sınavlardan başarı ile geçtiği için Allah'ın, kendisini insanlara önder tayin ettiği bir peygamberdir.¹⁴⁶ Nitekim tüm bu özellikleri ve mücadelesiyle O, tek başına bir ümmet ve çok sayıdaki erdemi kendi kişiliğinde toplayan örnek ve önder bir peygamberdi.

O, Peygamberlerin babasıdır;¹⁴⁷ iki oğlu olan Hiz. İsmail ve Hiz. İshak'ın soyundan pek çok peygamberler gelmiştir. O, bir tevhid kahramanıdır,¹⁴⁸ tevhid dininin önderidir.¹⁴⁹ Hiz. İbrahim, dinin, sahih imanın özünü ve esasını oluşturan tevhid geleneğinin en büyük ıslahatçısıdır.¹⁵⁰

Tarihçiler Hiz. İbrâhim'in yaşadığı dönem olarak genellikle M.Ö. 2000'li yılları işaret etmektedirler. Ur şehri bölgenin önemli bir ticaret merkezi olup, yolların kesişme noktasında bulunmaktadır. Halk çeşitli sınıflara ayrılmış olup, putperestlik inancı hayatın her alanına yayılmış bulunmaktadır. Ur şehrine ait harabelerden çıkarılan kitabelerde beş bin tanrının adına rastlanıldığı söylenmektedir.¹⁵¹

Tarihi araştırmalardan çıkan sonuçlara göre, Hiz. İbrahim'in yaşadığı dönemde, içinde bulunduğu toplumda, insanlar, yıldızlara, güneşe ve aya tapınırmaktaydılar.¹⁵² Nitekim Hiz. İbrahim'in kavmiyle olan iman ile ilgili tartışmaları da açıkça göstermektedir ki, içinde bulunduğu bu halk, ekseriyetle gök cisimleri

¹⁴⁰ en-Nisâ 4/120.

¹⁴¹ el-Meryem 19/41.

¹⁴² Hûd 11/75.

¹⁴³ en-Nahl 16/121.

¹⁴⁴ Hûd 11/69, el-Zâriyât 51/25-27.

¹⁴⁵ en-Necm 53/37.

¹⁴⁶ el-Bakara 2/124.

¹⁴⁷ Muhammed Tayyib Neccar, *Târihu'l-Enbiyâ* (Riyad: Mektebetu'l-Maârif, 1983.), 95

¹⁴⁸ Ayetullah Ca'fer Sübhani, *el-Kasasu'l-Kur'âniyye*, (Mektebetü't-Tevhîd,1428.) I, 185.

¹⁴⁹ Süleyman Ateş, *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2004.), 88

¹⁵⁰ Muammer Esen, ‘‘Hiz. İbrâhim'in İmanı ve Tevhid Mücadelesi,’’ *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52/2 (2011), 114.

¹⁵¹ Mehmet Cüneyt Gökçe, ‘‘Tahkiki İman Arayışında Hiz İbrâhim Örneği ’’, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44 (Aralık 2020), 275.

¹⁵² Afif Abdulfettah Tabbâra, *Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz*,(İstanbul, 1998.),132

başta olmak üzere, onların yeryüzündeki sembolleri olarak gördükleri ve çeşitli isimler verdikleri yeryüzü putlarını da tanrı edinmişlerdi.¹⁵³

Kısaca Hz. İbrahim'in doğduğu dönemde siyasi, sosyal ve ekonomik yaşam şirk üzerine kurulmuştu diyebiliriz. Hz. İbrahim, taklidi inancın takipçileri olan içinde bulunduğu toplumu, sahih imana ulaşmak için akli düşünce yöntemini kullanarak, onlara tevhidi imanı anlatma gayreti içinde olmuştur. Bu tebliğ mücadelesinde, dönemin kralı Nemrûd b. Ken'an¹⁵⁴ise onu engellemek için elinden geleni yapmıştır.

İbrahim Peygamber'in kavminin bayramlarının olduğu bir gün, herkes gittikten sonra Hz. İbrahim, putların bulunduğu mabede girmiş sonra demirden bir balta ile hepsini kırarak, baltayı büyük putun boynuna asmıştır.¹⁵⁵Bu olay sonucunda dönemin zalim kralı Nemrut, Hz. İbrahim'i cezalandırmak için bir bina inşa ettirip içini de ateşle doldurarak onu ateşe atmıştır.¹⁵⁶

Hz. İbrahim'in tebliğ mücadelesi, Nemrut tarafından ateşe atılmasına kadar sürmüştür. Müşrik kavmi, ateşin onu yakmadığını görmelerine ve davasında haklı olduğunu anlamalarına rağmen, bir kaç kişi dışında hiç biri iman etmemişlerdir.¹⁵⁷ Hz. İbrahim, Allah'ın kendisini bu büyük ateşten kurtarmasından sonra, müşrik kalmakta direnen kavmini putları ile baş başa bırakarak hanımı Sâre ve yeğeni Lût'u yanına alarak hicret etmiştir. Kaynaklarda Hz. İbrahim'in beraberindekiler ile birlikte Nemrûd'un yurdunu terk ederek önce Harran'a, ardından Ürdün ve Mısır'a, daha sonra Filistin diyarına gitmiş olduğundan bahsedilmektedir.¹⁵⁸

Yüce kitabımız Hz. İbrahim'i Kur'an da evlat hasreti hisseden bir baba olarak tanıtmaktadır. Hz. İbrahim'in uzun yıllar geçmesine rağmen çocuğu olmamıştır.

¹⁵³ Muammer Esen, "Hz. İbrâhîm'in İmanı ve Tevhid Mücadelesi" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 115.

¹⁵⁴ Mukâtil b. Süleymân, Tefsîru Mukâtil, 1/569; Taberî, *Camîu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 17/192. es-Sa'lebî, el-Keşf ve'l-Beyân, 4/161.

¹⁵⁵ Taberî, *Camîu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 18/461.

¹⁵⁶ Abdullah Özcan, "Klasik Tefsir Kaynaklarında Hz. İbrâhîm (A.S) Kıssasındaki Bazı Hususlarla İle İlgili İsraili Rivayetler" *Uluslararası Hz. İbrâhîm (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu*, (Aralık 2019), 523.

¹⁵⁷ Mehmet Ergün, "Nübüvvetin Dönüm Noktası Hz. İbrâhîm", *Uluslararası Hz. İbrâhîm (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu*, (Aralık 2019),383

¹⁵⁸ İbni Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, (Beirut: Dâru't-Türâs, 1387), 1/244.

İlerlemiş yaşına ve hanımının kısır olmasına rağmen çocuk sahibi olma konusunda Rabbinden hiç ümidini kesmemiş, bu hususla ilgili olarak Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyi de “sapıklık” olarak nitelendirmiştir.¹⁵⁹

“*Ey Rabbim, bana sâlihlerden olacak bir çocuk bağışla!*”¹⁶⁰ Şeklinde niyazı sonrasında duasına icabet edilmiş ve öncelikle sâlih, yumuşak huylu “ halim ” bir evlat olarak Hz. İsmâil ile ¹⁶¹, sonrasında da Hz. İshak ve Hz.Ya‘kub ile müjdelenmiştir.¹⁶² İlerlemiş yaşına rağmen baba olma nimetini, kendisine lütfettiği için Rabbine olan şükürünü “*İhtiyarlığıma rağmen bana İsmâil'i ve İshâk'ı lütfeden Allah'a hamdolsun! Şüphesiz Rabbim duaları işitendir.*”¹⁶³ şeklinde ifade etmiştir.

Hz. İbrahim'e verilen çocuk müjdesi benzer ifadeler ile Hûd, Hicr, Saffat, Zâriyât Surelerinde olmak üzere dört ayrı ayette yer almaktadır.

Hicr suresinde ise kıssa şöyle aktarılmıştır: “*Kullarıma, benim, çok bağışlayıcı ve pek merhametli olduğumu haber ver. Benim azâbımın elem verici bir azap olduğunu da onlara bildir. Onlara Hz. İbrahim'in misafirlerinden (meleklerden) de haber ver. Onun yanına girdikleri zaman, 'selâm' dediler. (İbrahim ise) ‘Biz sizden çekinmekteyiz’ dedi. (Onlar da) “Dediler ki: Korkma; biz sana bilgin bir oğul müjdeliyoruz. (İbrahim:) ‘Bana ihtiyarlık çökmesine rağmen mi beni müjdelediniz? Peki beni ne ile müjdeliyorsunuz? dedi. (Melekler) Sana gerçeği müjdeledik, sakın ümitsizliğe düşenlerden olma! dediler.” (İbrahim) dedi ki: Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser? Ey elçiler! Peki göreviniz nedir? dedi. Dediler ki: Biz, suçlu bir topluma (onları helâk etmeye) gönderildik. Ancak Lût ailesi hariç. Onların hepsini kurtaracağız. (Fakat Lût'un) karısı müstesna; biz onun geri kalanlardan olmasını takdir ettik.*”¹⁶⁴

Hz. İbrâhim, hiç ummadığı bir şekilde, aldığı olağan üstü bu haber sebebiyle çok şaşırmişti. Bu şaşkınlığını da, *Bana ihtiyarlık çökmesine rağmen beni müjdeliyor musunuz? Beni ne ile müjdeliyorsunuz?* şeklinde ifade etmiştir. Hz. İbrahim, seksen

¹⁵⁹ el-Hicr 15/ 56.

¹⁶⁰ es-Saffât 37/100.

¹⁶¹ es-Saffât 37/100-101.

¹⁶² Hûd 11/ 71, 72.

¹⁶³ İbrâhîm 14/39.

¹⁶⁴ el-Hicr 15/49-60.

altı yaşında iken oğlu Hz. İsmail¹⁶⁵, kendisi doksan dokuz ve eşi Sâre de seksen dokuz yaşındayken de Hz. İshak dünyaya gelmiştir.¹⁶⁶

Her ikisinin de, Cenâb-ı Hak'ın yeryüzünde uyguladığı yasalar çerçevesinde çocuk sahibi olmaları mümkün değildi. Bu sebeple verilen müjdeye taaccüb etmeleri gayet doğal olmakla birlikte, Hz. Âdem'i topraktan, eşi Hz. Havva'yı da O'ndan yaratan Allah'ü Teâlâ'nın, elbetteki onlara bir çocuk ihsan etmeye kadir olduğunun bilincindeydiler.

Ayrıca verilen bu müjdeye şaşırان Hz. İbrahim, "Beni ne ile müjdeliyorsunuz?" şeklinde soru sorup, durumu anlamaya çalışarak onlara ikram edilecek olan oğulun, onlar yaşlılık hali üzereyken mi yahut gençleştirilip de o şekilde mi verileceğini öğrenmek istemiş olabileceği şeklinde yorumlayan müfessirlerimiz de olmuştur.¹⁶⁷

Diğer taraftan kıssanın Hûd Suresinde geçen kısmında Hz. İbrahim, gelen bu misafirlerine semiz bir buzağı keserek, onlara ikramda bulunmak istemişti. Misafirler, ikram edilen yemeklerden yemeyince, Hz. İbrahim, korkmuş, melekler de ona korkmamasını, kendisini bilgin bir çocuk ile müjdelediklerini söylemişlerdir.¹⁶⁸

Müfessirlerimizin bu konuyu şöyle yorumlamışlardır ki, Hz. İbrahim kendisine gelmiş olan misafirlerden korkmasının nedeni gelen misafirlerin ikram edilmiş olan şeylerden yememeleri veya vakitsiz ve izinsiz evine girmeleri dolayısıylaıdır.¹⁶⁹

Diğer taraftan Ebu's-Suûd'un (ö.982/1574) bu konudaki düşüncesi ise, İbrâhîm (a.s.)'ın korkusunun sebebi onların vakitsiz ve izinsiz yanına girmeleri olamaz çünkü öyle olmuş olsa idi, hem "selam" vermezlerdi hem de Hz.İbrâhîm onlara yemek hazırlamaya koyulmazdı, şeklindedir. Korkmasının asıl sebebinin konuklarına hazırladığı yemeği yememelerindendir. Çünkü onların geleneklerine

¹⁶⁵ Tekvîn 17/9-21.

¹⁶⁶ Tekvîn 17/1.

¹⁶⁷ Râzî, *Mefatilu'l-Gayb*, 19/201. Maturîdî, *Te'vilâtü'l-Ḳur'ân*. 8/42.

¹⁶⁸ Hûd 11/69-76.

¹⁶⁹ Râzî, *Mefatilu'l-Gayb*, 19/ 200. Maturîdî, *Te'vilâtü'l-Ḳur'ân*, 8/40-41. Sâbunî, *en-Nubuvvetu ve'l-Enbiyâ*, ts. 2/112; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 2/406-412.

göre, kendilerine gelen konuk, hazırlanan ikramı yemezse, onun hayır için gelmediği tahmin ediliyordu, şeklinde açıklar.

Hz. İbrahim'in hanımı Sâre validemizin çocuk müjdesi aldığındaki tepkileri de ayetlerde şöyle anlatılmıştır: “ona bilgin bir oğul müjdelediler. Bunun üzerine hanımı çığlık atarak geldi. Elini yüzüne çarparak: Ben kısır bir koca karıyım! dedi. Onlar: Bu böyledir. Rabbin (böyle) buyurmuştur. Hiç şüphesiz O, hakîmdir, alîmdir dediler.”¹⁷⁰ Kıssanın Hûd suresindeki anlatımında da Sâre'nin şaşkınlığı şöyle ifade edilmiştir: “Ayakta duran hanımı (bu sözleri duyunca) güldü. Biz de ona İshak'ı, İshak'ın ardından da Yakub'u müjdeledik. (İbrahim'in hanımı:) Vay başıma gelene! Ben bir koca karı, bu kocam da bir ihtiyarken çocuk mu doğuracağım? Kuşkusuz bu şaşılacak (hayret) bir şey” dedi. (Melekler de); Ey hane sahibi! Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmet ve bereketi sizin üzerinizdir. O övülmeğe lâyık ve şanı yüce olandır dediler.¹⁷¹

Ayette geçen Hz.İbrahim'in hanımının gülmesi ile alakalı olarak “dahike” fiilinin anlamı ve sebepleri üzerine çeşitli yorumlar yapılmış olup, daha çok tercih edilenler: çocuk müjdesi almış olması, Hz.İbrahim'in korkusunun gidip sevinmesinden dolayı, her türlü kötülüğü ve ahlâksızlığı yapan Lût kavmine gelen ceza haberi onun gülüşüne sebep olmuştur.¹⁷²

Hz. İbrahim'i müjdelemek üzere gelen bu melekler, bazı ayetlerde “İbrahim'in konukları ¹⁷³عَنْ صَيْفِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ وَبَنِيهِمْ” bazı ayetlerde ise bu konuklardan “ elçilerimiz وَلَمَّا عَلَّامَاتُ رَبِّنَا إِبْرَاهِيمَ” diye bahsedilmiştir.¹⁷⁴

Kur'ân da bu şekilde belirtilen, fakat isimlerinin zikredilmediği, müjde getiren bu meleklerin başında Cebrail (a.s.)'in olduğu noktasında görüş birliği olmakla beraber, yanında bulunan diğer meleklerin kimler olduğu ve sayıları ihtilafıdır. Fakat genel kabul doğrultusunda ayetlerdeki “elçilerimiz” ve “konuklar”¹⁷⁵ şeklinde bulunan çoğul sigadan anlaşıldığı üzere, en az üç kişi olup diğer iki kişinin de Mikâil

¹⁷⁰ Zâriyât 51/28-30

¹⁷¹ Hûd 11/71- 73

¹⁷² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 13/373-374.

¹⁷³ el-Hicr15/51, 68. el-Ankebût 29/31-35. ez-Zâriyât 51/24.

¹⁷⁴ Hûd 11/69, 77. el-Ankebût 29/31, 33

¹⁷⁵ İsfehâni, *el- Mufredât fi Garibi'l-Kur'an*, 444.

ve İsrâfil oldukları belirtilmiştir.¹⁷⁶ Bu meleklerin Hz. İbrahim yanına genç ve güzel bir suret ile¹⁷⁷ yürüyerek gelmişlerdir.¹⁷⁸

Böylece Rabbi halim ve sâlih bir evlat bağışlamak suretiyle peygamberi Hz. İbrâhim'e ikramda bulunmuş, neslini devam ettirme ve evlat sahibi olma hasretini gidermiştir.

1.2. Hz. Zekeriya'ya Verilen Müjde

Hz. Zekeriya Kur'ân-ı Kerim'in dört ayrı suresinde ismi zikredilen bir peygamberdir. Hz. Zekeriya'nın nesebiyle ilgili olarak farklı bilgilere rastlanmakla beraber, nesebi genel olarak Hz. Davud'a (a.s.) dayandırılmaktadır.¹⁷⁹ Taberi tarihinde "Hz. Zekeriya için Berhayan'ın oğluydu. Davud'un oğlu Süleyman'ın oğlu Rahbaim oğullarındandı" ifadesi kullanılır.¹⁸⁰

Hz. Zekeriya ömrü boyunca Kudüs ve çevresinde tebliğ görevinde bulunarak, insanları Allah'a davet eden ve Kudüs'te bulunan Mukaddes Beyt'e (Mescid-i Aksa'ya) kendisini hizmet etmeye adanmış büyük bir peygamberdi.¹⁸¹ "Zaten Enbiya oğullarından¹⁸² veya İsrail oğullarıyla onların bilgilerinden¹⁸³ olup da, kendisini veya neslini Beytül makdis'in hizmetine vakıf ve haps etmeyen kimse yoktu."¹⁸⁴

Aynı zamanda İsrailoğullarının bilginleri ve danışmanları olan kişiydi.¹⁸⁵ Beytü'l- Makdis'te Tevrat yazan ve kurban kesen kişi idi.¹⁸⁶ Mabede ibadet için gelen insanlara kutsal kitap Tevrat'ın hükümlerini hatırlatıyor, onlara güler yüz ve tatlı dil ile vaaz ve nasihatlerde bulunarak doğru yola çağırıyordu.

Beytü'l-Makdis'te vahiy yazan, soyunun peygamberlerin soyundan geldiği ve

¹⁷⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 18/371.

¹⁷⁷ Ramazan Şahan, "Hz. İbrâhim'in Konukları Bağlamında Kur'ân'da Lafzî Müteşabih," *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, (Haziran, 2019.), 260.

¹⁷⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 17/23. Taberî, *Târîhu'l-umem ve'l-Mülûk*, 1/177. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 1/160-161.

¹⁷⁹ Salebi, *Arais*, (Mısır: 1370-1951), 371. İbn Asâkir, *Tarih*, 5/381.

¹⁸⁰ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, 1/300.

¹⁸¹ Afif Abdulfettah Tabbâra, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, (İstanbul: 1998.), 386.

¹⁸² İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 5/381.

¹⁸³ Salebi, *Arais*, 371.

¹⁸⁴ M. Âsım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, (T.D.V. Yay. 1995),1/291.

¹⁸⁵ Salebî, *Arais*, 372.

¹⁸⁶ Ahmet Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya*, (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi. 1972), 39.

maişetini marangozluk yaparak sağladığı rivayetlerde bildirilen¹⁸⁷ Zekeriya Peygamber, İsa (a.s.)’ın doğumundan az bir süre önce İsrail oğullarına peygamber olarak gönderilmiştir.

Zekeriya (a.s.) kaynaklara göre 92¹⁸⁸ veya 99¹⁸⁹ yaşında olup, zevcesi de 98 yaşında bulunduğu sırada¹⁹⁰ henüz çocukları olmamıştı.

Ayet-i kerime’de zikredilen İmran’ın karısı Hanne, Hz. Zekeriyya’nın eşinin kız kardeşi yani baldızıdır. Hanne’nin de ileri yaşlarına kadar çocuğu olmamıştı. Kendisine çocuk vermesi için Rabbine niyazda bulunan Hanne, duası kabul olup hamile kalınca karnında bulunan bebeğini Allah’a adadı.¹⁹¹

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَدَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

‘‘Bir zamanlar İmrân ’ın karısı şöyle demişti: "Rabbim! Karnımdakini kayıtsız şartsız sana adadım, benden kabul buyur; kuşkusuz sensin her şeyi işiten, her şeyi bilensin’’¹⁹² dedi.

İmran’ın hanımı Hanne yapmış olduğu adağı yerine getirerek kızı Meryem’i, Beyt-i Makdis’e getirmiş, buradaki Tevrat’ı yazmak ve okumakla görevli olan din adamlarına onu teslim etmiştir. Bu kişiler de imamlarının kızının bakımını üstlenmek için birbirleriyle yarışarcasına istek göstermişlerdir. Meryem’in bakımının kimin tarafından yapılması gerektiğinin kura ile belirlenmesine karar verilmiştir. İçlerinde Zekeriya Peygamberin de bulunduğu bu topluluk Ürdün nehrinin kenarına giderek kalemlerini nehre atmışlardır.¹⁹³

Kalemi suyun yüzeyinde kalan kurayı kazanır şeklinde karar verilmişti. Bu şekilde kalemlerini üç defa suya attılar. Diğerlerinin kalemleri suyun akıntısına kapılıp giderken sadece Hz. Zekeriya’nın kalemi, su üzerine çıkmış, adeta çamura

¹⁸⁷ İbn Cevzi, Ebû'l-Ferac, *Zâdü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*,(Beyrut: Daru'l-Kitabu'l-Arabi, 1422) 2/185. İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Daru Tayyibu't-Neşr ve't-Tevzi, 1420/1999, thk: Sami b. Muhammed el-Salama), 2/35.

¹⁸⁸ Salebi, *Arâ'isü'l-Mecâlis*,375

¹⁸⁹ Salebi, *Arâ'isü'l-Mecâlis*,375.

¹⁹⁰ Hatice Korkmaz, *Kitabı Mukaddeste ve Kur'an'ı Kerim'de Yahya Peygamber*,(Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2021), 23.

¹⁹¹ Âl-i İmrân 3/35.

¹⁹² Âl-i İmrân 3/35.

¹⁹³Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, 1/272; Taberî, *Câmiü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, 6/404. Begavi, *Mealimü't Tenzil*, 1/296; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 1/362.

saplanmış gibi su üzerinde sabit kalmıştır. Meryem'in bakımı ile görevlendirilen Hz. Zekeriya, onun ibadetle meşgul olabileceği bir oda bina etmiştir. İbadetgâh olan bu yere bir merdivenle çıkıldığı ve bazı rivayetlerde de birbiri üzerine kilitlenebilen yedi kapısı olduğu bilgisi yer almaktadır.¹⁹⁴

Hiz. Meryem'in hem bakımını, hem de terbiyesini üstlenen Hz. Zekeriya (a.s.) belirli aralıklarla onun yanına uğradığı zamanlarda Meryem'in yanında gördüğü rızık karşısında bir taraftan şaşırmış, bir taraftan da nereden geldiğini merak etmiştir. Rivayetlerin ekseriyeti Allah katından Meryem'e gönderilmiş olan bu rızığın yazın kış meyveleri, kışın da yaz meyveleri olduğu üzerinde yönündedir.¹⁹⁵

Bu konu Âl-i İmrân Suresinde şöyle ifade edilmektedir:

كَلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

“Zekeriyyâ onun bulunduğu yere, mâbeddeki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulur ve Ey Meryem! Bu sana nereden? diye sorar, o da “Allah tarafından cevabını verirdi. Kuşkusuz Allah dilediğine sayısız rızık verir.”¹⁹⁶

Zekeriya (a.s.)'ın Hz. Meryem'e Allah tarafından olağanüstü bir şekilde gönderilen rızıklara şahit olması onun çocuk sahibi olma arzusunu yeşertmiş olup aynı mihrapta Rabbine yönelerek temiz bir soy istemiştir. Hz. Zekeriya, bir çocuğunun meydana gelmesi için kendisi ve eşinde bulunan fiziki yetersizliklerin farkında olsa da, ifadesiyle Rabbinin kudret ve keremine sığınmıştır. Anlaşılan o ki Hz. Meryem'e ihsan edilen olağanüstü rızıklara şahitlik etmesi de fiziki şartlarını göz ardı ederek benzer bir olağanüstü durum olan çocuk arzusunu Rabbine yöneltmesine sebep olmuştur ve Rabbine şu şekilde niyazda bulunmuştur:

كَهَيْعَصٍ ﴿١﴾ نَكُرُ رَحْمَتَ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا ﴿٢﴾ إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ

¹⁹⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtilb. Süleyman*, 1/273. İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Abdullah b. İbrâhîm el-Ensari, (Katar: 2007.), 2/204-205. Zemahşeri, *Keşşâf*, 1/363. Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l Muhit*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvid,(Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.), 2/460-461. İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, 2/33.

¹⁹⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, 1/273. Taberî, *Câmiü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, 6/344. Maverdi, *en-Nüket ve'l-Uyun*, 1/388. Begavi, *Mealimü't-Tenzil*, 1/297. Zemahşeri, *Keşşâf*, 1/354. İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, 2/35. Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, (Beyrut: Daru'l-Fikr) , 2/185.

¹⁹⁶ Âl-i İmrân 3/37.

مَيِّ وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا (٤) وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا (٥) يَرِثُنِي وَيَرِثْ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا

‘‘Kaf, Ha, Ayn, Sad. (Bu) Rabbinin, kulu Zekeriya’ya olan sevgisinin bir anlatımıdır. Hani o, bir zamanlar Rabbine sessizce seslenmiş ve ona: Ey Rabbim! Kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı. Ey Rabbim, sana (yaptığım) dualar hiçbir zaman karşılıksız kalmadı. Ancak ben, benden sonra yakınlarımın (yapacaklarından) endişe ediyorum; çünkü eşim kısırdır. O halde bana katından, bana ve Ya’kub oğullarına mirasçı olacak olan bir çocuk ver ve onu, ey Rabbim, hoşnutluğuna layık olacak biri kıl! diye seslenmişti.’’¹⁹⁷

Onun evlat isterken ‘‘hibe’’ fiilini kullanması da ilerlemiş yaş, kısırılık gibi fiziki yetersizlikler sebebi ile şartlar ne kadar olumsuz gözükse de sadece Allah’ın ihsanına sığındığını göstermektedir.¹⁹⁸

Hz. Zekeriya sağ iken kendi davasını savunan kimselerin azaldığını görmüş, vefatından sonra kavminin, gösterdiği izi takip etmeyeceklerine, Allah’ın dinine sahip çıkmayacağına dair bir endişe içerisine düşmüştür. Enbiya suresinde Allah’a ‘‘Rabbim! Beni tek başıma bırakma.’’ diye niyazda bulunmuştur.

‘‘Zekeriya’yı da hatırla. Hani o, Rabbine, Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın’’ diye dua etmişti.¹⁹⁹

‘‘Orada Zekeriya Rabbine dua etti: Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin’’ dedi.²⁰⁰

Hz. Zekeriya hayattayken, ‘‘mevâli’’ denilen ve ona yakın olan bu kimselerin ölümünden sonra onun yoluna ve misyonuna sahip çıkmayacaklarını düşündüğü için kendi davasını devam ettirecek, manevi mirasına sahip çıkacak bir yardımcı/veli istemektedir.²⁰¹ Bu istek Meryem suresi, Âl-i İmrân suresi ve Enbiya surelerinin ilgili ayetlerinde farklı ifadelerle geçmektedir.

‘‘Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarımın isyankâr

¹⁹⁷ Meryem 19/1-6.

¹⁹⁸ Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 3/144.

¹⁹⁹ el-Enbiya 21/89.

²⁰⁰ Âl-i İmrân 3/38.

²⁰¹ Muhammed İsa Yüksek, ‘‘Zekeriya-Yahya Kıssasında İşkâle Sebep Olan İfadelerin Tahlili’’, *Usûl İslam Araştırmaları*, 25 (Ocak 2016) 241.

olmaların)dan korkuyorum. Eşim ise kısırdır. Bana kendi tarafından; bana ve Ya 'kub hanedanına varis olacak bir çocuk bağışla ve onu hoşnutluğuna ulaştırmış bir kimse kıl.”²⁰²

Hz. Zekeriya'nın duasının hemen akabinde, bu isteğinin Allah Teâlâ tarafından kabul olunduğu bildirilmiş, verilen evlat müjdesi üç ayrı surede farklı ifadelerle anlatılmıştır:

فَإِذْ أَنْتَ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَىٰ مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا
وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ

“Zekeriya mabedde namaz kılarken melekler ona, “Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa'yı) doğrulayıcı, efendi, nefesine hâkim ve sâlihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler” diye seslendiler.”²⁰³

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا

“Ey Zekeriya! Haberin olsun ki biz sana Yahya adlı bir oğul müjdeliyoruz. Daha önce onun adını kimseye vermedik.”²⁰⁴

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا
وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ

“Biz de onun duasını kabul ettik ve kendisine Yahya'yı bağışladık. Eşini de kendisi için, (doğurmaya) elverişli kıldık. Onlar gerçekten hayır işlerinde yarışıyorlar, (rahmetimizi) umarak ve (azabımızdan) korkarak bize dua ederlerdi. Onlar bize derin saygı duyan kimselerdi.”²⁰⁵

Kıssanın aynı sahnesi ile ilgili olarak, ayetlerin farklı bağlamda olmaları, farklı detaylar içermeleri ve farklı noktalara dikkat çekmeleri Kur'ân-ı Kerim'in hikmetli bir özelliğidir.

Müjdenin nerede geldiği, kimin getirdiği ve müjdenin gelme şekline dair bilgiler Âl-i İmrân suresinin 39. ayetinde bulmak mümkündür. Söz konusu müjdenin Zekeriya (a.s.) mihrapta namaz kılarken verildiği anlaşılmaktadır. Melekler, Yahya

²⁰² Meryem 19/5-6

²⁰³ Âl-i İmrân 3/39.

²⁰⁴ Meryem 19/7.

²⁰⁵ el-Enbiya 21/90.

isimli bir evlat ile müjdelendiğini nida ederek O'na bildirmişler ve bu oğulun vasıflarını saymışlardır.

Tefsirlerde müjdeyi Cebrail (a.s.)'in mi veya bir grup meleğin mi getirdiği noktasında farklı iki görüş bulunmaktadır. Bir görüşe göre, özellikle filin müzekker olarak okunduğu kıraate dikkat çekilerek müjdeyi getirenin Cebrail (a.s.) olduğu belirtilmişken,²⁰⁶ diğer görüşte olanlar ayetin Arap dilindeki yaygın kullanımı doğrultusunda anlaşılmasının daha doğru olacağını, bu sebeple burada tek bir melekten yerine bir melek grubunun anlaşılması gerektiğini söylemişlerdir.²⁰⁷

Âlemlerin Rabbi olan Allah, kulu ve peygamberi Zekeriya (a.s.)'ın duasına icabet etmiş ve onu bir evlat ile rızıklandırmıştır.

1.3. Hz. Meryem'e Verilen Müjde

Hz. Meryem, Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah tarafından seçildiği, temizlendiği ve üstün tutulduğu bildirilen²⁰⁸, bununla birlikte ismine yer verilen yegâne kadındır.

Kur'ân'da bulunan 114 sureden biri onun ailesinin adı olan Al-i İmran, bir diğeri de kendi ismiyle adlandırılan Meryem suresi olarak anılır. Kur'ân'da toplam 34 ayette ismi zikredilmektedir ki²⁰⁹, bu da Hz. Musa, Hz. İbrahim ve Hz. Nuh'tan sonra ismi en fazla zikredilen kişidir. Bir sureye isminin verilmiş olması ve birçok ayette onun iffetine, teslimiyetine, ibadetine dikkat çekilerek övülmüş olması kendisine verilen önemi gözler önüne sermektedir.

Tahrir Suresi'nde iki olumlu, ikide olumsuz kişilik misal olarak gösterilmektedir.²¹⁰ Müminlere “örnek bir şahsiyet” olarak işaret edilen o iki kişiden biri ise Hz. Meryem' dir. Karşılaştığı tüm olumsuzluklara rağmen sadakati ve gönülden itaati ile tüm müminlere misal olarak o seçilmiştir. Bu Kur'ân'ın ifadelerinde şöyle yer bulur:

“Namusunu, iffetini korumuş olan İmran kızı Meryem de bir misâldir. Ona rûhumuzdan üfleştik; Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etmişti; O, bize

²⁰⁶ Zeccac, *Meâni'l-Kur'ân*, 1/ 405.

²⁰⁷ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 6/363.

²⁰⁸ Âl-i İmrân 3/42.

²⁰⁹ M. Fuad Abdulbâki, *Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 665.

²¹⁰ et-Tahrir, 66/10-12.

gönülden itaat edenlerdendi.”

Aynı şekilde Hz. Meryem, Kur’ân’da “*dosdoğru (sıddıka) bir kadın*”²¹¹ olarak tanımlanmış ve başta Yahudilerin olmak üzere her türlü iftira ve saldırıya karşı korunmuştur.

Babasının adı İmran olarak Kur’ân-ı Kerim’de zikredilirken, annesi İmran’ın karısı şeklinde geçer ve ismi zikredilmez. Fakat tefsirlerde isminin Hanne olduğu belirtilmektedir.²¹² Babasının ise Hz. Musa (a.s.)’ın soyundan geldiği, bu sebeple Meryem’in kavminin hitap ederken ona “Ey Harun’un kız kardeşi” şeklinde hitap etmeleri onun Mûsâ ve Harun’un soyundan olduğu şeklinde yorumlanmıştır.²¹³

Hz. Meryem’in dünyaya gelişi ile ilgili olarak tefsirlerde bulunan rivayetlere göre İmrân ve Hanne’nin yaşları oldukça ileridir ve çocukları olmamıştır. Bir gün bir kuşun gagasıyla yavrusunu beslediğini gören Hanne, Rabbine kendisine bir çocuk vermesini için niyazda bulunur ve çocuğu olursa mâbede yani Beytü’l-Makdis’e adayacağına dair söz verir. Kur’ân’da bu durum şöyle zikredilmektedir: “*Hani, İmran’ın karısı Rabbim, karnımdaki çocuğu, her türlü endişeden arınmış olarak sırf sana adadım, O’nu benden kabul buyur. Hiç, kuşkusuz sen işiten ve bilensin’ dedi.*”²¹⁴

Bu söz, onun erkek çocuk beklentisi içerisinde olduğunu göstermektedir, zira müfessirler Hanne’nin Meryem’i doğurduğunda onun kız olması karşısındaki şaşkınlığını, o dönemde mabede erkek çocukların adandığı, kızların mabede adanma geleneğinin olmaması durumuyla ilişkilendirmişlerdir.²¹⁵ Bu durum Kur’ân’da şöyle zikredilir. “*Nihayet çocuğu doğurunca, Allah onun ne doğurduğunu pekiyi bildiği halde: “Rabbim, ben bir kız çocuk doğurdum. Halbuki erkek kız gibi değildir. Ona Meryem ismini verdim. Onu ve zürriyetini kovulmuş şeytandan korumanı senden*

²¹¹ el-Mâide, 5/75.

²¹² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiri Mukâtilb. Süleyman*, 1/271. Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 6/ 330.

²¹³ Ahmet Öz, “Birey-Toplum Etkileşimi Ekseninde Gençlik Gençler İçin Bir İffet Örneği Olarak Hz. Meryem,” *1. Şanlıurfa Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Harran Üniversitesi*, (2018.), 231.

²¹⁴ Âl-i İmrân 3/35.

²¹⁵ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 6/333; Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-Beyan*, 3/54-55. Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 1/ 354. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Veciz*, 1/ 423-424. Râzi, *Mefatihü l-Ğayb*, 8/203-204.

istiyorum”²¹⁶ dedi.

Meryem’in babası o daha doğmadan önce vefat etmiştir.²¹⁷ Çocuğa annesinin isim vermiş olması ve babasından söz edilmemesi de bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Hanne, adağı gereği bir rivayete göre üç yaşını bitirdikten sonra²¹⁸, diğer bir rivayete göre ise doğduktan hemen sonra Beyt-i Makdis'te Harun oğullarından olan din adamlarına teslim etmiştir.²¹⁹ Zekeriya (a.s.) Hz. Meryem’in teyzesinin kocası olması hasebiyle onu himayesine almak istemişse de Hz. Meryem’in babası İmrân’ın kendi reis ve kralları konumunda bulunması sebebi ile mâbeddeki tüm Yahudi din adamları da Meryem’i kendi maiyetlerine almak için mücadeleye başlamışlardır.²²⁰ Meryem'in himayesi konusunda aralarındaki çekişme kızışınca, Tevrat'ı yazdıkları kalemleri suya atmak suretiyle kur'a çekmek zorunda kalmışlar ve sadece Zekeriya'nın kalemi su üzerinde kalmış, böylece Meryem'in himayesini o üstlenmiştir.²²¹

Kur’ân bu durumu, *‘‘Ey Muhammed! Bunlar sana vahy ettiğimiz gayb haberlerindedir. Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında değildin. (Bu konuda) tartışırken de yanlarında değildin*’²²² şeklinde anlatmıştır.

Zekeriya (a.s.)’ın himayesine verilen Meryem hakkında, Kur’ân’da kıssanın devamında şöyle anlatılmaktadır: *‘‘Bunun üzerine Rabbi ona hüsnükabul gösterdi ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriyyâ’yı da onun bakımı ile görevlendirdi.*’²²³

Kur’ân, Hanne’nin kızını Rabbine gönülden adamasının güzel bir şekilde kabul

²¹⁶ Âl-i İmrân 3/36

²¹⁷ M. Âsım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 2/304.

²¹⁸ Emrah Dindi, *‘‘Kur’ân’da Resmedilen Bir Genç Kızın Züht ve İffet Ahlakı Hz. Meryem’*, Uluslar Arası Gençlik ve Ahlak Sempozyumu, 1 (Ekim, 2016.), 268.

²¹⁹ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 1/354. İbn. Kesir, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, 2/39. İsmâil Hakkı Bursevî, *Ruhu'l Beyan*, 2/ 28

²²⁰ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtilb. Süleyman*, 1/272. Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 6/404. Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 1/362. Râzi, *Mefatihü l-Ğayb*, 8/202. İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur’âni 'l-Azîm*, 2/39; İsmâil Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyan*, (İstanbul: Damla yayınevi, 1995) 2/26.

²²¹ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 6/404.

²²² Âl-i İmrân 3/44.

²²³ Âl-i İmrân 3/37.

edildiğini ‘‘*Rabbi Meryem'e hüsnü kabul gösterdi*’’²²⁴ ifadesi ile anlatmaktadır. Allah Teâlâ, Hanne'nin duasını kabul etmiş ve kızını hizmet için mabede verme duası böylelikle kabul edilmişti.²²⁵

Hanne'nin, doğan çocuğunu Allah'ın evinin hizmetine adama arzusu ve Allah'ın, kovulmuş şeytandan zürriyetini koruması isteği de kabul edilmiş; böylece Allah (c.c.), Hz. Meryem'e hüsn-ü kabul göstermiş olup daha doğumundan itibaren onun farklılığına dikkatlerimizi çekmiştir.²²⁶

Diğer taraftan Zemahşeri ve Râzî'nin ‘‘*onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi*’’ ibaresi ile bütün tavır ve davranışlarında, onu iyi ve doğruya ulaştıran güzel terbiyenin sembolik bir anlatımı olduğu, iffet, doğruluk ve taat üzere yetiştiği anlamında kullanıldığını ifade etmektedirler.²²⁷

Bir gün Hz. Meryem ‘‘*alesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmiş ve onlarla arasında bir perde germiştir*’’ kendi evinin yahut Beyti Makdis'in doğu tarafına, insanlardan uzak ve onların kendisini göremeyeceği kapalı bir yere yönelmiş, kavmi ile arasına duvar veya kumaş cinsinden bir hicap edinmiştir.²²⁸

Bu esnada Allah tarafından kendisine ruh gönderildi ‘‘*Biz, ona ruhumuzu göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü*’’ Müfessirlerimizin tamamına yakını burada ruh olarak gönderilenin Cebrail (a.s.) olduğu noktasında birleşirler. Cebrail Hz. Meryem'e tam bir insan suretinde görünmüştür. Bu suretin ‘‘tam kâmil bir insan’’²²⁹, ve ‘‘son derece yakışıklı tüysüz genç bir delikanlı’’²³⁰ şeklinde olduğu ifade edilmiştir.

Hız. Meryem Cebrail'i genç bir delikanlı suretiyle görünce korkarak Rabbi'ne sığınmış, ona ‘‘*Senden, Rahman'a sığınırım. Eğer takva sahibi biri isen*

²²⁴ Âl-i İmrân 3/37

²²⁵Taberî, *Cami'u'l-Beyan* 6/344, Zemahşeri, *el-Keşşaf* 1/351-354. Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hâkim*, 3/240.

²²⁶Mehmet Okuyan, ‘‘Kur'ân'da Hz. Meryem Mucizesi,’’ *Din Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 16,(2005),134.

²²⁷ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 1/354. Râzî, *Mefatihü l-Ğayb*, 8/202.

²²⁸ Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'ân*, (Kahire: Daru'l-Kitabul-Mısır, 1384-1964), 11/89.

Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtilb. Süleyman*, 2/ 623. İbn Atiyye, *el-Muharrar 'l-Veciz*, 4/9. Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhid*, 7/ 248.

²²⁹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kurâni'l-Azîm*, 3/186.

²³⁰ Fahreddin Râzî, *Tefsiru'l-Kebir*, 5/218.

”²³¹ demiştir. Hz. Meryem, Allah’tan sakınan bir kimse isen ben Allah’a sığınıyorum diyerek aynı zamanda kendisinden Allah’a sığınmanın ancak muttaki kimseler için tesirli olacağını ifade etmiştir.²³² Bunun üzerine ‘‘O (Cebrail), Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermek için geldim, dedi’’.²³³

Bunun üzerine Hz. Meryem, ‘‘Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir?’’²³⁴ Demiştir. Hz. Meryem, nikâhlı bir eşi, hiçbir insanla teması veya zinakar bir kadın olmadığı, üstelik iffetini gayet titizlikle muhafaza ettiği halde nasıl çocuğu olabileceği noktasında şaşkınlığını dile getirmiştir. Normal şartlar altında bu durum mümkün gözükmemektedir.

Melek şöyle cevap verdi: ‘‘Öyledir’ dedi; Rabbin buyurdu ki: Bu, bana kolaydır. Çünkü biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hükmü verilmiş bir iştir’’ dedi.²³⁵

Bu işin Allah’ın ilminde, Levh-i Mahfuz’da daha önce hükme bağlanmış bir iş olduğu, insanlara hüccet, alamet ve rahmet olacağı kendisine bildirilmiştir.

Hz. Meryem İsa (a.s.)’a hamile kalınca, insanların ayıplaması ve zarar vermesinden çekindiği için, şehrin dışına daha uzak bir mekâna çekilir. Gittiği bu yer hakkında müfessirlerimiz bir burasının Mısır, Şam veya bir başka rivayete göre ise Kudüs’ün batısı, Beyt-i Lahm vadisi olabileceğini ifade etmişlerdir.²³⁶

Hz. Meryem, evli olmadığı, üstelik İmran ve Zekeriya gibi Beyt-i Makdis’ten reis ve bilge din adamı ailesinden olup aynı zamanda Allah’a adanmış bir kişi olarak bir çocuk doğurmuş olması, onu hüznlendirmiş, kavmine karşı bu durumu nasıl izah edebileceği noktasında endişeliydi. Bu sebeple ‘‘Keşke bundan önce ölseymdim de unutulup gitmiş olsaydım’’²³⁷ şeklinde sıkıntısını ifade etmiştir.

Bunun üzerine ona şöyle seslenilmiştir: ‘‘Üzülme, Rabbin senin alt tarafında bir su kaynağı yarattı. Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma

²³¹ Meryem 19/18.

²³² Fahreddin Râzi, *Tefsiru’l-Kebir*, 21/520.

²³³ Meryem 19/ 19.

²³⁴ Meryem 19/ 20.

²³⁵ Meryem19/ 21

²³⁶ Meryem, 19/22. Taberî, *Cami’u’l-Beyan*, 18/165. İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Veciz*, 9/10.

Kurtubî, *el-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’ân*, 11/89. İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kurâni’l-Azîm*, 5/221.

²³⁷ Meryem 19/23.

dökülsün. Ye, iç, gözün aydın olsun. İnsanlardan birini göreceksin, Şüphesiz ben Rahman 'a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım de."²³⁸

Daha sonra çocuğunu kucağına alarak şehre doğru gider. Buraya geldiğinde kavmi, *'Ey Meryem, utanılacak bir iş yaptın! Ey Harun'un kardeşi! Baban kötü bir insan değildi. Annen de iffetsiz bir kadın değildi'*"²³⁹ mealindeki ifadelerle onu ayıplamışlardır. Kavmi onu zina eden bir kadın olarak görmüş, onu azarlamış ve aşağılamıştır aynı zamanda şaşkınlık ve kızgınlık içerisinde ona bu durumu sormak istemiş o da daha önce kendisine verilen öğüdüne uyarak susma orucunda olduğunu belirterek konuşmamıştır. Olayın devamı Kur'ân'da şöyle anlatılmaktadır: *'Meryem onlara çocuğu işaret etti. Onlar: Biz beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz ki?'* dediler.²⁴⁰

Bu sırada bebek konuşmaya başladı ve şu hitabı yaptı: *'Şüphesiz ben Allah'ın kuluym. Bana kitabı (İncil'i) verdi ve beni bir peygamber yaptı, Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti, Beni anama saygılı kıldı ve diriltileceğim gün bana selâm (esenlik verilmiştir), Hakkında şüpheye düştükleri hak söze göre Meryem oğlu İsa işte budur. Allah'ın çocuk edinmesi düşünülemez. O bundan yücedir, uzaktır. Bir işe hükmettiği zaman ona sadece ol der, ve o da oluverir. Beni azgın bir zorba kılmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün Şüphesiz, Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse (yalnız) O'na kulluk edin. Bu, dosdoğru bir yoldur.'*"²⁴¹

Hz. Meryem, kavmi tarafından kendisine yöneltilen birçok aşağılama, iftira ve hakarete karşılık, Rabbine olan teslimiyetini korumuş bu suçlama ve hakaretlere sabırla tahammül etmiştir. Bunun üzerine Yüce Allah da, yeni doğan bir bebek olmasına rağmen Hz. İsa'yı bir mucize olarak konuşturmuş, Hz. Meryem'i kendi toplumu içerisinde temize çıkarmış ve onun iffetli bir kişi olduğuna delil getirmiştir.

Aynı zamanda şu nokta da çok dikkat çekicidir ki Yüce Allah, Hz. Meryem'i sadece kavmine karşı değil, kıyamete kadar ona iftira isnadında bulunacak herkese karşı kendi kelamı ile doğrularak onu korumuş ve sakınmıştır.

²³⁸ Meryem 19/24-26.

²³⁹ Meryem 19/27-28

²⁴⁰ Meryem 19/29.

²⁴¹ Meryem 19/30-36.

1.4. Hz. Ya'küb'a Verilen Müjde

Hz. Ya'küb'un babası Hz. İshak ve onun da babası Hz İbrâhim'dir.²⁴² Buna göre Hz. Yak'ûb, Hz İbrâhim'in torunudur.

Dedesı Hz. İbrâhim ve babası Hz. İshak gibi O da güçlü bir iradeye ve keskin bir zekâyâ sahiptir. Onlar güçlü, basiretli, seçkin ve hayırlı insanlardır²⁴³ aynı zamanda doğru yolda olan, muhsin²⁴⁴, sâlih²⁴⁵, muhlis²⁴⁶kullardır.

Diğer taraftan da Hz. Ya'küb hayatı boyunca muhataplarına tevhide anlatan, öğreten bir peygamber olmuştur.²⁴⁷

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Ya'küb'a, hem Ya'küb hem de İsrail isimleriyle hitapta bulunmaktadır. Ya'küb ismi ile on altı kere hitap edilirken, yalnız İsrail ismi kullanılarak ise iki ayette hitap edildiğini²⁴⁸ görmekteyiz.

Hz.Ya'küb'un (a.s.) on iki oğlu olduğu rivayet edilir. Rivayet edilen bu bilgiyi “*Babacığım! Ben Rüyamda on bir yıldız, güneş ve ayın bana secde ettiğini gördüm*”²⁴⁹ ayeti desteklemektedir.

Ya'küb hanedanı hakkındaki en sahih bilgilere ulaşmak, muhakkak ki vahyin ihbarı ile mümkün olacaktır. Nitekim söz konusu olan bu kıssayı “*kıssaların en güzeli*”²⁵⁰ olarak tanımlayan yüce Allah, Yûsuf Suresi'ne “*Sen bundan önce (bu haberleri) bilmiyordun*”²⁵¹ ifadesiyle giriş yaparken, “*Ey Peygamber işte bunlar sana vahiyle bildirdiğimiz gayba dair haberlerdir. Nitekim Yûsuf'un kardeşleri bir araya gelip elbirliğiyle ona tuzak kurarlarken sen onların yanlarında değildin.*”²⁵² ifadesiyle de sonlandırmış ve Ya'küb hanedanına ait gaybî bilgileri muhataplarına en veciz şekilde ulaştırmıştır.

Kıssanın bulunduğu Yûsuf Suresi'ndeki anlatımda, Yûsuf (a.s.) henüz küçük

²⁴² Yûsuf 12/6, 38.

²⁴³ Sâd 38/45-46.

²⁴⁴ el-En'âm 6/84.

²⁴⁵ el-Enbiyâ 21/72.

²⁴⁶ Sâd 38/45-46.

²⁴⁷ el-Bakara 2/132.

²⁴⁸ Âl-i İmrân 3/ 93. Meryem 19/ 58.

²⁴⁹ Yûsuf 12/ 4.

²⁵⁰ Yûsuf 12/3.

²⁵¹ Yûsuf 12/3.

²⁵² Yûsuf 12/102.

yaşta iken gördüğü rüyasında babasına, on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde etmekte olduklarını gördüğünü söyler. Babası Ya'küb (a.s.) da onu, rüyasını kardeşlerine anlatmaması noktasında uyararak *“Yavrucuğum dedi, Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır”* dedi.²⁵³ Ardından da Allah Teâlâ'nın kendisini seçip, ona olan nimetini tamamlayacağını şöyle ifade eder: *“İşte böylece Rabbin seni seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce iki atan İbrâhim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Ya'kub soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Çünkü Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.”*

Fakat üvey kardeşleri babalarının Yûsuf'a olan sevgisini hazmedememişler ve içlerinde oluşan kıskançlık hissi, ilerleyen dönemlerde Hz. Yûsuf'tan kurtulma hirsine dönüşmüştür. Kurdukları plan doğrultusunda kardeşleri Yûsuf'u bir kuyuya atarak ondan kurtulmak istemişlerdir.

Kardeşlerinin, Yûsuf'tan kurtulmak için kurdukları bu plana göre, kardeşleri Yûsuf'u koruyacaklarına dair babalarına teminat vererek onu alıp kıra götürürler. Sonrasında kendi aralarında anlaştıkları üzere Yûsuf'u civardaki bir kuyuya atıp, gömleğini de bir hayvan kanına bulayarak babalarının yanına dönerler.²⁵⁴ Kardeşleri Yûsuf'u, kurt yediğine dair getirmiş oldukları kanlı gömleği gösterdiklerinde, babaları Ya'küb peygamberi uzun yıllar sürecektir olan hüznü ve gözyaşı ile baş başa bırakmış olacaktırlar.

Her ne kadar Hz. Ya'küb, çocuklarının bu anlattıklarına inanmasa da elinden bir şey gelmediğini ifade ederek aynı zamanda Allah'a teslimiyet göstererek, oğullarına şu karşılığı vermişti: *“Sizi nefsiniz bir iş yapmaya sürükledi. Artık bana güzelce sabır gerekir. Anlattıklarınıza ancak Allah'tan yardım dilerim.”*²⁵⁵ Bu ayetten Hz. Ya'küb'un, Yûsuf'a kardeşlerinin bir kötülük yaptığı sonucuna vardığı anlaşılmaktadır.

Yûsuf Suresi'nde bulunan bu kıssayla ilgili olarak tefsirlere bakıldığında, genel kanaat olarak Ya'küb'un çok ağlaması sebebiyle gözlerini kaybettiği ve Yûsuf'un

²⁵³ Yûsuf 12/5.

²⁵⁴ Yûsuf 12/17.

²⁵⁵ Yûsuf 12/18.

gönderdiği gömleğini yüzüne sürmesiyle gözlerinin tekrar görmeye başladığı anlatılmaktadır.

Müfessirler konu ile ilgili olarak bazen farklı, bazen de ortak görüşler nakletmişlerdir. Bu görüşleri inceleyecek olursak; kıssada geçen “üzüntüsünden gözleri ağardı”²⁵⁶ ifadesiyle ilgili olarak şöyle görüşler ileri sürülmüştür:

Birinci görüş; Beyazlıktan kasıt körlüktür. Mukātil b. Süleyman, Hz. Ya’küb’un altı sene kör kaldığını, Hz. Yûsuf’un gömleğinin gelmesi ile gözlerinin açıldığını “Şimdi şu gömleğimi götürün ve onu babamın yüzüne sürün de gözleri yeniden açılsın”²⁵⁷ ayeti ile destekleyerek onun gözlerinin kör olduğu şeklinde görüş bildirmiştir.²⁵⁸ “Gözleri yeniden açılsın” ibaresini dikkate alırsak “üzüntüden ve ağlamaktan dolayı gözünün kapanması” yani görme yetisini kaybetmesi anlamını taşımaktadır. Çünkü bir kişinin görür hale gelebilmesi için önceden göremez durumda olması gerekmektedir.²⁵⁹ Bu görüş doğrultusunda yorum yapanlar, uzun süre hüznün içerisinde olmanın ağlamaya, bu ağlamanın ise gözde körlüğe sebep olabileceğini ileri sürmektedirler.²⁶⁰

İkinci görüş: Bazı müfessirler ise Ya’küb (a.s.)’un gözlerinin kör olmadığını ama çok ağlaması sebebiyle gözlerinde görme zafiyeti olduğu görüşündedirler. “Göz yaşının çokluğu yaş damarının gözdeki siyahlığı da yok ettiği için görme yetisinde zafiyet oluşturur.”²⁶¹ Hz. Ya’küb’un, Hz. Yûsuf’a olan derin hasreti ile sürekli ağladığı nakledilmektedir. Bu ağlama sonucunda da gözlerindeki yaşlar çoğalmış olup, onun gözleri oluşan bu su tabakası ile beyazlamış gibi gözük müştür. Öyle ki gözün tamamen göz yaşlarının rengini aldığını ifade etmiştir.²⁶² Yani beyazlamanın sebebi bu göz yaşlarıdır “üzüntüsünden gözleri ağardı” ifadesi ise ona ağlamanın hâkim olduğunu ve Ya’küb’un (a.s.) gözlerinin yaş ile dolmasından bir kinaye olup, körlükle bir alakası yoktur. Fakat bu aklığı kör olması anlamına

²⁵⁶ Yûsuf 12/84.

²⁵⁷ Yûsuf 12/93.

²⁵⁸ Râzi, *Mefatihü'l-Gayb*, 18/505.

²⁵⁹ Hasan Haliloğlu, Semra Örs, “Hz. Yûsuf’un (a.s.) Gömleği ve Babası Ya’küb Gözlerinin Açılması”, *Ağrı İslami İlimler Dergisi*, 8 (Haziran 2021), 10.

²⁶⁰ Râzi, *Mefatihü'l-Gayb*, 18/505.

²⁶¹ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 2/502.

²⁶² Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basîd*, 12/ 214. İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 4/ 270-271. Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'ân*, 9/255; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 2/502. Şa'râvî, *Tefsîru Şa'râvî*, 11/7047. Mehmet Okuyan, *Kur'ân'da Hz. Yûsuf Kıssası*, (Samsun: Üniversite Yay, 2018), 226.

hamledersek makul ve yerinde bir tabir kullanmamış oluruz²⁶³ şeklindedir.

Diğer bir görüş; gözün beyazlamasından kasıt, çok ağlamaya bağlı olarak görmede bir zararın oluşması değil, gözdeki siyahlığın beyaza dönmesidir. İnsanlar ihtiyarladıkça gözdeki siyahlık beyaza meyleder, bu meyil ile beraber gözyaşının çok olması da gözün siyahını beyaza dönüştürür. Bu sebeple Hz. Ya'küb'a (a.s.) âmâ demek yerinde olmayacak,²⁶⁴ ancak bir görme zafiyetinin olduğu söz konusu olabilecektir.

Hz. Yûsuf'un mısır'a getirilmesi, burada yaşanan birçok olay sonrasında ülke yönetiminde söz sahibi olması ve yaşanan kuraklık sonrası kardeşlerinin erzak istemek için O'nun yanına gelmeleri kıssa da yer alan diğer bölümlerdir.

Bir süre sonra yanına gelen kardeşlerine karşı kendisini aşikâr eden Yûsuf, kardeşlerini bağışladığını söyleyerek onlara: *"Bu gömleğimi alıp götürün, babamın yüzüne koyun, görür hale gelsin ve bütün ailenizi alıp bana getirin"*²⁶⁵ der. Kafile Mısır'dan ayrılmakta iken Ya'küb (a.s.), oğlu Yûsuf'un kokusunu aldığını söyler. Yanında bulunan kişiler onu kınayarak, *"Vallahi senin o eski şaşkınlığın devam ediyor"*²⁶⁶ derler.

Müfessirlerin ekseriyeti çok uzaklardan gelen bu kokuyu, Hz. Ya'küb'un alabilmesinin ona has mucizevî bir durum olarak nitelendirmişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak bir görüş, Allah'ın Hz. Yûsuf'un kokusunu Ya'küb'un vicdanında yaratmış olabileceğidir.²⁶⁷ Bir diğer görüş ise duyulan bu kokunun Hz. Ya'küb'un hissiyatı ile ilgili olmayıp, fevkalade ilahi bir mucize olduğu şeklindedir.²⁶⁸

فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ الْغَيْبُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بِصَبْرٍ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

"Müjdecî gelip gömleği (Ya'küb'un) yüzüne koyunca, hemen görür oldu. Ben size, Allah tarafından sizin bilemeyeceğiniz şeyleri biliyorum dememiş miydim!"

²⁶³ Râzi, *Mefatihü'l-Gayb*, 18/505.

²⁶⁴ Mehmed Vehbi, *Hulâsat'ül Beyân Fi Tefsir'il Kur'ân*, (İstanbul: Üç Dal Neşriyat Yay, 1968.), 7/2570.

²⁶⁵ Yûsuf 12/87-93.

²⁶⁶ Yûsuf 12/95.

²⁶⁷ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/260.

²⁶⁸ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/268.

dedi.²⁶⁹

Abdullah b. Abbas, müjdecinin Ya'küb (a.s.)'ın oğullarından Yahuza olduğunu söylemiştir. Kardeşlerine “Yûsuf'un kanlara bulaştırılmış gömleğini babama ben götürmüştüm, şimdi onun müjdeleyici gömleğini de babama ben götüreceğim.” dediğini rivayet etmektedir.²⁷⁰

“Müjdecî gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz (Ya'kub) görür oldu” ifadesinde geçen “irtidât” bir şeyin, daha önceki haline dönmesidir. “Allah'ın onu eskiden olduğu gibi tekrar görür hale getirmesi” şeklinde yorumlanmıştır.²⁷¹

Hiz. Ya'küb'un görme yetisini tamamen kaybetmiş olduğunu düşünen müfessirlerimiz, müjdecinin getirmiş olduğu gömleği yüzüne sürmesiyle gözlerinin görür hale geldiğini ve önceki haline döndüğünü söylemişlerdir. Çok ağlamak ve üzüntüden dolayı, gözlerinde zafiyet oluştuğunu düşünenler ise gömlek ile sevincinin artması, gönlünün ferahlaması ve hüznünün yok olması ile görme eksikliğinin kaybolduğu görüşündedirler.

Hiz. Ya'küb'un gözlerinin şifa bulmasında etken olan şeyin gömlekteki koku ve ter olduğu düşüncesi de mevcuttur. Tıbben bunun mümkün olabileceğini vurgulayanlar, ter ve kokunun kimyasal birtakım birleşenler taşıyabildiğini söylemektedirler.²⁷²

Meseleye farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak, ayette yer alan kavramların daha farklı anlamlarını göz önünde bulundurularak bu konuda şöyle bir görüş de ileri sürülmüştür. Gömleğin, Mısır'da söz sahibi olan Hiz. Yûsuf'un resmi devletinin kıyafeti olduğu, vech kelimesi ile Ya'küb'un yüzü değil, huzuru, önu kastedildiği ve yine basîr kavramı ile göz değil, kalbin görmesi, kişinin bilmesi, idrak etmesi anlamlarına geldiği belirtilmiştir. Bunun sonucu olarak da kardeşlerin gömleği babalarının huzuruna götürerek gerçekleri itiraf etmeleri sonucunda, anlatılanlara kanaat getirmesi için gömleği babalarına sunmalarını ve böylece babası Hiz. Ya'küb'un işin künhüne ve olup bitenlere vakıf olmasını, idrak etmesini (basîr)

²⁶⁹ Yûsuf, 12/96

²⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 16/ 258.

²⁷¹ Râzi, *Mefatihü'l Gayb*, 18/507.

²⁷² Ahmet Gündüz, “Yusuf Suresi Bağlamında Üç gömleklî Hayat Sürecinden Bazı Ayrıntılar”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/35 (Haziran, 2016), 107.

istedikleri yorumu yapılmıştır.²⁷³

Sonuç olarak bir gömlek ile ağlamaktan gözlerine ak düşen bir babanın gözlerinin aydınlatılması, aynı zamanda uzun mesafelerin ötesinden, hüznü bir babanın oğlunun kokusunu alabilmesi Allah'ın büyüklüğünün ve mucizelerinin bir nişanesidir.

2. AHLÂKİ AÇIDAN MÜJDELENENLER

Ahlâk, Arapça'da "seciye", "huy", "tabiat" gibi manalara gelen "hulk" veya "huluk" kelimelerinin çoğuludur.

İslami kaynaklarda hulk ve ahlâk kelimeleri daha çok iyi ve kötü huyları ifade için kullanılır.²⁷⁴ Ahlâk, insanın kötülük yönünün arındırılması ve iyilik yönünün geliştirilmesi ve böylece insanlar arası ilişkileri daha doğru ve barışçıl bir biçimde sürdürülmesini sağlayan, toplumun ekseriyetinin önemini ve değerini kabul ettiği, düşünsel ve duygusal durumlar, faydalı davranışsal hareketler ve bunların gerçekleşmesi için belirlenen kurallar ve öğütlerdir.²⁷⁵

Ahlâk ilmi, faziletler ve reziletler ilmi şeklinde de tanımlanmıştır. Bu ilim, nefsi faziletlerle bezeme, süsleme ve reziletlerden de koruma yollarını gösterir.²⁷⁶ İslam'da emredilen tüm kuralların bir de ahlâkî yönü vardır. Kişinin en kâmil anlamda dindarlığı, iyi ahlâklı olmasının temel şartı sayılmıştır.

Bu sebeple ki iman kavramı ile sâlih amel kavramı arasında çok yakın bir ilişki vardır. Öyle ki iman ve amel arasındaki semantik irtibat, iman tanımında önemli bir yer işgal etmektedir. İslam kelamında, amelin imandan bir cüz olup olmadığı meselesi uzun süreli tartışmaları beraberinde getiren konulardandır.²⁷⁷

Kur'ân'da sâlih amel kavramı elli küsur yerde imanla birlikte zikredilmiştir.²⁷⁸ Bu da bize kişinin fiilleri ile inanç dünyası arasında kuvvetli bir bağ

²⁷³ Muhammed Bahaeddin Yüksel, "Yakup Peygamberin Gözlerinin Akıbeti Konusunda Genel Bir Kabulün Tahlili", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Haziran, 2018.), 104.

²⁷⁴ Mustafa Çağrı, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1989), 1.

²⁷⁵ Cafer Sadık Yaran, *Ahlâk ve Etik*, (İstanbul: Rağbet Yay. 2010) 9.

²⁷⁶ Talip Özdeş, "Kur'ân'da İman -Ahlâk İlişkisi", *10. Kur'an Sempozyumu* (Nisân, 2006.), 79.

²⁷⁷ Toshihiko Izutsu, *Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, 269. Ömer Dumlu, *Kur'ân-ı Kerim'de Salah Meselesi*, (Ankara: 1992.), 245.

²⁷⁸ Fîrûzâbâdî, *Beşâ'iru zevi't-temyiz fî letâifi'l-Kitabi'l-Aziz*, 4/365. Izutsu, *Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, 151.

olduğunu göstermektedir. Hayırlı, uygun, iyi ve yararlı iş anlamına gelen sâlih amel kavramı, ahlâkı da çevreleyen tüm olumlu faaliyetleri kapsamaktadır.²⁷⁹ Bunun sonucu olarak elbette ki gerçek bir imanın, ahlâkî güzellikleri, erdemli davranışları meydana getirmemesi mümkün değildir.²⁸⁰

Diğer taraftan fitrat olarak isimlendirilen, insana doğmadan önce yüklenmiş olan ilahi formatla vahyin yönlendirmeleri birbirleriyle tam bir uyum içerisindedir. Kur'ân'da bu fitrat için “fitratullah” denildiği gibi²⁸¹ başka açıdan “sıbgatullah” (Allah'ın boyası) olarak da işaret edilmiştir.²⁸²

Hz. Muhammed (s.a.s.)'in “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim” ifadesi de ²⁸³ fitratta olan şeyin (ahlâkın) vahiy ve bizzat Peygamber (s.a.s.)'in yaşantısıyla teyit edilmesi anlamına gelir. Yine Hz. Peygamber'in, mizanda en faziletli olan şeyin güzel ahlâk olduğunu ifade etmesi, ²⁸⁴ aynı zamanda kendisine İslam'ın ve imanın ne olduğu hakkında sorulan bir soruya “Müslüman'ın daha faziletli olanı, insanların elinden ve dilinden selamette olduğu kimsedir, imanın daha faziletli (üstün) olanı da güzel ahlâktır.”²⁸⁵ şeklinde cevap vermesinden İslam ve iman kavramları ile ahlâk arasında çok yakın ilişkinin olduğunu anlamak mümkündür.

Bu sebeple Kur'ân, muhatabı olan insanın aklına hitap ettiği kadar gönül dünyasına da hitap ederek, iç dünyasının eğitimini hedeflemiştir. Yirmi üç yıl süren nüzul dönemi süresince insanın fiili davranışlarının düzeltilmesi ve düzenlenmesi kadar, iç dünyasının temizlenmesi, eğitilmesi ve sağlam bir zemine oturtulması için de birçok uyarı ve yönlendirmeler yapmış, kalbin çeşitli durumları üzerinde de özenle durulmuştur.²⁸⁶

²⁷⁹ Mustafa Çağrı, *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, (İstanbul: DEM Yayınları, 2013.), 37.

²⁸⁰ Şaban Ali Düzgün vd, *Sistematik Kelam*, thk: Ahmet Akbulut, (Ankara 2005), 167.

²⁸¹ Rum, 3/30.

²⁸² el-Bakara, 2/138.

²⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (İstanbul:1992.), 2/381; Malik b. Enes, *Muvatta*, (İstanbul, 1992.), *Hüsnü'l-Hulk*, 8.

²⁸⁴ Tirmizi, *Sünen*, (İstanbul 1992), Birr, 61, 62. İbn Hanbel, *Müsned*, 6/442, 446, 448, 451, 452

²⁸⁵ İbn Hanbel, 4/385.

²⁸⁶ Ali Akpınar, “Kur'ân'a Göre Müslüman'ın Gönül Dünyası: Kalbin Eylemleri ve

Din, insanın neyin iyi neyin kötü olduğunu bilmesini yeterli görmeyip öğrenilen bilginin eyleme, pratiğe dönüştürülmesini ister. Öğrenilen ahlâkî değerler de eylemle dönüştürülebilirlerse bir kıymet ifade ederler. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim bir eğitim ve motivasyon unsuru olarak belli özelliklere sahip kişileri müjdelemekte, onları yüceltmekte ve bu özelliklere henüz sahip olmayanlar için onları örnek göstermektedir.

2.1. Müminlerin Müjdelenmesi

İman, bilinçli ve iradi bir eylem olduğu için ancak tercih edilme durumunda söz konusu olabilir. Kur'ân, iman meselesinin tam bir özgürlük ve irade sonucu kişilerin tercihine bırakıldığını bildirmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'in hedefleri arasında bütün insanların iman etmelerine yönelik bir teklif ve çağrı vardır ancak zorlama yoktur. “*Deki, Hak Rabbinizdendir. Öyleyse dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.*”²⁸⁷ ayetinde açıkça belirtildiği üzere iman davetini kabul etme yahut reddetme noktasında insan tamamen hürdür.

İman kelimesi “امن” kökünden türemiş olup, nefsin, huzuru, sükûneti, itminan ve güven içinde olması anlamına gelmektedir. Emniyet ve sükûnet içerisinde olmanın yanında başkasına güven duyma ve kişiye verilen emanet anlamlarına da gelmektedir.²⁸⁸

İman, “sağlamlaştırmak kesin karar vermek, tasdik etmek” manalarında da kullanılmaktadır.²⁸⁹ Terim olarak ise iman genellikle “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak” diye tanımlanır.²⁹⁰

Diğer taraftan iman, gerçekleşme alanı kalp olan, kişinin hür iradesi ve beyanı ile gerçekleşen bir fiilidir.²⁹¹ İman edenin iman etmiş olduğu kutsal varlık hakkındaki tasdiki, imanın ilk aşaması şeklinde kabul edilir. Buradaki tasdik, hem ikrar, hem de

Sorumluluğu”, *Tasavvuf*, 6/15, (Temmuz-Aralık, 2005.), 109.

²⁸⁷ el-Kehf 18/29

²⁸⁸ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisü'l-luğa*, 1/135; Zemahşeri, *Esâsü'l-Belağa*, 20. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13/24.

²⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13/22-25

²⁹⁰ Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 154.

²⁹¹ Seyalkûtî, *Hâşiyetu ala Şerhu'l-Mevâkıf*, 352-353.

kalben samimi bir kabulü ifade etmektedir. Bu tasdik, iman eden kişinin iman ettiği kutsal varlık hakkında koşulsuz bir teslimiyet ve güven oluşturması da söz konusu olur.²⁹²

Bu konuyla ilgili olarak İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.1350), ‘‘kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve uzuvlarla amel’’ şeklinde tanımladığı iman için; Kur’ân’da tasdik, ikrar, tevhid, peygamberi doğrulama ve beş vakit namaz anlamında kullanıldığını kaydetmektedir.²⁹³

İman kavramının odak noktasında yer alan kelime tasdiktir. Ebû Hanife (ö.150/767), Mâtürîdî (ö.333/944), Neseî (ö.710/1310)’de imanı tanımlarken tasdik kavramını merkeze almışlardır.²⁹⁴ Mâtürîdî’ye göre Kur’ân’da geçen , ‘‘iman ettiler’’ ifadesinin hemen her yerde ‘‘tasdik ettiler’’ olarak açıklandığını, bu sebeple ‘‘iman etme’’ ile ‘‘tasdik etme’’ nin aynı anlamı taşıdığını belirtmektedir.²⁹⁵

Fakat İslam âlimleri dinî anlamda kullanılan tasdik ile lugavî anlamdaki tasdik aynı şey olmadıklarını belirtmişlerdir. Çünkü dinî manada ki tasdik inâd, inkâr ve istikbârı terk ederek ihtiyar ve kesb ile iz’an ve kesb olarak tarif edilmiştir.²⁹⁶ Yani iman bazı şartları ve özellikleri olan bir tasdiktir.²⁹⁷

İman için sadece dil ile ikrar yeterli olmamaktadır. ‘‘Ey Muhammed! Münafıklar sana gelince: Senin şüphesiz Allah’ın peygamberi olduğuna şahadet ederiz, derler. Allah senin kendisinin resûlü olduğunu bilir, ayrıca ikiyüzlülerin yalancı olduklarını da bilir.’’²⁹⁸ Bu ve buna benzer birçok ayette kalplerinde iman yer etmemiş olan münafıkların hal ve hareketlerine dikkat çekilerek sadece dil ile ikrar etmenin iman için yeterli olmayacağı açıkça ifade edilmiştir.

²⁹² İsmail Şık, ‘‘İman Olgusunun Mahiyeti ve Hakikati Üzerine Bir Değerlendirme’’, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 13/37(Haziran 2010.), 29.

²⁹³ Cevziyye, *Medâricu’s-Sâlikîn*, thk. Muhammed Hamid el-Faki, (Beyrut:1972.), 124.

²⁹⁴ Mağnisâvi, Ebu’l-Münteha Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Fikhu’l-Ekber*, (İstanbul: 2007.), 8. Mâtürîdî, *Kitabu’t-Tevhid*, thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, (Ankara: İSAM Yay, 2005), 604-613. Neseî, *Tebşiratü’l-Edille*, thk. Hüseyin Atay, (Ankara: DİB Yay,1993), 1/38-46

²⁹⁵ Mâtürîdî, Ebû Mansur, *Te’vilâtu Ehli’s-Sünne*, thk. Mecdî Baslûm (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiye, 2005.), 9/338.

²⁹⁶ Taftazânî, *Şerhu’l-Mekâsîd*, 5/184-189.

²⁹⁷ Mustafa Yüce, ‘‘İnanç-Ahlak İlişkisi Bağlamında İman, İslâm ve İhsan Kavramları’’, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/ 2, (2013), 121.

²⁹⁸ el-Münâfikûn, 63/1.

Ebû Hanife bu konuyla alakalı olarak: “Allah kalplerde olanı bildiği için kâfiri kâfir olarak, mü’mini de mü’min olarak isimlendirmiştir. Biz ise böyle bir şeye sahip olmadığımızdan dolayı dillerden sadır olan tasdik ve tehzibe yani zahire göre isim veririz”²⁹⁹ demektedir.

İman kalbin gerçekleştirdiği bir fiil olmakla beraber yapısı gereği kalpte gizli bir şekilde kalabilecek bir irade, his ve duygu olmayıp, dış dünyada karşılaşılan durumlarla ilgili yapılan tercihler ile kendini muhakkak ortaya koymaktadır.

Bu sebeple iman ve amel, birbirinden farklı fakat birbirini tamamlayan iki olgu olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda amel için imanın gerekli ve kaçınılmaz sonucu olduğu söylenebilir. Kalpte iman olmadan gerçekleştirilen ameller boşa gideceği gibi kalpte imanın bulunması durumunda imanında dışa yansımaması mümkün olmayacaktır.³⁰⁰

Tüm bu anlatılanlardan yola çıkarak mümin olan kişi için emin olan, güven veren, güvende olan, doğru olan, kalbi sükûn bulan itimat telkin eden insan anlaşılmaktadır. Onun için peygamberimiz: “Mü’min elinden ve dilinden kimsenin zarar görmediği kişidir”³⁰¹ buyurmuşlardır. Bu sebeple mü’min olan kişi hem kendisine güveni olan hem de başkasına güven veren insandır.

Mü’minler, Kur’ân-ı Kerim’in birçok ayetinde müjdelenmişlerdir:

*“Mü’minlere müjde ver; gerçekten onlar için Allah’tan büyük bir fazl vardır.”*³⁰²

*“Onlar, Allah’tan bir nimeti, bir fazlı (bolluğu) ve gerçekten Allah’ın mü’minlerin ecrini boşa çıkarmadığını müjdelemektedirler.”*³⁰³

*“O gün, mü’min erkekler ile mü’min kadınları, nurları önlerinde ve sağlarında koşarken görürsün. “Bugün sizin müjdeniz, içinde ebedi kalıcılar (olduğunuz), altından ırmaklar akan cennetlerdir.” İşte 'büyük kurtuluş ve mutluluk' budur.”*³⁰⁴

²⁹⁹ Ebû Hanife, Nu‘mân b. Sâbit *el-Âlim ve’l-Müteallim*, thk: Mustafa Öz, (İstanbul:1992), 24.

³⁰⁰ İbn Teymiye, *İman Üzerine*, 156.

³⁰¹ Buhârî, İman, 3; Müslim, 1/65.

³⁰² el-Ahzâb, 33/47.

³⁰³ Âl-i İmrân, 3/171.

³⁰⁴ el-Hadid, 57/12.

“Şüphesiz: “Bizim Rabbimiz Allah'tır” deyip sonra dosdoğru bir istikamet tuturanlar (yok mu); onların üzerine melekler iner (ve der ki:) Korkmayın ve hüzne kapılmayın, size vaad olunan cennetle sevinin. Biz, dünya hayatında da, ahirette de sizin velileriniziz. Orda nefislerinizin arzuladığı her şey sizindir ve istediğiniz her şey de sizindir. Çok bağışlayan, çok esirgeyen (Allah)tan bir ağırlanma olarak.”³⁰⁵

Ayetlerinde açıkça belirtildiği üzere mü'minler, sonsuz mutluluk ve sevinçlerin kaynağı olan cennetlerin yanı sıra, onlara has verilecek nurlarla, meleklerin üzerlerine inerek onları korku ve hüzünden uzaklaştırmaları ile büyük bir bağışlanma, ecirlerinin kat be kat fazlasıyla verilmesi ve özel bir ağırlanma ile arzuladıkları her şeye kavuşacaklarına dair müjdelerle müjdelenmektedirler.

2.2. Sâlih Amel İşleyenlerin Müjdenmesi

Allah, insanı doğumundan itibaren birçok nimetler ile rızıklandırmakta ve ona farklı fırsat imkânları sunmaktadır. Bu itibarla insandan beklenen de kulluk bilinci taşıması ve yaratılış gayesine uygun bir şekilde dünyadaki faaliyetlerini yerine getirmesidir.

İmtihan için gönderilmiş olduğumuz bu dünyada ‘‘O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır’’³⁰⁶ ayetinde bildirildiği üzere imtihanın amacı insanlardan hangilerinin daha güzel hareket edeceğinin ortaya çıkarılmasına yöneliktir. Bu imtihan ancak, yaşamış olduğumuz bu dünya hayatının güzel ve sâlih amellerle değerlendirilmesi ile kazanılabilecektir. Bu hayatın sonunda karşılaşılan ölüm ise yok oluş değil, burada yapılan amellerin karşılığının görüleceği ebedî hayatın başlangıç noktasıdır. Kötü faaliyetlerde bulunanların elbette ki sonuçlarıyla karşılaşacakları alandır. “Yoksa kötülük yapanlar, bizden kaçıp kurtulacaklarını mı sandılar. Ne kötü hükmediyorlar!”³⁰⁷ Netice itibariyle insan ömrü boyunca olumlu veya olumsuz fiilleri seçme hakkı, kendi tercihiyle bırakılmış fakat bu tercihlerinin sonuçlarıyla karşılaşacağı da kendisine bildirilmiştir.

Amel kelimesi, “fiil, gayret, çalışma, iş” gibi anlamlarda kullanılmakta olup,

³⁰⁵ Fussilet, 41/30-32.

³⁰⁶ el-Mülk 67/2.

³⁰⁷ el-Ankebût 29/4.

“hayat sahibi varlıkların belli bir amaca uygun olarak yaptığı iş” şeklinde tarif edilmektedir. Bu kelime genelde insanların yapmış olduğu bilinçli davranışlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Burada özellikle “bilinçli” kelimesi önem taşımaktadır. Amel kelimesi fiil kelimesinden daha farklı ve özel bir anlam taşımaktadır. Şöyle ki fiil, hayvanlar hatta cansız varlıklar için de kullanılarak, bilinçli-bilinçsiz, belli bir maksada bağlı veya bağlı olmayan tüm hareket ve davranışlar kastedilmektedir. Ancak amel kavramı insanların bilinçli ve belli bir niyet dâhilindeki davranışlarını içermektedir.³⁰⁸

Amel kelimesi, “değiştirme ve dönüştürme maksadına mâtuf sürekli bir çaba” olarak da tanımlanabilir. Hakiki amel, yapılan faaliyetlerin insanda bir etki bırakmasıdır. Dış organlar ile ifa edilen rukû, secde, vs. hareketler yapıldığı halde iç âleminde kemâle doğru bir ilerleme kaydedemeyen biri, amel etmiş olmamaktadır. Zira hakiki amel içte olanı değiştirmek olup, amelde asıl olan zâhiri hareketler değil, belirlenen bu hareketlerin sâiki olan kasıttır.³⁰⁹

Bu sebeple kendisinde iman şuuru oluşmuş olan bir müminin, iman-amel bütünlüğünü sağlamak için, iman kavramının anlam alanına giren tüm davranışları hayatına taşıması gerekmektedir.³¹⁰

İnsandan sadır olan bu ameller Kur’ân-ı Kerim de sâlih ve kötü amel olarak iki kısma ayrılmaktadır. Amel-i sâlih Kur’ân’da çokça üzerinde durulan temel konulardandır.

Sözlükte sâlih amel iyi, düzgün, doğru, faydalı, hayırlı iş anlamına gelirken,³¹¹ İslami ilimler terminolojisinde ise; Allah’a ve ahirete iman edip, O’nun Resulleri aracılığıyla indirdiği hükümlere uygun olarak, ihlas ve iyi niyetle yapılan, Allah’ın rızasının olduğu her türlü hayırlı faaliyetlerdir.’’³¹² Dinin yapılması veya yapılmaması noktasında hüküm belirtmediği, yani mubah olan şeyler de, güdülen niyet ve maksat ile sâlih amel şeklini alabilmektedir. Böylelikle içerisinde kötü ve

³⁰⁸ İsfahânî, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur’ân*, 587.

³⁰⁹ Murat Sülün, *Kur’ân-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 128.

Mustafa Sönmez, “İmanın Ahlâkî, Yaptırım Gücü”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/23. (Ocak 2011), 125.

³¹¹ Zemahşeri, *Esasü'l-Belağa*, 2/ 25. İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, 2/ 516-517.

³¹² Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 554.

zarar niteliği bulundurmeyen, isyan olmayan, haram karışmayan her hareket güzel bir kasıt ve niyetle sâlih amel niteliğine dönüşebilir. Bu sebeple sâlih amel, sadece ibadetlerle ilgili meseleleri ihtiva etmeyip, hayra vesile olabilecek tüm iyi, güzel ve faydalı işleri de kapsamaktadır.³¹³

İnsanın sâlih ameller işlemesi ve bunu hayatında yaygınlaştırması sadece ahireti için değil, bu dünya hayatını da güzel ve hoş bir şekilde geçirebilmesi için gerekli bir yoldur:

“*Erkek veya kadın, kim mü'min olarak sâlih amel işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.*”³¹⁴ ayeti de bu gerçeği ifade etmektedir.

Bu sebeptir ki iman kavramı ile sâlih amel kavramı arasında çok yakın bir ilişki vardır. Sâlih amel kavramı ile iman elli küsur yerde birlikte zikredilmiştir.³¹⁵ İmanın, tüm müspet ve ma'ruf fiillerin kaynağı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bir amelin amel-i sâlih olarak değerlendirilebilmesi için elbette ki ön koşul olarak iman bulunmalıdır. Şirk ve riyadan uzak, iyi bir niyet dâhilinde olmalıdır. İman sahibi olmayan kişinin yaptığı ameller iyi ve faydalı bile olsa “sâlih amel” vasfını kazanamayacaktır.³¹⁶

Pek çok ayette yer alan iman sâlih amel ilişkisi incelendiğinde anlaşılmaktadır ki, iman hayatın her alanını kapsayan bir kavramdır. İnsanın tüm varlığına nüfuz eden ve hayatının bütününde onun düşünce ve fiilini etkileyen bir güçtür.³¹⁷ Bu sebeple sadece ibadet ve ahlâkı etkilemez, bunlarla beraber hukukî ve iktisadî hayata da etki eder. Çünkü bu alanlar da amel kavramı içerisinde değerlendirilmektedir.³¹⁸ İman, eylem haline dönüşmelidir ki burada bir iradeden söz

³¹³ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/ 603.

³¹⁴ en-Nahl 16/97.

³¹⁵ Fîrûzâbâdî, *Besâ'iru Zevi't-Temyiz fî letâifi'l-Kitabi'l-Aziz*, 4/365. Toshihiko Izutsu, *Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, 151.

³¹⁶ İsmail Karagöz, “Kur'an'da Sâlih Amel Kavramı ve Sâlih ve Muslih İnsanların Özellikleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, 33/ 2. (Haziran 1997.), 64-65.

³¹⁷ Hanifi Özcan, *Epistemolojik Açısından İman*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yay. 1992), 78.

³¹⁸ Yümnî Sezen, *Sosyoloji Açısından Din –Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yay, 1988), 106.

edilebilsin. Aksi takdirde o, sadece soyut ve metafizik bir kavramdan ibaret kalır.³¹⁹ Hâlbuki iman, hayatla ilgisi olmayan soyut bir kavram değildir. O, insanı hem amelî hem de ahlâkî açıdan sürekli iyi olana sevk eden, onu her an canlı tutan önemli bir güç durumundadır.

Bu konuyla ilgili olarak Seyyid Kutub'da şöyle bir yorum yapmaktadır ki: Amel-i sâlih imanın tabiî semeresidir. İman kalbe yerleştiği andan itibaren kendiliğinden bir hareket başlar. Çünkü iman, aktif ve harekete geçirici bir gerçektir. Bir vicdanda iman yer eder etmez, kendi varlığını dış dünyaya sâlih ameller olarak yansıtır. Tıpkı kokusunu içinde tutamayan çiçek gibidir. Hareketsiz, pasif ve sönük halde beklemesi, dışa çıkıp dışında kendini göstermeden gizli kalması mümkün değildir. Eğer aksi oluyorsa o iman ölü veya zayıftır. Aynı zamanda iman, soyuttan/söylemden, somuta/eyleme dönüşmeyen sırf iyi niyetlerden ibaret değildir³²⁰ Buradan hareketle imanın bir hareket, bir eylem, bir aksiyon olduğunu görmekteyiz

Diğer taraftan sâlih amel ile iman arasındaki sıkı irtibatı gözlemlerken, sâlih amel boyutunu önceleyerek baktığımızda da şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır. Asr-ı saadet'te kimlerin imanla şereflenip kimlerinde bundan mahrum kaldığı dikkatlice incelendiğinde görülecektir ki, İslam'dan önce sâlih ve iyi davranışlar gösterenler İslam geldiğinde ekseriyetle mü'min olmuşlardır. Ahlâkî zaafılar içerisinde bulunanların ise iman etmesi çoğunlukla mümkün olmamıştır. Resûlullah Efendimiz (s.a.v.) "Câhiliyye devrinde hayırlı olanlar İslâmî devrede de hayırlı olmuşlardır." hadisiyle bu duruma işaret etmektedir.³²¹

"İman" ve "sâlih amel" ifadeleri, Kur'ân-ı Kerim'de büyük çoğunlukla beraberce zikredilmiş, bu iki kavram neredeyse birbirinden ayrılmaz iki unsur olmuştur. Kur'ân'ın ifadesiyle iman eden ve sâlih amel işleyenler çok çeşitli müjdeler ile müjdelenmişlerdir:

İman edip sâlih ameller işleyenler; nimet³²², adn³²³, Firdevs³²⁴, me'va³²⁵

³¹⁹ Alper Hülya, *İmanın Psikolojik Yapısı*, (İstanbul: Rağbet Yay. 2007), 141.

³²⁰ Seyyid Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 16/351-352.

³²¹ Ali Arslan, "İnsanoğlunun Yaratılış Gayesi ve Sâlih Amel", Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 27, (2018.), 20.

³²² Yunus 10/9.

cennetlerinde olacaklar, altın bileziklerle bezenecekler, ince dibadan kalın dibadan yeşil ipek elbiseler giyeceklerdir. Koltuklar üzerine yaslanacaklar³²⁶ ve cennet bahçelerinde³²⁷, hoş ve eşsiz gölgeler de³²⁸, güzel nimetler içerisinde³²⁹ neşeleneceklerdir. Onlar için temiz eşler³³⁰, bitmez tükenmez mükâfatlar³³¹, yüksek dereceler³³² ve Rab'leri katında diledikleri her şey³³³ vardır. Sabah akşam rızıkları hazırır.³³⁴ Onlar zerre kadar haksızlığa uğramayacaklar³³⁵ ve mükâfatları eksiksiz olarak verilecektir.³³⁶ Onlara korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir.³³⁷ Mutluluk ve en güzel gelecek onlarındır.³³⁸ Yaptıklarına kat kat fazlasıyla karşılık verilecek, ³³⁹Allah, onları rahmetine dâhil edecek³⁴⁰ ve onlardan razı olacaktır.³⁴¹

Yüce Allah (c.c.), Kur'ân-ı Kerim'i ve Peygamberi Hz. Muhammed (a.s.)'ı, iman edip sâlih ameller yapanları müjdelemek ve bu kişileri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için göndermiştir.³⁴²

*“Gerçekten bu Kur'ân, (insanı) en doğru yola iletir ve sâlih amel işleyen mü'minlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.”*³⁴³

Yüce Allah, Kur'ân'ı Hâkim'in de İman edip sâlih ameller işleyenler için müjdelerine devam ederek; gönüllerde onlara karşı bir sevgi (vüdd) yaratacağını,³⁴⁴ yeryüzünde onları hükümrân kılacağını, dinlerini sağlamlaştırarak, onları emniyete

³²³ el-Kehf 18/30.

³²⁴ el-Kehf 18/ 107.

³²⁵ es-Secde 32/19.

³²⁶ el-Kehf 18/31.

³²⁷ er-Rum 30/15.

³²⁸ en-Nisâ 4/57.

³²⁹ el-Ahzâb 33/31.

³³⁰ el-Bakara 2/25.

³³¹ Fussilet 41/8.

³³² Tâhâ 20/75.

³³³ eş-Şûrâ 42/22.

³³⁴ Tâhâ 20/62.

³³⁵ en-Nisâ 4/124.

³³⁶ Âl-i İmrân 3/57.

³³⁷ el-Bakara 2/277.

³³⁸ er-Ra'd 13/29.

³³⁹ Sebe 34/37.

³⁴⁰ el-Casiye 45/30.

³⁴¹ el-Beyyine 98/8.

³⁴² et-Talak 65/10-11.

³⁴³ el-İsrâ 17/9.

³⁴⁴ Meryem 19/96.

erdireceğini,³⁴⁵ onların kötülüklerini örteceğini ve yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandıracağını,³⁴⁶ seyyiatlarını hasenata tebdil edeceğini,³⁴⁷ onları mutlaka sâlihler arasına katacağını,³⁴⁸ dualarını kabul ederek, lütuf ve keremi ile onlara istediklerinden daha fazlasını vereceğini,³⁴⁹ onların, yaratılmışların en hayırlıları olduğunu,³⁵⁰ onları güzel bir hayatla yaşatacağını³⁵¹ ve büyük bir mutluluğa ve kurtuluşa erenlerden olacaklarını³⁵² bildirerek onları müjdelemektedir.

Tüm bu ayetler ışığında anlaşılmaktadır ki, insanın bu dünya imtihanında başarılı olabilmesi ve belirtilen bunca nimete ve müjdeye nail olabilmesi için ise iman edip sâlih ameller de bulunması gerekmektedir.

2.3. Sabır Gösterenlerin Müjdelenmesi

Kavramlar, düşünce ve inanç sistemlerinin üzerlerine inşa edildiği, ait oldukları inanç sisteminin adeta temel yapı taşlarını oluşturmaktadırlar. Bu sebeple ifade edilen düşünceyi doğru bir şekilde anlayabilmek için izlenmesi gereken en uygun yöntem, kullanılan kavramları tahlil etmek ve işaret edilen anlam içeriğine tam olarak ulaşmaya çalışmaktır.

Kur'ân-ı Kerim'in de kendine özgü olarak kullandığı bir takım temel kavramlar bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de pek çok ayette zikredilen “sabır” kavramıdır. Çünkü hem peygamberler, hem de onların izlerinden gidenlerin en temel vasıflarından birini oluşturan sabır kavramı, iman, amel, ahlâk alanlarının tümünde önemli bir yere sahiptir. Sabır aynı zamanda insanların, hayatlarının her safhasında ihtiyaç duydukları bir ilkedir.

Sabır kelimesi, Arapça da “s-b-r” kökünden türemiş olup, “birini bir şeyden alıkoymak, hapsetmek, dayanmak, bir sıkıntı ile karşılaşıldığında sızlanmamak, şikâyet etmemek, kendini acındırmamak, kefil olmak, öç almak, şiddetli olmak”,³⁵³

³⁴⁵ en-Nûr 24/55.

³⁴⁶ el-Ankebût 29/17.

³⁴⁷ el-Furkan 25/90.

³⁴⁸ el-Ankebût 29/9.

³⁴⁹ Şûra 42/26.

³⁵⁰ el-Beyyine 98/7.

³⁵¹ en-Nahl 16/97.

³⁵² el-Bürûc 85/11.

³⁵³ Cevheri, *es-Sıhhah* 2/706. İbn Manzur, *Lisani'ı-Arab*, 4/438. Zebidi, *Tacü'ı-Arus*, 3/324-325; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Tarihi Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul:1991), 408.

dili şikâyetten korumak³⁵⁴ gibi pek çok manayı içermektedir.

İslâm âlimleri anlam alanı gayet geniş olan bu kavram hakkında veciz tanımlamalar yapmışlardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Rağıb el-İsfahâni, “Nefsi, aklın ve şeriatın alıkonmasını gerekli kıldığı şeylerden tutmak ve alıkoymaktır.” şeklinde tanımladıktan sonra bu kelimenin bulunduğu duruma göre farklı lafızlar ile isimlendirildiğini belirtmektedir. Mesela, savaş alanında çeşitli sıkıntı ve zorluklara karşı kişinin nefesine hâkim olmasına şecaat, sır saklama noktasında gösterilen sabra ise kitmân-i nefis denilmektedir.³⁵⁵ Fahreddin Râzî de benzer bir tanımlama yaparak; sabrı bedeni ve manevi sabır olarak ikiye ayırdıktan sonra sabretme eylemi cinsi arzular karşısında olursa iffet, öfkeyi bastırma noktasında olursa hilm, zenginlik ve bolluk içinde yaşamaya karşı olursa zühd olarak isimlendirir.³⁵⁶

İmam Gazâlî'nin tanımı da şöyledir: “Sabır, Rahmani ve şeytani duyguların karşılaşması anında Rahmani duyguların galip gelmesi; şehvete zorlayan kuvvet karşısında, dinin gereklerini yerine getirmekte gösterilen sebat ve nefsin arzularını ve tembelliği terk ederek dininin gereklerini yerine getirmektir.”³⁵⁷

Cürcânî ise bu konu ile ilgili olarak: “Başa gelen bela ve musibetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan üzüntüyü Allah'tan başkasına şikâyet etmemektir”³⁵⁸ der.

Elmalılı Hamdi Yazır'a göre ise sabır, “iman ve güzel amel ile hak ve hayır yolunda sebat göstermektir ki bu şecaat, sadakat ve mertlik şiarıdır. Yoksa kötülüğe katlanmak, her aşağılığa boyun eğmek ve şerre rıza göstermek demek olan tembellik, zillet ve miskinlikten ibaret olan duygusuzluk değildir.”³⁵⁹ Toshihiko İzutsu ise sabrı şöyle açıklar: “Kişinin, içten gelen bir şeyle (sabırla) ne olursa olsun davasından vazgeçmemesini sağlayan kararlılıktır. Ruhen belâlar acılar karşısında itidali muhafaza ve her türlü zorluğun orta yerinde kişinin davasının bayraktarlığını

³⁵⁴ Cürcani, *Kitabü't-Ta'rifat*, 1/131.

³⁵⁵ İsfahani, *Müfredat fi Garibi'l-Kur'ân*, 283.

³⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 4/ 87.

³⁵⁷ Muhammed b. Ahmed Gazzali, *İhyau Ulumi'd-Din*, çev. Ahmed Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yay. 1974), 4/10-125.

³⁵⁸ Cürcani, *Kitabü't-Ta'rifat*, 131.

³⁵⁹ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*. 9/6080-6082.

yapmakta sebat etmesidir.”³⁶⁰ Cüneyd-i Bagdâdî’ye sabır nedir? şeklinde sorulduğunda ise: “sabır, yüzünü ekşitmeden acıyı yudum yudum içine sindirmektir” şeklinde cevap vermiştir.³⁶¹

Sonuç olarak sabır, Allah'a teslim olmak ve takdir olunana rıza göstermek ile ilişkilidir. Kişiye isabet eden her şeyin, O'nun izni ile gelmiş olması münasebetiyle, rıza ve hoşnutlukla karşılamak şeklinde anlaşılmaktadır.³⁶²

Öte taraftan iman ile sabır arasında da önemli bir ilişki bulunmaktadır. İman kavramı gönül huzuru, korkunun bertaraf olması, güven içinde olma gibi anlamları içermektedir.³⁶³

Sabır ise, kişinin yüz yüze kaldığı olumlu veya olumsuz durumlar karşısında sükûnetini koruyarak Allah’a olan güvenini yansıtmaya ve rıza ile karşılamadır. Dolayısıyla imanın temelinde yer alan güven duygusu ile sabır arasında çok yakın bir ilişki vardır. Hz. Peygamber (a.s.) “sabrın imandaki yeri, başın vücuttaki konumu gibidir”³⁶⁴ buyurarak iman ile sabır arasındaki ilişkinin önemini göstermektedir. Başka bir hadisi şerifte de sabır “imanın yarısı”³⁶⁵ olarak ifade edilmiştir.

Sabır kelimesi Kur’ân’da türevleriyle beraber toplamda yüz üç ayette geçmektedir. Bunların altmış tanesi mekki, kırk üç tanesi de medenidir.³⁶⁶ Bu kadar çok zikredilmesi de önemine işaret etmektedir. Kur’ân-ı Kerim’in pek çok ayetinde yalnız sabredenlerin kavuşabilecekleri mükâfatlardan bahsedilmiş ve çok çeşitli müjdelerle müjdelenmişlerdir. Bunlardan birkaçı şöyledir:

*“Muhakkak sizi biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksiltmekle deneriz, sabredenleri müjdele.”*³⁶⁷

“Onlara bir musibet geldiğinde: “Biz Allah’ınız ve elbette O’na döneceğiz”

³⁶⁰ İzutsu, Toshihiko, *Kur’ân’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Çev. Süleyman Ateş, (İstanbul, ts.), 147.

³⁶¹ Necmeddin Kübra, Ebu'l-Cenan Ahmed, *Tasavvufî Hayat*, Çev. Mustafa Kara, (İstanbul, 1980), 64
Recep Önal, “Kur’ân’da İmani ve Ahlaki Bir Tavır Olarak Sabır”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/2, (2008.), 444.

³⁶³ İsfahani, *Müfredat fi Garibi'l-Kur’ân*, 331.

³⁶⁴ Muhammed b. İbrahim Ebu Şeybe, *Kitabü'l-Musannef fi'l-Ehadis ve'l-Asar*, (Beyrut: 1988) 8/229.

³⁶⁵ Nureddin Ali b. Ebu Bekir Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid*, (Beyrut:1982.), 1/57.

³⁶⁶ Abdalbaki Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Kur’âni'l-Kerim*, 399.

³⁶⁷ el-Bakara 2/155.

derler.”³⁶⁸

“İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlarıdır. Ve doğru yolu bulanlar da onlardır.”³⁶⁹

Bu ayet-i kerîme adeta dünya hayatının özeti gibidir. Her insan elbette ki çeşitli imtihanlara tabi tutulacaktır. Bunların en belli başlıları açlık, korku ile can, mal ve elde edilen ürünlerde meydana gelen azalmalardır. Rabbimiz bu şekilde sıkıntılara sabredip, rıza gösterenleri, göstermeyenlerden ayırmaktadır. Ancak sabredenler imtihanı kazanacak olanlardır.

Konuyla ilgili olarak Elmalılı Hamdi Yazır tefsirinde şöyle bir açıklama yapmaktadır: Resul’e ittibâ edip etmeyenin ayrılabilmesi için insanlar açlık, korku, ürünlerden eksiltmek gibi imtihanlardan geçirileceklerdir. Bu imtihanda “Biz Allah’ınız” demekle malı, canı, her şeyi Allah’a teslim ve Allah’ın mülkü olan her şeyde, hatta canlarımızda ve bedenlerimizde bile dilediği gibi yönetim hakkı olduğunu ve acı tatlı O’nun hiçbir tasarrufuna itirazın caiz olmayacağını itiraf ile Allah’ın dilediğini yapmasına, kaza ve kadere razı olduğunu açıklama vardır. Bu makam, pek büyük bir makamdır. Bu makamı kazanan nefse, “Nefs-i râdiye” Allah’ın emrine razı olmuş nefis denir. “Biz mutlaka Allah’a döneceğiz” demekle ise; “Başlangıçta yok iken Allah’tan geldiğimiz gibi sonuçta da yine O’na varacağız” diye görünürde olsun eğreti varlığımızın ölümle sona erip helak olmasına ve bununla beraber gayenin mutlak bir yokluk olmayıp, tamamen buluşma olduğuna iman ve bu imanla Allah yanında kendisinden razı olunma ümidini açığa vurma vardır. Bu makama; “Nefs-i mardiyeye kendisinden razı olunan nefis” makamı denir. Bu ise, isteklerin sonu ve mertebelerin en üstünü olan en büyük rızadır.”³⁷⁰

Yine ayet-i kerîmenin devamın da Allah Teâlâ şu üç şeyin, sabredenlere verileceğini beyan etmiştir ki bunlar, Allah’ın onlara salavat etmesi, rahmet etmesi ve hidayet etmesidir.

Allah Teâlâ’nın salavatı, bütün günahların tamamen örtülmesi ve tamamının bağışlanmasıdır. Onları rahmetiyle öyle mükâfat ve nimetlere ulaştırır ki bunlar

³⁶⁸ el-Bakara 2/156.

³⁶⁹ el-Bakara 2/157.

³⁷⁰ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*,1/538.

dünyada ne görülmüş, ne duyulmuş, ne de insan akıl ve hayaline gelmiş şeylerdir.³⁷¹

Sabredenleri müjdeleyen diğer bazı ayetler:

“Adn cennetlerine girecekler, atalarından, eşlerinden ve zürriyetlerinden sâlih olanlarla birlikte olacaklar. Melekler de her kapıdan yanlarına girip şöyle diyecekler: "Sabrettiğiniz için size selâm olsun. Âhiret yurdu ne güzeldir”³⁷²

‘İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamları ile mükâfatlandırılacaklar, orada hürmet ve selâmla karşılanacaklardır.’³⁷³

Çok dikkat çeken bir ayet-i kerîme de şöyledir ki:

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ

“De ki : "Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar iyilik bulacaklardır. Allah'ın arzı geniştir. Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir.”³⁷⁴

Kur’ân da “hesapsız rızıklandırma” olarak kullanılan ifade, üst sınır belirtilmemiş, matematiksel kurallara bağımlı olmayan bir diğer mükâfatlandırma şeklidir. Allah, dilediği kimseler için hesapsız rızık, hesapsız bir mükâfat vereceğini bildirmektedir.³⁷⁵

Diğer taraftan konuyu âhiret hayatının ebediliği bağlamında düşünürsek, hesapsız kelimesini hakiki manasında kullanmak da doğru olacaktır. Çünkü cennet ve cehennem ebedî kalma yurdu olunca nimet ve azap da sürekli yani hesapsız olacaktır. Hesabı tutulabilen şeylerin elbette ki bir sonu vardır.³⁷⁶

Fahreddin er-Râzî, bu mükâfatın üç vasfı olduğunu söylemiştir;

a) Ayetteki “hesapsız” ifadesi, “sınırsız, sonsuz” demektir. Çünkü hesap altına girebilen her şey sonludur. Sınırsız olanlar, hesapsız olmuş olurlar.

³⁷¹ Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*,1/539.

³⁷² Ra’d 43/23-24.

³⁷³ el-Furkân 25/75.

³⁷⁴ ez-Zümer 39/10.

³⁷⁵ Abdullah Namlı, “İbadetler Ve Allah’ın Çeşitlendirilmiş Sevaplandırma Şekilleri”. *Tasavvur İlahiyat Dergisi* 4/2 (Aralık 2018), 578.

³⁷⁶ Abdullah Namlı, “Nasslar Işığında Ahiret Mükâfatları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*,13/81 (Eylül 2020.), 329.

b) Kişinin karşılaştığı mükâfat, hiçbir şekilde hayal ve tasavvur edemeyeceği şekilde olduğu için “hesapsız” ifadesi kullanılmıştır. Çünkü insan beklemediği şey hakkında, "Bu onun hesabında yoktu" ifadesi kullanılır.

c) Dünyada iken Allah (c.c.) yolunda her türlü mihnet ve acıya tahammül ederek sabreden kişilerin, ahirette alacağı sevaplar tartılarla, ölçülerle takdir edilmez. Bunlar için ne bir terazi kurulur, ne de defterler açılır. Sabır ehlinin amelleri tartılmadan, ecirleri hesapsız verilir.³⁷⁷

İyiliğin mukabilinin yine bir iyilik olması gerekse de, kullarına karşı çok merhametli ve ihsanı bol olan Rabbimiz, yapılan iyiliklere on mislinden yedi yüz misline kadar, hatta hesapsız olarak mükâfat vermektedir.

2.4. Takvâ Sahiplerinin Müjdelenmesi

Takvâ, Kur’ân’ın ihtiva ettiği aynı zamanda önemle üzerinde durduğu temel kavramlardan biridir. Hatta Kur’ân’ın kapsamında yer alan tüm kavramların bir yönüyle anlam ilişkisi içerisinde bulunduğu bir çatı kavram olarak da değerlendirilebilir. Takva sahibi olan müminler ise Kur’ân-ı Kerîm’de çok çeşitli müjdeler ile müjdelenmiş ve karşılaştıkları mükâfatlar ayrıntılarıyla bildirilmiştir.

Öncelikle takvâ kelimesinin sözlük manası incelendiğinde “korunmak, sakınmak, saygı göstermek, dindar olmak, itaat etmek, korkmak, çekinmek” anlamları ile birlikte “güçlü bir himayeye girerek korunmak, kendini koruma altına almak, korkup çekinmek gibi anlamlara gelmektedir.”³⁷⁸

İttikâ kelimesinde asıl olan “iki şey arasına engel koymaktır. Bir şeyi kendisiyle başka bir şey arasına engel yapmaktır.”³⁷⁹

İzutsu, (ö.1993) et-Tibrîzî’nin ittikâyı şöyle tanımladığını ifade ediyor: “İttikâ; seninle (A) korktuğun şey (B) arasına, seni (B’den) koruyacak bir engel (C)’yi koymandır.”

³⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 26/429.

³⁷⁸ İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, 530. Zebîdî, *Tâcü’l-Arûs*, 10/396. Cevherî, *es-Sihâh*, 1/65.

³⁷⁹ Cevherî, *es-Sihâh*, 1/65.

Kısaca ittikâ; bir şey vasıtasıyla kendini savunmadır.³⁸⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.) “Yarım hurmayla da olsa, kendinizi ateşten koruyun”³⁸¹ hadisi de bir şeyi (nefsimizi), araya bir engel koyarak (sadaka vererek), başka bir şeyden (ateşten) muhafaza etmek manasına işaret etmektedir.³⁸²

Takvânın ıstılâhî manası olarak da şöyle tanımlamalar yapılmıştır:

Hasan el-Basrî, (ö.728) takvâ sahibi kimseleri, Allah’ın yasaklarından kaçınan ve emirlerini yerine getiren kişiler olarak ifade etmektedir. İbn Abbas ise Allah’ın emirlerinden uzaklaştığı takdirde Allah’ın azabına uğrayacağını bilen ve bundan çekinen, Allah’ın emirlerini onaylayan ve Allah’ın rahmetini ümit eden kişiler olarak tanımlamaktadır.³⁸³

Elmalılı Hamdi Yazır “İnsanın kendisini Allah’ın koruması altına koyarak ahirette zarar ve acı verecek şeylerden iyice koruması, diğer bir ifade ile günahlardan sakınması ve iyiliklere sarılmasıdır.”³⁸⁴

Ömer bin Abdulaziz: “Gündüz oruç tutmak, gece namaz kılmak ve bu ikisini beraber yapmak takvâ değildir. Fakat takvâ Allah’ın haram kıldığını terk etmek, farz kıldığını yerine getirmektir. Kim bundan sonra bir hayırla rızıklanırsa o hayır üstüne hayırdır.” diye takvâyı tarif etmektedir.³⁸⁵

Abdullah b. Mesud takvâyı “İtaat edip isyan etmemek, zikredip unutmamak ve şükredip nankörlük etmemek” diye tanımlamaktadır.³⁸⁶

Şu halde “takvâ” için, Allah’ın emirlerine sarılıp yasaklarından uzak durmak, isyan etmeyip, itaat etmek, kalbi günah kirlerinden temizlemek, Allah’ı anmak, din konusunda tüm zararlı şeylerden sakınmak, O’nun verdiği nimetlere karşı nankörlük

³⁸⁰ İzutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, 300.

³⁸¹ Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), Zekât, 10. Müslim, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: 1374/1955), Zekât, 62.

³⁸² Orhan İyibilgin, “Müslümanın Şahsiyetinin Korunmasında Takva Kavramı”, *O.Ü.İ.F. Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*, (2016), 489.

³⁸³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 12/367.

³⁸⁴ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/166-169.

³⁸⁵ Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb Ebü’l-Ferec, *Câmiu’l-Ulûm ve’l-Hikem*, thk: Şuayb el-Arnut, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001.), 1/254.

³⁸⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 12/ 65.

etmekten kaçınıp şükretmek, mubah bile olsa faydasız şeylerle fazla meşgul olmamaktır denebilir.³⁸⁷

Kur'ân-ı Kerîm de muttakilerin birçok özelliğinden bahsedilmektedir. Bakara suresinin ilk ayetlerinde onların gayba iman ettikleri bildirilmiştir. Başka ayette ise muttakilerin “Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara ve peygamberlere” iman ettikleri ifade edilmiştir.³⁸⁸

O halde muttaki olabilmenin ilk şartı iman etmiş olmaktır. Muttakilerin özelliklerinin sıralandığı Bakara suresinin ilk ayetlerinde imanın hemen ardından namazı ikame etmek zikredilmektedir. Sonrasında ise kendisine verilmiş olan rızıklardan infak edebilme özelliği de muttaki vasfını kazanabilmek için belirtilmiş şartlardandır.

Yine Kur'ân-ı Kerim’de muttakilere ait olarak; sözlerinde durma, darda, hastalıkta ve savaş zamanlarında sabırlı olma³⁸⁹, öfkelerini yenme, insanları affetme³⁹⁰, hata yaptıklarında Allah’ı anıp istiğfar etme, yanlışta ısrar etmeme³⁹¹, malları ve canlarıyla cihat etme³⁹², geceleri az uyuyarak seherler vakitlerinde bağışlanma dileme³⁹³, adâletli olma³⁹⁴ gibi pek çok özellik belirtilmiştir.

Yani takvâ sahibi bir müminden beklenen, inandığını söylediği şeyleri hayatına taşımasıdır. Hayatın merkezine Allah’ı koyarak, O’nun emir ve yasaklarını önceleyerek, inandığı gibi yaşayan sağlam karakterli bir müslüman kimliği ortaya koymasındır. Bu sebeptendir ki Kur’ân da muttaki kişilere ait özellikler ayrıntılı bir şekilde belirtilmiş, adeta zirveye çıkma yolunda geçmeleri gereken merhaleler teker teker açıklanmıştır.

Takva kişiyi, kâmil insana doğru taşıyan, pek çok davranışı kapsayan bir çatı kavram olduğu gibi bunu elde edebilen kişilerin müjdelenmesi ve mükâfatı da bir o

³⁸⁷ Yakup Özübek, “Elmalılı’nın Hak Dini Kur’ân Dili Tefsirinde Takvâ Kavramı”, *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi* 2/1 (Haziran 2022), 177.

³⁸⁸ el-Bakara 2/177.

³⁸⁹ el-Bakara 2/ 177.

³⁹⁰ Âl-i İmrân 3/134.

³⁹¹ Âl-i İmrân 3/135.

³⁹² et-Tevbe 9/44.

³⁹³ ez-Zâriyât 51/17-18

³⁹⁴ el-Mâide 5/8.

kadar çeşitli, benzersiz ve şümullüdür. Kur’ân’ın pek çok ayetinde de bu müjdelere işaret edilmiştir.

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْأَجْرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Bilesiniz ki Allah dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir de. Onlar ki; iman edip takvalı olanlardır. Onlara dünya hayatında da ahirette de müjde vardır. Allah’ın sözlerinde asla değişiklik olmaz. İşte bu, en büyük kurtuluşun ta kendisidir.”³⁹⁵

Ayet-i kerîme de koruyucu, yardımcı, dost gibi manalara gelen veli kelimesinin çoğulu olan evliya yer almaktadır. Bu kelime, Yüce Allah ile kendisine inanarak emirleri doğrultusunda yaşayan kulları arasındaki sevgi bağı, himaye ve yardımını ifade etmek üzere kullanılmıştır. Böylelikle takva sahibi olanlar, Allah ile kendileri arasında sevgi bağı oluşma mazhariyetine erişmiş kişilerdir.

“Dünya hayatında da ahirette de müjde onlardır.”

İfadesinde geçmekte olan dünya hayatıyla ilgili olan müjdeyi, müfessirler daha çok kişiye gösterilen sâdık rüyalar olarak yorumlamışlardır. Ancak Fahreddin er-Râzî, sâdık rüyalara ek olarak, insanların takva sahibi kişiyi sevip, güzel bir medh-ü sena ile onu övmelerini ve son nefeslerini verirken meleklerin “*Korkmayın, tasalanmayın, vad olunduğunuz cennetle sevinin*”³⁹⁶ diyerek karşılamalarını da eklemiştir.³⁹⁷

Âhiretteki müjdeler ise, Yüce Allah’ın rıza ve hoşnutluğu ile selam ve ikramlarına muhâtap olmalarıdır ve meleklerin onları cennetlere buyur edip selamlamaları olarak açıklanmıştır.

“Biz bunu (Kur’ân’ı) senin dilinle kolaylaştırdık, takva sahiplerine müjde vermen ve direnen bir kavmi uyarıp-korkutman için.”³⁹⁸

De ki: “Size bundan daha hayırlısını haber vereyim mi? Takva sahipleri için Rablerinin katında, altından ırmaklar akan ve içinde ebedî kalacakları cennetler

³⁹⁵ Yûnus 10/62-63-64.

³⁹⁶ Fussilet 41/30.

³⁹⁷ Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*,17/275.

³⁹⁸ Meryem 19/97.

vardır. Tertemiz eşler ve Allah'ın rızası da vardır. Allah, kullarını görendir.”³⁹⁹

“Rabbinizden bir bağışlanmaya ve genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun. (O,) muttakiler için hazırlanmıştır.”⁴⁰⁰

Bu ayet-i kerîme mealleri, muttakilere yapılan müjdelemelerin yalnızca birkaçını oluşturmaktadır.

Bununla beraber bu bahtiyar topluluk; Allah tarafından verilen bir hidayet üzere olmaları⁴⁰¹, Allah'ın onları sevmesi ve onlarla beraber olması⁴⁰², Allah'ın dostluğunu kazanma⁴⁰³, kâfirlerin hilesinden kurtulma,⁴⁰⁴ iyi ile kötüyü ayırt edebilecek bir anlayış verilmesi⁴⁰⁵, ummadıkları yerden rızıklandırılma⁴⁰⁶, işlerinde kolaylık ihsan edilme⁴⁰⁷, melekler tarafından karşılanma⁴⁰⁸ ve daha pek çok ayette cennetlerde karşılaşılabilecekleri müjde ve ikramlar ayrıntılı olarak ifade edilmiştir⁴⁰⁹.

Samimiyetle kabul edilen hakikatlerin, sadakat ile hayata geçirilmesi ile takva sahibi olunabileceği anlaşılmaktadır ki belirtilen tüm bu müjde ve mükâfatlara da ancak onlar ulaşabileceklerdir.

2.5. Tevazu Sahibi Olanların Müjdelenmesi

Tevazu, Kur'ân da dikkat çekilen önemli ahlâki erdemlerden biridir. Bir Müslüman da olması arzu edilen en güzel hasletlerdendir.

Tevazu (v.d.a.) kökünden türemiş olup, “daha aşağıda bulunma, kendi itibar ve derecesini düşük görmek, birine boyun eğmek” anlamında kullanılmıştır.⁴¹⁰ Türkçe de alçakgönüllülük ifadesiyle karşılanan bu kavram, kişinin başkalarına karşı aşağılayıcı tüm duygu ve davranışlardan kaçınmasını ifade eder.

³⁹⁹ Âl-i İmrân 3/15.

⁴⁰⁰ Âl-i İmrân 3/133

⁴⁰¹ el-Bakara 2/5.

⁴⁰² Âl-i İmrân 3/76. Bakara 2/194. Tevbe, 9/36. Nahl 16/28.

⁴⁰³ Câsiye 45/19, Yûnus 10/62-63.

⁴⁰⁴ Âl-i İmrân 3/120.

⁴⁰⁵ el-Enfâl, 8/129. Zümer 39/35.

⁴⁰⁶ et-Talak 65/2-3.

⁴⁰⁷ el-Leyl 92/5-7.

⁴⁰⁸ en-Nahl 16/32.

⁴⁰⁹ Lutfullah Cebeci, *Kur'ân'a Göre Takva* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1991.)183-216, İsmail, Karagöz, “Kur'ân'da Takva Kavramı ve Muttaki İnsanın Özellikleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, 31/4 (Haziran 1995.) 57-61.

⁴¹⁰ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüğa* 2/74. İbn Manzur, *Lisanü'l-'Arab*, 4304. Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 11/ 518.

Bu sebeple tevazu, gurur ve kibrin yenilmesi ile elde edilebilen ahlâki bir özelliktir. Kendini diğer insanlardan üstün görmeden, kimseyi küçümsemeyen, sahip oldukları ile gururlanmayarak, insanlarla olan ilişkilerinde saygılı, alçakgönüllü ve kanaatkâr davranılmasını sağlayan bir erdemdir.⁴¹¹

Tehânevî’de tevazuu, “salikine göre tevazu; killet’e muhtaçlık ve ehl-i mille’nin yükünü yüklenmek”⁴¹² olarak ifade etmiştir ki yani “aza razı olma ve halkın yükünü çekme (onların dertlerine deva olmaya çalışma)” diye açıklanabilir. Yine Tehânevî’nin konuyla ilgili diğer bir tanımlaması da “Tevazu; nefsini bilerek onu küçültmek, tevhid hürmetine de onu büyütmektir.”⁴¹³

Yani kişinin diğer insanlardan çokta farklı olmadığını bilincinde olarak haddini bilmesi ve aynı zamanda Rabbi karşısında kul olduğunu bilip tevazu adı altında kimseye kulluk yapmamasıdır.

Taşköprüzâdeye göre tevazu ise; mal ve mevki bakımından üstün olanlar ile fazilet sahiplerinin, kendilerinden aşağıda bulunanları kendilerinden üstün bilmeleridir. Bunu da riyâ için değil, samimiyetle Allah rızası için yapmalarıdır.⁴¹⁴

Izutsu tevazu kavramıyla ilgili olarak farklı bir noktaya dikkat çekmektedir. Câhiliye dönemindeki bir ferdin ahlâkî nitelikleri saldırganlık, bencillik, kabalık, kibir ve gurur, itaatsizlik üzerine kurulu iken câhiliye zihniyetinin terk edilmesi ile bu özellikler yerini kulluğa, itaate, teslimiyete ve tevazua bırakmıştır. İslâm bu anlamda, kişinin kendini büyük sanmaktan, kibir ve gururdan vazgeçip, Allah’ın iradesine teslim olmasının, kulluğun ve tevazu göstermesinin bir diğer adı olmaktadır.⁴¹⁵

Bununla beraber kişinin kendisini küçük veya hiç görme anlamıyla tevazu içinde olma yalnızca Allah’a karşı takınılabilecek bir tutumdur.⁴¹⁶

Şüphesiz ki tevazuun en fazla olması gerektiği yer, kulluk noktasıdır. Allah

⁴¹¹ Nejdî Durak, “Kınalızade’de Bir Erdem Kılavuzu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35/2, (2015), 114.

⁴¹² Muhammed Âlâ b. Ali Tehânevî, *Mevsûatu Keşşâfi Istilâhâti'l-Funûn*, thk. Ali Dehruç, (Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1996), 1/523.

⁴¹³ Tehânevî, *Mevsûatu Keşşâfi Istilâhâti'l-Funûn*. 1/523.

⁴¹⁴ Taşköprüzâde Ahmet Efendi, *Şerhu'l-Ahlaki'l-Adudiyye*, Çev: Müstahkim Arıcı, (İstanbul: 2014), 76.

⁴¹⁵ Toshihiko Izutsu, *Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, 190-191.

⁴¹⁶ Deniz Gürbüz, “Yalan ve Tevâzunun Ontolojisi”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, 9/1 (Temmuz 2019), 7.

Teâlâ'ya gönülden boyun eğerek, aczi yetinin farkında olmak, büyüklük taslamamak ve verilen nimetlere nankörlük etmemek tevazuun ilk basamağını oluşturacaktır. Bunun sonucu olarak Rabbini bilen ve şükrünü ifa edebilen bir kul, insanlara karşı olan davranışlarında da tevazu ile muamelede bulunabilecektir.

Kur'ân-ı Kerim'de alçakgönüllü olan müminler müjdelenmiş ve bu güzel erdeme sahip olabilmeleri için tüm muhataplar motive edilmiştir.

*“Biz her ümmet için bir "Mensek" kıldık, O'nun kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye. İşte sizin İlahınız bir tek İlah'tır, artık yalnızca O'na teslim olun. Sen alçak gönüllü olanlara müjde ver.”*⁴¹⁷

Ayette geçen “Muhbit” kelimesi için, müfessirlerimizin ekseriyeti alçakgönüllü, mütevazı anlamını kullanmışlardır.

Râzî “Muhbit”, mütevazı ve huşûlu olan demektir. Muhbit, mütevazı demektir. Bu, İbn Abbas ve Katâde'nin görüşüdür.

İmam Kurtubi bu konuyla ilgili olarak, “hâb” yerin alçak olan bölümü demektir. Bu sebeple “Muhbit” ifadesi ile huşu duyan ve alçak gönüllü kimselerin kastedildiğini söyler.⁴¹⁸

İmam Râzî bu konuda ki farklı yorumlamalara şu şekilde yer vermiştir:

- a) Muhbit, mütevazı demektir. İbn Abbas ve Katâde bu görüştedir.
- b) İbadetlerinde gayret ve çaba gösterenler demektir. Kelbî bu görüştedir.
- c) İhlaslı olanlar demektir. Mukâtil'in görüşü bu şekildedir.
- d) Allah'ı zikretmekle itminan bulan tüm sâlih kimselerdir. Bu da Mücâhid'in görüşüdür.
- e) Bunlar, zulmetmeyenler ve zulme uğratıldıklarında da, intikam almayanlardır. Bu görüşün sahibi de Amr b. Evs'indir.⁴¹⁹

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا

⁴¹⁷ el-Hac 22/34.

⁴¹⁸ Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'ân*, 12/58.

⁴¹⁹ Râzî, *Mefatihul-Gayb*, 23/224.

“Rahmân’ın has kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ve vakar ile yürürler; kendini bilmez kimseler onlara laf attığında incitmeksizin Selâmetle!” derler, geçerler.”⁴²⁰

Rabbine kul olabilmeyi en yüce pâyeye olarak gören ve bu şuurla hayatını düzenleyen kişiler için Rabbimiz, onları şereflendirmek ve yüceltmek maksadıyla Rahman’ın has kulları (İbâdu’r-Rahmân) ifadesini kullanmıştır. “İbâdu’r-Rahmân” ifadesi, Kur’ân’da yer alan özel bir hitaptır ki, ayette nitelikleri sıralanan bu kullar, sahip oldukları bu iyi özellikleri sebebi ile yüce Allah’ın rahmet ve sevgisini kazanmışlardır. Bu sebeple O’nun Rahmân ismine izâfe edilerek, “İbâdu’r-Rahmân” yani “Rahmânın has kulları” ifadesi kullanılmıştır.

Ayette genellikle alçak gönüllülük, ağır başlılık olarak çevrilen hevî kelimesi, tefsirlerde genellikle vakar, sekînet, yumuşaklık ve tevazu olarak yorumlanmıştır.⁴²¹

Râzî’de konuyla alakalı olarak; onların yürümelemleri ile birlikte tüm hal ve hareketlerinde yumuşaklık, vakar, ağırbaşlılık ve tevazu içinde olduklarını söyler. Şımararak, haddi aşarak, gururla ayaklarını yere vurarak ve kibirlenerek yürümediklerini belirtir.⁴²²

Bu ve buna benzer pek çok ayette tevazu sahibi olmanın önemine işaret edilerek, bu erdeme sahip olan kişiler taltif edilmiş bunun aksi istikametinde yer alan kibir ve böbürlenmekten de şiddetle uzak durulması gerektiği bildirilmiştir.

2.6. Tâğuta Kulluk Etmekten Kaçınanların Müjdelenmesi

Âlemlerin Rabbi olan Allah (c.c.), insanlık tarihi boyunca gönderdiği elçileri aracılığıyla kendisini insanlara tanıtmış ve iman hakikatlerini onlara öğretmiştir. Bununla beraber tüm muhataplarına Allah’a iman edip Tâğût’tan yüz çevirmelerini de beyan edilmiştir.

Tâğût kelimesinin sözlük manası genel olarak “ileri derece sapkınlık durumu olarak haddin aşılması”olarak tanımlanır. Bununla beraber “Allah’ın ⁴²³

⁴²⁰ el-Furkân 25/63.

⁴²¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân* 19/293. Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 3/290.

⁴²² Râzî, *Mefatihü’l-Gayb*, 24/480.

⁴²³ Cevherî, *es-Sıhah*, VI. 2412. Fîrûzâbâbdî, *Kâmûsu’l-Muhît*, 1307. İsfahânî, *el-Müfredât fi*

dışında tapınılan her şey ve herkes, Allah'a isyanda haddi aşan her varlık" gibi manalara da gelmektedir.⁴²⁴ Buradan hareketle hak yoldan saptıran ve Allah'tan başka tapınılan kâhin ve sihirbaz, cinlerden Marid⁴²⁵(inatçı her haddi aşan şeytan), Allah'a karşı mabut tanınıp buna razı olan Firavun ve Nemrud gibiler,⁴²⁶ put ve dikili taşların tümü tâgüt tanımı içinde yer almaktadır

Tâberî, tâgüt için, "Allah'a karşı azgınlaşan ve Allah'ın dışında kendisine tapınılan şeydir" şeklinde bir tanımlama yaptıktan sonra şunu da ekler: "İster tâgüt, kendisine tapanları zorla taptırmış olsun, isterse onun zoru olmadan insanlar, kendiliğinden ona tapınmış olsunlar fark etmez. Bu nedenle, kendisine tapılan bu varlık Şeytan da olabilir, heykel de put da yahut başka herhangi bir canlı veya cansız varlık olabilir."⁴²⁷

Râzî ise tâgüt hakkında müfessirlerin beş farklı yorumunu dile getirmektedir.1)şeytan, 2)kâhin, 3)sihirbaz, 4)putlar, 5)cinlerin ve insanların taşkınlıkları olup, azan, haddi aşan her şeydir.⁴²⁸

Nesefî'ye göre bu kavramın anlamı "Küfürde ısrar edip, Allah'ın emrettiklerinin tersini yapmasını söyleyenlerdir."⁴²⁹

Beğavî (r.a) ise Tâgüt'u şöyle izah etmiştir: "Tâgüt, insanın tuğyan etmesine vesile olan her şeydir."⁴³⁰

Cevzî ise: "Tâgüt, kendisine ibadet edilme, bağlanılma ve itaat edilme noktasında haddini aşan her kul demektir. Tâgüt, Allah ve Resul'ünün (s.a.v.) kanunlarıyla hükmetmeyen, Allah'tan başka kendisi yanında muhakeme olunan, ibadet edilen ve Allah'ın emrine dayanmaksızın, Allah'a itaat etmeksizin kendisine

Çaribi'l-Kur'an, 520.

⁴²⁴ İsfahânî, *Müfredatu Elfazi'l-Kur'an*, 520. İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 7/15.

⁴²⁵ İbni Kesir, 12/6783-6784.

⁴²⁶ Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, 3/239-240

⁴²⁷ Taberî, *Camiul-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an*, 21/272.

⁴²⁸ Râzî, *Mefâtihü'l-Ğayb*. 26/434.

⁴²⁹ Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku'k Tevil*, (Beyrut: Daru'l-Kelime't-Tayyib, 1419/1998, thk: Yusuf Ali Bedaiwi), 3/174.

⁴³⁰ Mes'ûd b. Muhammed Ferrâ el-Beğavî, *Tefsirü'l-Beğavî Meâlimü't-Tenzîl Tercümesi*. Thk. Muhammed Abdullah en-Nemir, Osman Cuma Dümeyriyye, Süleyman Müsellem el-Harraş. Çev. A. Alpaslan Tuncer, Nurgül Özdemir, Ayşegül Özdemir, (İstanbul: Karınca ve Polen yay. 2016), 2/256

tâbi olunan her varlık veya sistem olabilir.”⁴³¹

O halde Tâgût kavramı için, hakikati tanımayıp azan ve sapan tüm kişilere, güçlere veya Allah’tan başka ilah edinilen tüm şeylere kullanılan bir isim denilebilir. Azgınlığı ve sapkınlığı sebebiyle şeytana da Tâgût denilmektedir.⁴³²

Kur’ân’ı Kerîm’de Tâgût ifadesi, insanlar tarafından ilâh olarak kabul edinilen tüm bâtil tanrılar için; insanları Allah Teâlâ’ya isyan etmeye sevk eden, görünür ve görünmez bütün varlıklar için ve insanlık tarihi süresince hakkı bâtil, bâtili hak gösterme gayreti içinde olan, tüm küfür ve inat faaliyetlerini içine alan bir terim olarak kullanılmıştır.⁴³³

Allah’tan başkasına kulluk edenler, hem kendilerini hem de etkiledikleri kişileri hüsrana sevk etmektedir. Bu sebeptendir ki Kur’ân-ı Kerim’de tâgûta tapmaktan sakınıp, ondan yüz çeviren ve yalnız Allah’a yönelenler çeşitli şekillerde müjdelenmişlerdir. Bu konuyla ilgili birkaç ayet örneği şöyledir:

وَالَّذِينَ اجْتَنَّبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فَبَشِّرْ عِبَادِ

“Tağut'a kulluk etmekten kaçınan ve Allah'a içten yönelenler ise; onlar için bir müjde vardır, öyleyse kullarıma müjde ver.”⁴³⁴

Râzî bu müjde ile ilgili olarak: el-Büşrâ kelimesinin başında yer alan elif lâm, mahiyet ifade etmektedir. Bu müjdenin tamamının, işte bu kimselere (tâgûtlardan uzaklaşarak, büsbütün Allah'a yönelenlere) ait olduğunu ifade eder. Dolayısıyla, bu müjde bu kişilere has bir müjdedir der. Bu kişilerin ölümü yaklaştığı sırada, kabre konulduğunda, Kıyamet meydanında durduğunda, cennete girdiğinde yani karşılaşacağı tüm duraklarda rahatlık, genişlik, huzur ve hayır bulacağını söyler.⁴³⁵

“Dinde zorlama (ve baskı) yoktur. Şüphesiz, doğruluk (rüşd) sapıklıktan apaçık ayrılmıştır. Artık kim tağutu tanımayıp Allah'a inanırsa, o, sapsağlam bir

⁴³¹ İbnü'l-Cevzî, *İlâmü'l-Muvakkîn*, 1/40.

⁴³² Mustafa Çağrı vd, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 5/60.

⁴³³ Abdullah Özüçalışır, “Kur’ân’da Tâgût”, *Genç Mütefekkirler Dergisi*, 2/2 (Aralık-2021), 205.

⁴³⁴ ez-Zümer 39/17.

⁴³⁵ ez-Zümer 17 Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, 26/434.

kulba yapışmıştır; bunun kopması yoktur. Allah, işitendir, bilendir.”⁴³⁶

Tâberî, bu ayetle ilgili olarak; Allah dışında kendisine tapılan bazı (Tâgût) varlıkların, ilahlığını reddeden ve Allah’a hakkıyla iman eden kişi, kopmayacak sağlam kulpa sarılan kişidir der. Buradaki kulptan ise kastedilenin, Mücahide göre iman olduğunu, Süddî’ye göre İslam olduğunu, Said b. Cübeyr ve Dahhak’a göre ise Kur’ân olduğunu söyler.⁴³⁷

Yani Allah (c.c.), mümin kişinin imanını, kopmayacak sağlam bir kulpa benzetmiştir ki, sağlam bir kulptan tutan kimsenin tehlikelerden kurtulduğu gibi, iman eden kişi de tehlikelerden korunarak dünya ve ahiret saadete kavuşur.

Sonuç olarak insanlar inanç bağlamından bakıldığında iki tercihe sahip bulunmaktadır ki “‘Bunlardan ilki tüm ortaklardan münezzehten olan Allah'a iman yani tevhid inancı, diğeri ise bu alanın dışında kalan ve tâgût olarak nitelendirilen diğeri inançlardır.”⁴³⁸

Bu sebeple kaynağını İslam’dan almayan ve kişileri İslam’dan uzaklaştıran sistemleri sembolize eden tâgût’tan uzaklaşarak Allah’a yönelenler, Kur’ân-ı Kerim’de övülen ve müjdelenen kişiler olmuşlardır.

3. AZAPLA MÜJDELENERLER

Kişiler sahip oldukları inançların bir yansıması olarak belli tutum ve davranışlar sergilerler. Bu davranışlar itaat ve sâlih amel gibi olumlu olabileceği gibi zulüm, nifak ve fesat gibi olumsuz da olabilecektir.

Diğeri bir ifadeyle ancak iman, itaat, takva gibi olumlu davranışların sahipleri müjde, mükâfat, ecir, mağfiret gibi sonuçlarla karşılaşabilecek iken inkâr, nifak, zulüm ve bozgunculuk gibi olumsuz özelliklere sahip olan kişiler ise azap, ceza, gazap gibi kavramların muhatabı olmak durumunda kalacaklardır.

Yani şöyle söyleyebiliriz ki, insan şu dünyada özgür iradesiyle seçimini yapmakta ve yaptıklarının sonuçlarıyla karşılaşmaktadır. Mükâfat (ödül) ancak yapılan güzel bir amelin karşılığı iken, ceza için de aynı durum söz konusu olup kötü

⁴³⁶ el-Bakara 2/256.

⁴³⁷ Tâberî, *Camial-Beyan fi Te’vili’l-Kur’ân*. IV. 555-559.

⁴³⁸ Hekim Tay, “Kur’ân’da Tağüt Kavramı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27/ 2, (Temmuz, 2017), 219.

bir amelin, yani suçun karşılığıdır.

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ikili anlatım üslubunda da bu açıkça görülmektedir. İtaat-isyan, cennet-cehennem, azap-mükâfat gibi ikili anlatım örnekleri Kur'ân'da oldukça fazla yer tutmaktadır. Aynı şekilde ödül ve ceza anlatımı da çift yönlü olarak yer almaktadır. Müjde olarak Türkçeye çevrilen tebşir kelimesi de Kur'ân-ı Kerim'de çift yönlü olarak kullanılan bir kavramdır. Tebşir kelimesinin aslı dikkate alındığında, yüzdeki tenin değişmesini sağlayan, ona etki eden haber olarak tanımlandığı için genellikle olumlu yöndeki haberler için kullanılsa da bazen olumsuz anlamlı, üzücü haber için de kullanılabilir.439

Tebşir kelimesinin bu şekildeki kullanımında kinaye ve istihza ile birlikte kötü bir haberin müjde gibi sunulması durumu bulunmaktadır ki bu kullanım inzârdan daha sert ve net bir uyarı anlamı taşımaktadır.⁴³⁹

Kur'ân'da azapla müjdelenenlerin belli özellikleri belirtilmiştir ki; Allah'ın elçilerine ve onlar vasıtasıyla gönderilen emir ve yasaklara sırt çevirerek başkaldırma, peygamberleri haksız yere öldürme, tenkit ve ikazlara aldırmadan toplumda adaletsizliği yayma gayreti, insanlar arasında nifak çıkarma, insanların mallarını haksız yollardan yeme gibi özellikler bunlardandır. Bu kişiler için kullanılan azap müjdesi de "alay etme, küçümseme, hafife alma" ifade etmektedir. Bu özelliklere sahip kişiler, sonsuz merhametin Sahibi tarafından farklı ve çarpıcı bir ifadeyle uyarılmaktadır ki dönülmez bir azap ve can yakıcı bir akıbetle karşılaşmadan yanlıştan vazgeçebilirsiniz.

3.1. İnkâr Edenler

Azaba neden olan fiillerin en başında bulunan "küfür" kavramı, isim ve fiil kalıplarıyla birlikte Kur'ân'da çokça yer alan temel kavramlarından biridir.

"Kfîr" kökünün Arap dilindeki anlamı "bir şeyi örtmek" tir.⁴⁴⁰ Bu sebeple tohumu toprakla örten çiftçiye, zırhını ve silahını kuşanan kimseye, denize,

⁴³⁹ Morteza Soleimani, *Kur'an'da İnsanın Eğitimi: Tebşir Ve İnzar*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 2019),81.

⁴⁴⁰ İsfahânî, *el-Müfredât*, 714. Yunus Ekin, *Kur'ân'a Göre İnançsızlık*, (İzmir: Işık Yay. 2001), 30.

gökyüzünü kaplayan buluta ve rüzgârın etkisiyle toprak ile üzeri örtünen küle de kâfir ismi verilmektedir.⁴⁴¹ Ayrıca insanları örttüğü için gece için de bu ifade kullanılmıştır.⁴⁴²

Kur'ân'da yer alan ana kavramlarından biri olan küfür, sözlük anlamı itibariyle somut veya soyut şeylerin üzerinin örtülmesi, gizlenmesi, kapanması ve saklanması demektir.⁴⁴³

Daha açık bir ifadeyle bir şeyin perdelenmesi ve kapatılması için çok büyük gayret gösterilmesi, çaba sarf edilmesidir. Çünkü küfürde, herkese karşı kalbi kapama ve gizleme ve hâli söz konusudur.⁴⁴⁴

Küfür kavramı, Kur'ân semantiğinde, “Allah'ın gönderdiği hidayeti ve ahiretin varlığını kabul etmeyerek Allah'a karşı nankörlük etmek” anlamında olup, imanın tam karşısında yer almıştır. İman, nasıl ki peygamberlerin getirdiği ilahî mesajı ikrar ve tasdik ise küfür de onların getirdiklerini reddederek, yalan saymaktır.⁴⁴⁵

Muhammed Esed, kâfir teriminin, “hakikati inkâr eden veya hakikati kabul etmeye yanaşmayan kimseleri anlattığını”⁴⁴⁶ ifade eder.

Küfür kavramı Kur'ân'da iki temel şekilde kullanılmıştır; Bunlardan birincisi imanın karşıtı olan “inkâr”, ikincisi ise şükrün karşıtı olan “nankörlük” anlamındadır.

Şu hâlde kâfir aynı zamanda, Allah'ın sayısız lütfuna muhatap olduğu halde, duygu ve davranışında hiçbir şekilde minnettarlık ifadesi taşımayan, hatta kendisini var edene karşı isyankâr davranan kişidir.⁴⁴⁷

Nankörlük anlamında ki “küfür” eylemi de, hakikati gizlemek, verilen nimetleri yok saymak, üzerlerini örtmektir. “Küfrân-ı nimet” ifadesinin taşıdığı anlam da bu içeriğine sahiptir. Bu özellikte olan kişi; verilen nimetleri inkâr

⁴⁴¹ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa*, 5/191. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, 5/144-148

⁴⁴² İsfahânî, *el-Müfredât*, 714.

⁴⁴³ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa*, 5/191. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, 5/144.

⁴⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, 5/144-148

⁴⁴⁵ Süleyman Ateş, *Çağdaş Tefsir*, 1/103.

⁴⁴⁶ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, 3/1205.

⁴⁴⁷ İzutsu, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 166.

etmekte, gizlemekte ve bu nimetlere karşılık şükretme mecburiyeti hissetmemektedir.⁴⁴⁸

“Nasıl ki şükür, nimet verene borcunu ödemek üzere verdiği nimetin hakkını açıkça ortaya koymak ve itiraf etmek ise, nankörlük de bunun aksi olup nimet verenin hakkını yalanlamak üzere onu unutmak ve örtbas etmektir.” Daha açık bir ifadeyle, yapılan iyiliklere ve elde edilen nimetlere karşı şükür ve minnet duymamak da nankörlük anlamındaki küfür kapsamında yer almaktadır.⁴⁴⁹

Küfür, kişiyi azaba götüren nedenlerin başında gelmektedir. “İman” nasıl ki insanın müjdelere erişmesinin, rahmet, mağfiret ve mükâfata ulaşmasının bir sebebi ise “küfür” eylemi de yine insanın azaba sürüklenmesinin, cezaya uğramasının, hem dünyada hem ahirette büyük mahrumiyetler yaşamasının en temel sebebidir.

Çalışmamızın daha önceki kısımlarında incelediğimiz müjdeleme örnekleri olumlu anlamlar taşıırken, bu kısımda yer alan müjdeleme ifadesi ise olumsuz bir manayı dile getirmektedir. Şöyle ki;

“Böyle birine ayetlerimiz okunduğunda sanki kulaklarında ağırlık varmış da onu işitemiyormuş gibi büyüklük taslayarak sırt çevirir. Ona acıklı bir azabı müjdele!”⁴⁵⁰

“Aksine, inkârda direnenler (ilâhî vahyi) yalanlamakta ısrar ediyor, ama Allah içlerinde biriktirip gizlediklerini çok iyi biliyor. Artık onlara şiddetli bir azabı müjdele.”⁴⁵¹

Ayetlerde kâfirlerin, ilahi hitap karşısındaki aymaz tavırlarına yer verilir. Kendilerine Allah’ın ayetleri okunurken işittikleri halde işitmemişçesine inkârda ısrar eden, haksız bir şekilde yeryüzünde büyüklük taslayan, kibirlenen ve kendini müstağni görerek bu hitaba alabildiğine yüz çeviren kişi, kendisini hor ve zelil kılacak bir azapla müjdelenmektedir.

⁴⁴⁸ İbn Fâris, *el-Mekâyis*, 931.

⁴⁴⁹ Hasan Türkmen, “Kur’ânda Küfür Kavramının Semantik Analizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14/76, (Şubat, 2021), 778.

⁴⁵⁰ Lokman 31/7.

⁴⁵¹ İnşikak 84/22-24.

Bu ilahi hitabın kıymetini bilmeyenler, menfaatlerini önceleyerek onu inkâra yönelenler, elbette ki hem dünyada hem de ebedi âlemde perişan olacaklar ve şiddetli cezalarla karşılaşacaklardır.

3.2. Peygamberleri Haksız Yere Öldürenler Ve Adâleti Emredenleri Öldürenler

Kur'ân-ı Kerîm'de azapla müjdelenmiş olan diğer bir kesim de Peygamberleri haksız yere öldürenler ve adâleti emredenleri öldürenlerdir. Âl-i İmran Suresinde yer alan şu ayet-i kerîme bunu açıkça bildirmektedir:

*“ Şüphesiz ki Allah ’ın ayetlerini inkâr eden, haksız yere peygamberleri öldüren ve insanlar arasından adâleti emredenleri öldüren kimseler var ya! Onları can yakıcı bir azapla müjdele! ”*⁴⁵²

Bu ayet-i kerîme ile ilâhi bildirimden yüz çeviren ve azapla müjdelenen kişilerin üç temel özelliğine işaret edilmiştir ki bunlar:

- 1)Allah’ın ayetlerini inkâr etmek,
- 2)Haksız yere peygamberleri öldürmek,
- 3)Adâleti isteyen kişileri öldürmek.

Pek çok tefsir bilgini Peygamberlerin canlarına kıyma noktasında, başka ayet ve hadisleri de dikkate alarak Yahudilerin yaptıklarına dikkat çekmiş olsa da ayet-i kerîme bu sıfatlara sahip olan herkesi kapsamaktadır.⁴⁵³

Ayette belirtilen üç özelliğin birbiriyle bağlantısı şöyle açıklanabilir ki: Hak ve adâlet duygusunu kaybeden kişiler, doğru ve gerçeği aramak yerine kendi düşünce, hırs ve menfaatleriyle uyumlu olmayan her şeyi ortadan kaldırmaya yönelir. Nitekim hakikate karşı olmak ve menfaatlerini her şeyin üzerinde tutma noktasında direnen Yahudiler, bu taşkınlıklarını o kadar ileri götürmüşlerdir ki, yanlışlarını düzeltmek, kendilerini aydınlatmak ve onlara mutluluk yolunu göstermek için gönderilen peygamberleri bile öldürmekten çekinmemişlerdir.

A) Peygamberleri Haksız Yere Öldürenler

Allah insanoğlunu yaratmış ve kendisi ile insanlar arasındaki irtibatı sağlamak, kendisini onlara tanıtmak, uymaları ve kaçınmaları gereken hükümleri

⁴⁵² Âl-i İmran 3/21.

⁴⁵³ Komisyon, *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 1/526-528.

onlara bildirmek üzere aralarından peygamberler seçmiştir.

Yahudiler, semavi üç büyük dinin ilkinde mensup olmakla birlikte, kadim bir tarih ve deneyim sahibi olan bir millettir. Uzun yıllarla ölçülen bu dini ve kültürel deneyimin, ne yazık ki büyükçe bir kısmı için, olumlu ve insanlığın yüz akı olarak nitelendirilebilecek bir örneklik ortaya çıkaramamışlardır. Kur'ân-ı Kerim'in pek çok ayetinde de Yahudilere yer verilmiş ve sergiledikleri bu olumsuz tutum ve davranışlara dikkat çekilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm de bildirildiği üzere İsrail oğullarına pek çok nimetler verilmiş, kendilerine içlerinden peygamberler gönderilmiş ve yaşadıkları çağdaki toplumlara üstün kılınmışlardır.⁴⁵⁴

Fakat Yahudiler kendilerine gönderilen elçilere karşı olumsuz tavırlar sergilemiş, bir kısmını kabul edip, bir kısmını da kabul etmemişlerdir. Onların tarihinde peygamberlik, Hz. İbrahim'le başlamakta, Hz. Mûsâ ile zirveye ulaşmaktadır. Onlar peygamberlerin sadece kendi milletlerinden yani sadece İsrail oğullarından seçilmesi gerektiğine inandıkları için Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmemişlerdir.

Bununla beraber kendi ırklarından olmadığını kabul ettikleri Hz. İsmâil, Hz. Sâlih, Hz. Hûd, Hz. Şuayb'ın peygamberliklerini de reddetmişlerdir.⁴⁵⁵

Bununla beraber kendilerine gönderilmiş olan kutsal kitapları Tevrat'ı tahrif etmişler⁴⁵⁶, sıradan insanların dahi yapmaması gerektiği fiilleri peygamberlerine isnat etmişlerdir. Onlara çeşitli iftiralarda bulunarak hırsızlık⁴⁵⁷, yalan⁴⁵⁸, sarhoş olma⁴⁵⁹, zina,⁴⁶⁰ putlara tapma⁴⁶¹ ve benzer günahları işleyebileceklerini söylemişler,⁴⁶² kendilerine gönderilmiş olan peygamberler hakkında çok büyük iftiralarda bulunmuşlardır.

⁴⁵⁴ el-Bakara 2/122.

⁴⁵⁵ Recep Önal, "İmam Mâturûdinin Yahudilerle Polemiği Nübüvvet İnançlarına Yönelik Teolojik Eleştirileri", *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/34 (Aralık, 2018), 112.

⁴⁵⁶ el-Bakara 2/75.

⁴⁵⁷ Yaremya 23/14.

⁴⁵⁸ Tekvin 12/12, 13, 19.

⁴⁵⁹ Tekvin 9/21; 19/32

⁴⁶⁰ Tekvin 19/33, 34, 35. Samuel 11-4. Yaremya 23/12, 13, 14.

⁴⁶¹ Çıkış 32/1-4.

⁴⁶² Yaremya 23/14-21. Hezekiel 22/25.

Kendilerine gönderilmiş olan ve peygamberlerin en üstünü olarak kabul ettikleri Hz. Musa'ya dahi “*Sen ve Rabbin gidin, onlarla savaşın. Biz burada oturacağız*”⁴⁶³ şeklinde asi tavırlar sergilemişlerdir. Puta tapan bir kavmi gördüklerinde “*Onların putları gibi bize de tanrılar yap*”⁴⁶⁴ diyerek yahut “*Allah'ı apaçık görmedikçe sana inanmayacağız*” gibi ölçüsüz ve tutarsız istekleriyle kendilerine gönderilen tüm peygamberlere çeşitli eziyetler etmiş ve onlara karşı isyankâr tutumlar takınmışlardır.

Yahudiler, kendilerine gönderilen peygamberlerden ölçüsüz isteklerde bulunmakla beraber onlara karşı kibirlenmiş, asi olmuş, onları yalanlamış ve hatta öldürmüşlerdir.⁴⁶⁵ Zekeriya ve Yahya peygamberler de onlar tarafından katledilmişlerdir.⁴⁶⁶

Kutsal kitaplarında peygamberlerini hakiki⁴⁶⁷ veya sahte peygamber⁴⁶⁸ olarak ikiye ayırmış olan Yahudiler, peygamberlerin kendi arzu ve isteklerine uymayan tüm getirilerine muhalefet etmişler, gönderilen peygamberin bir kısmını yalanlamış, bir kısmını ise öldürmüşlerdir. İsrâiloğullarının haksız yere öldürdükleri peygamber sayısının 300 olduğunu bildiren rivayetler bulunmaktadır.⁴⁶⁹

Kur'ân-ı Kerim'de Yahudilerin peygamberlerini haksız yere öldürmeleri sert bir şekilde eleştirerek⁴⁷⁰, can yakıcı bir azapla onları müjdelemiş, yaptıklarının cezasını çok şiddetli şekilde görecekları bildirmiştir.

B) Adaleti Emredenleri Öldürenler

İnsanlar ve toplumlar arası ilişkiler, belirli kurallar çerçevesinde yani hak ve adâlet ölçüleri doğrultusunda belirlenmedikçe sağlıklı bir sosyal hayat elbette ki beklenemez. Adâlet, toplumların ayakta kalmasını sağlayan en temel unsurlardandır.

Adâlet kelimesi, sözlükte “doğru olmak, doğru davranmak, adâletle

⁴⁶³ el-Mâide 5/24.

⁴⁶⁴ el-Araf 7/138.

⁴⁶⁵ el-Bakara 2/87.

⁴⁶⁶ Nesefi, *Medarikü't Tenzi'l ve Hakaiku't- Te'vil*, 1/244.

⁴⁶⁷ Amos 3/8. Tesniye 13/1-5. Tesniye 18/21-22. Çıkış 4/9. Ömer Faruk Harman, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, 9 (1997), 127-161.

⁴⁶⁸ Tesniye 18/20-22. Tesniye 13/1-4. Yaremya 23/14.

⁴⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2/27.

⁴⁷⁰ el-Bakara 2/61. Ali İmran, 3/121.

hükmetmek, eşitlemek”⁴⁷¹ anlamlarında kullanılmaktadır.

Ahlâkî açıdan adâlet ise “başkalarının gelişigüzel istek ve telkinlerinden etkilenmeyen istikrarlı bir doğruluk ve ahlâk kanununa itaatle gerçekleşen ruhî denge ve ahlâkî kemaldır.”⁴⁷² Doğrudan doğruya adâlet erdemini amaç edinen kimseler ise, karşılaştıkları her durumda, başka bir gaye gütmeksizin ısrarla adil olmaya çalışırlar.⁴⁷³

O halde Adâlet, “kimsenin hatırına, gönlüne bakmadan sadece hakkı ve gerçeği gözetmektir.” şeklinde kısaca tanımlanabilir.⁴⁷⁴

Adâlet, toplumun bir arada, güven ve huzur içerisinde yaşaması için temel şarttır. Toplumı oluşturan her bir ferdin adâletli olmayı öncelemesi ile başlar ve adâleti içselleştirmiş birey sayısı toplumda yaygınlaştıkça o toplum daha adâletli, mutlu ve huzurlu bir toplum haline gelir.

Aslında adil davranışlar sergileyebilme bir sonuçtur. Ayetlerde bildirilen adâlet ilkesine bağlı kalma konusundaki öğütler, emir ve tavsiyeler, Allah’a hesap verme şuurunda olan, âhîret bilinci taşıyan, Allah’a ve âhîret gününe iman eden kimselere yapılmıştır ki ancak bu şekilde Adâlet duygusu kişinin kendi vicdanında gelişebilecek ve insanın kendi otokontrolünü sağlayabilmesinde önemli bir faktör olabilecektir.

Ancak bu şekilde elde edilen gerçek bir adâlet anlayışı, kişiyi başka insanlara zarar vermemeye sevk edecek ve insanlığa ait bir ilke olarak bu duygu, kişiyi aile, cinsiyet, ulus, ırk, renk ve benzeri farklılıklar gözetmeksizin bütün insanlığa bağlayabilecektir.⁴⁷⁵

Kur’ân-ı Kerim’de Yüce Allah’ın açık delillerle insanlara peygamberler göndermesinin en temel sebebi olarak, insanlar arasında adâletin temin edilmesini

⁴⁷¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 2/38-40. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11/430. İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur’ân*, 551-553. Cevherî, *es-Sihâh*, II, 87-89. Ahmed b. Fâris, *Mu’cemü Mekâyisi'l-Lügâ*, 718. Ezherî, *Mu’cemu Tehzîbi'l-Lügâ*, 5/1760-1761.

⁴⁷² Mustafa Kara, “Kur’ân’da Adalet Kavramı ve Güncel Değeri”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34, (2013), 140.

⁴⁷³ Mustafa Çağrı, “İslâm Düşüncesinde Ahlâk”, (İstanbul: M. Ü. İ.F.V. Yay. 1989) 126.

⁴⁷⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’ân’da Adalet Psikolojisi -Adaleti Engelleyen Psikososyal Faktörler”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 5/10, (Aralık 2012), 5.

⁴⁷⁵ Hatemi Senih Sarp, *Psikoloji*, (İstanbul: Türkiye Basım evi, 1939), 139.

gösterilmektedir.⁴⁷⁶

Yine Kur'ân'a göre adâlet, kişilerin irade, hevâ ve heveslerine bırakılmayacak kadar önemli bir değerdir.⁴⁷⁷ Söz konusu olan bu değerın hayat bulmasındaki en önemli unsur, insandır.⁴⁷⁸

Yani bir toplumu oluşturan bireylerin insani, İslâmi ve ahlâki davranışlarıyla adâlet ilkesi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle adâleti ihlal edecek şekilde davranmak, ahlâki ve İslâmi olmayan bir davranıştır.⁴⁷⁹

Bu sebeptendir ki insanlar arasında adâleti sağlamakla yükümlü kimselerin başında peygamberler gelmektedir. Peygamberlerden sonra yargılama görevini yerine getiren kişiler, İslâm'ın adil toplum anlayışına göre, hüküm verirken dinî inanç farkı, ırk, soy, akraba, makam, mevki farkı gözetmezler. Fakire, zengine, yöneticiye ve yönetilene eşit davranmak durumundadırlar. Adâleti dengeli bir şekilde sağlamak asli görevleridir.⁴⁸⁰

Elbette ki adâleti ayakta tutmaya çalışan kişiler bu tutumları sebebiyle, hak ve adâlet duygusunu yitiren, menfaatlerini her şeyin üstünde tutan kişilerin ilk hedefleri olacaktır. Kendi düşüncelerine, saplantılarına, hırs ve menfaatlerine uymayan herkesi ve her şeyi ortadan kaldırmaya, yok etmeye çalışırlar. Kendi hedefleri önünde engel olarak gördükleri bu kişileri ortadan kaldırarak, kendi hak alanının dışına çıkarak rahatlıkla başkasının hakkına müdahale edebilecek, istediği bâtıl yollara sapabilecek, çok çeşitli zulüm ve adâletsiz uygulamalara imza atabilecektir.

İşte yüce Rabbimiz, Kur'ân da önemle dikkat çekilen adâlet ilkesine savaş açanları, adâlet savunucularını öldürenleri azapla müjdelemektedir. Bunca cinayet ve haksızlıklardan sonra kendilerinin, ancak böyle bir azap müjdesi ile karşılaşabileceklerini bildirmektedir. Bu müjde alay ve hafife alma içeren bir müjdedir.

⁴⁷⁶ Hadîd 57/25.

⁴⁷⁷ el-Bakara 2/143, 191, 193; Nisâ 4/135. Mâide 5/8. Enfâl 8/39. Sâd 38/26.

⁴⁷⁸ Ali Rıza Aydın, *Doğu'da ve Batı'da İnsan Hakları*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1996), 139-154.

⁴⁷⁹ Enis Ahmed, *Kadın ve Sosyal Adalet*, çev. Murat Çiftkaya, (İstanbul: Beyan Yay. 1993), 16.

⁴⁸⁰ Abdülaziz Abdülkadir Kâmil, *İslâm'a Göre Irklar ve İnsanlar*, Çev. Cemal Aydın, (İstanbul: Timaş Yay. 1997), 76. Orhan Koloğlu, *İslâm'da Değişim*, (İstanbul: Gür Yay. 1993), 19. Muhsin Demirci, *Kur'ân'da Toplumsal Düzen*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 216.

3.3. İnsanların Mallarını Haksızlıkla Yiyenlerin Azapla Müjdelenmesi

Gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerekse hadisi şeriflerde başkalarının haklarının haksız yere yenmemesi, elde edilecek kazancın, yapılan işin hakkı verilerek, alın teri ve el emeği sonucunda helâl yollardan elde edilmesi gerekliliği üzerinde hassasiyetle durulduğu görülmektedir. Aynı zamanda helâl sınırlar içerisinde elde edilen kazancın dünya ve âhiretteki olumlu neticeleri belirtilirken, haram yollarla kazanç elde etmenin hem dünyadaki hem de âhiretteki olumsuz neticelerine dikkat çekilmiştir.

Kur'ân da haksızca kazanç sağlamak açıkça yasaklanmaktadır.⁴⁸¹ Haksız yere mal kazanmanın sonucu da şöyle beyan edilmektedir: *“Ey iman edenler! Birbirilerinizin mâllarını haksız yere yemeyin. Ancak karşılıklı rızâya dayalı olursa bu müstesna. Kendi kendinizi öldürmeyin. Allah size çok merhametlidir. Kim bunu düşmanlık ve zulüm olarak yaparsa Biz onu cehenneme atarız ve bu Allah'a çok kolaydır.”*⁴⁸²

Bu ayetle bâtil yollardan yani her türlü haksız kazanç ile elde edilen kazanımın, bir başkasına ait mâlî haksızlıkla almanın yasaklandığı çok açıkça belirtilmektedir.

Çalışmamızda tek tek tahlil etmeye çalıştığımız azapla müjdelenmiş olan bir grup daha var ki, onlarda insanların mallarını haksızlıkla yiyenler ve mallarını yığarak Allah yolunda harcamayanlardır. Bu özellikteki kişiler ayette şöyle ifade ediliyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَخْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ
وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

*“Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden pek çoğu halkın mallarını haksız yollarla yemekte ve Allah yolundan alıkoymaktadırlar. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onları elem verici bir azap ile müjdele!”*⁴⁸³

Ayetin ilk bölümünde Yahudi âlimlerinin ve Hristiyan din adamlarının

⁴⁸¹ Âdem Dölek, “Kur'ân'a ve Hadîslere Göre Helâl Kazancın İlkeleri”, *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, 9, (Haziran, 2020), 171.

⁴⁸²en-Nisâ 4/29-30.

⁴⁸³et-Tevbe 9/34.

çoğunun, dini istismar ederek haksız kazançlar elde ettiklerine dikkat çekilmiştir. Bu kimselerin verdikleri hükümler mukabilinde rüşvet almaları, ilahi kitap üzerinde değişiklikler yaparak tahrif ettikleri nüshaları satmaları, kişilerin ettikleri duaların kabulü için aracı olmaları karşılığında bağış almaları ve günah çıkarma işlemi sonrasında elde ettikleri gelirlerin tamamını dini istismar ederek ve haksız yollarla elde ettikleri kazançlara örnektir. Bu şekilde elde ettikleri güç ile de insanları Allah'ın gösterdiği doğru yoldan alıkoyma gayreti içerisinde olmuşlardır.⁴⁸⁴

Ayette daha sonra insanlarda bulunan mal tutkusuna dikkat çekilmiştir. Esas itibarıyla insanoğlu, mala düşkün olarak yaratılmıştır. Bu sebeple mal edinme ve onu biriktirme hırsı, insanda fitraten var olan bir duygudur.

Elde edilen mal ve servet, sağladığı fayda ve kolaylıklar sebebiyle öncelikle insan tarafından sevilir. Sonrasında kişi parayı amaç edinerek, paranın kendisini sevmeye alışır. Elde ettiği kazancı hırslarını tatmin etme vasıtası olarak görür ve onu biriktirmekten sevinç duyar. Bundan sonra para, bir vasıta olmaktan çıkarak, bir gayeye dönüşür ve kişinin hayatı üzerinde bağlayıcı bir etkiye sahip olur.⁴⁸⁵ Bu şekliyle mala düşkünlük bir nefis hastalığı⁴⁸⁶ ve bir kişilik sorunudur.⁴⁸⁷

Mal yığılma ve servet edinmede karşılaşılan ölçsüz tutumlar, fakirlik korkusu, gelecek kaygısı, mala karşı duyulan aşırı sevgi ve tutku, benlikte bulunan aşırı hırs sebebiyle veya insanlara karşı şefkat ve merhamet göstermeyi unutma, muhtaç olma kaygısı gibi sebepler yüzünden meydana gelir. Hırsın bir sonucu olan mal biriktirme tutkusu, bencillik duygusunun bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Kişinin oturmuş bir kişiliğe sahip olmaması da bu kişilik probleminin oluşmasına fırsat verir.⁴⁸⁸

Fakat bazı kişilerin ise herhangi bir gayeye yönelik olmaksızın, yalnızca

⁴⁸⁴ Taberî, *Cami'u'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, 14/216.

⁴⁸⁵ Münir Raşit Öymen, *Psikoloji Sosyoloji ve Pedagoji Açısından Ahlak Eğitimi*, (İstanbul: Murat Matbaacılık, 1975), 47. Nurettin Topçu, *Ruhbilim*, (İstanbul: Üçler Basımevi, 1949), 64.

⁴⁸⁶ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (Ankara: Rehber Yay. 1997), 161.

⁴⁸⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'a Göre Cimrilik -Sebepleri, Zararları ve Eğitimi”, *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2007), 330.

⁴⁸⁸ Ebu Bekir Râzi, *Ruh Sağlığı: et-Tibbu'r Rûhânî*, Çev. Hüseyin Kahraman (İstanbul: İz Yay. 2004), 100. Kınalızade Ali Efendi, *Ahlâk'î Alâ'î*, *Tercüman 1001 Temel Eser*, (İstanbul), 300. Kerim Buladı, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, (İstanbul: Pınar Yay, 2001.), 48. Hüseyin Peker, *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*, (Samsun: Eser Matbaası, 1991.), 10. Hüseyin Kahraman, *Ebu Bekir Râzi'in Ahlak Felsefesi*, (İstanbul: İz Yay. 2002), 123-124. Ali Rıza Aydın, *Birey ve Din: Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar* (İstanbul: İnsan Yay. 2004), 48.

kendileri için mal biriktirmekten haz aldıkları görülür. Bu kişilerin günün birinde sıkıntıya düşme endişeleri yoktur hatta servetlerini bırakacak nesilleri bile olmayabilir. Böyle kimselerde servet biriktirme tutkusu, zevk ve tutku halini almıştır. Bu kimselerde mal sevgisi o kadar ileri noktaya varmıştır ki, adeta malı tanrılaştırmışlardır.⁴⁸⁹

İncelediğimiz Tevbe suresinin 34. ayetinde de aşırı tutku ve hırsları sebebiyle kimseye bir şey vermek istemeyen, iyilik etmekten kaçınarak eline geçen her şeyi toplayıp, yığınların azapla müjdelenenler grubunda olduklarına işaret edilmektedir.

Dünya zenginliğini toplayarak, bir yere yığıp sınıksız tutan ve bunları Allah yolunda harcamayan, zekâtlarını vermeyen böylesi bencil ve cimri kişilerin ahirette acıklı bir cezaya çarptırılacakları bildirilmiştir.⁴⁹⁰

Müfessirlerimiz, mal biriktirmenin ölçüsü veya şartlarıyla ilgili olarak yani ayette geçen “Altın ve gümüşü biriktirme” ifadesinden neyin kastedildiği hususunda üç farklı görüş zikretmişlerdir.⁴⁹¹

a) Zekâtı verilmiş olan malların sınırsız olarak biriktirilmesinin caiz olduğu görüşü:

Mal için gerekli olan tek sorumluluğun zekât olduğunu ve zekâtı verilmiş olan malın sınırsız bir şekilde biriktirilmesinin caiz olduğunu savunanlar geçmişten günümüze daima çoğunluğu teşkil etmiştir. İleri gelen sahâbîlerden birçoğu, tâbîinden, müctehid imamlardan, müfessir ve muhaddislerden oluşan ulemanın kahir ekseriyeti bu görüşün savunucularıdır. Halife Ömer b. Hattab, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mesud, Cabir b. Abdullah gibi fakih yönleri ile bilinen sahâbîlerin bu görüşün en dikkat çeken temsilcileri olduğu ifade edilmektedir.⁴⁹²

b) Aşırı miktarda mal biriktirmenin caiz olmadığı görüşü:

Bu ayetle ilgili olarak seleften bazıları, malın zekâtı verilmiş dahi olsa aşırı

⁴⁸⁹ Gazali, *Müslüman'ın Ahlak'ı*, Çev. Abdülcelil Candan (Konya: Ribat Yay. 1997), 163. La Bruyere, *Karakterler*, Çev. Bedia Kösemihal, (İstanbul: Sosyal Yay. 1998), 248. Bayraktar Bayraklı, *Kadın Sevgi ve Temel Haklar* (İstanbul: Bayraklı Yay, 2001), 106.

⁴⁹⁰ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* Yazır, 4/516.

⁴⁹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 14/216.

⁴⁹² Zeynüddin Irakî *Tarhu't-tesrib fi şerhi't-takrib*, (Beyrut: Daru ihyai't-türasi'l-arabi), 4/7.

ölçüde mal biriktirmenin caiz olmadığı görüşünü savunmuştur. Bunlara göre ayette kastedilenin ihtiyaç fazlası mal biriktirenlerin değil aşırı ölçüde mal biriktirenlerin olduğudur.⁴⁹³

Mal biriktirmenin üst sınırının ne kadar olması gerektiği ile ilgili olarak kaynaklarda farklı rakamlar zikredilmiştir.⁴⁹⁴

c) İhtiyaç fazlası olan malları biriktirmenin caiz olmadığı görüşü:

Kaynaklarda ihtiyaç fazlası olan hiçbir malın biriktirilmesini caiz görmeyen düşüncenin öncülüğünü yapan kişi olarak Ebû Zer'i görmekteyiz. Onun ısrarla savunuculuğunu yaptığı bu görüş "Ebu Zer'in mezhebi"⁴⁹⁵ deyimiyle aktarıla gelmiştir. Günümüzde de bu görüşün savunucuları bulunmaktadır.

Ayette nitelemesi yapılan bu kimseler, kendilerine verilen malları gerekli yerlere harcamayarak, hırs ve tutkuları doğrultusunda hareket ederek, servetlerini yığarak, Allah yolunda ve insanların yarana olacak her türlü harcamadan kaçınırlar. İşte böylesine nankör kimseler her türlü cezalandırmayı ve ilahi azabı hak etmiş olurlar.

3.4. Münafıkların Azapla Müjdelenmesi

Kur'ân-ı Kerim'de insanlar inançları bağlamında iman edenler ve inkâr edenler olarak iki ayrı kategoriye ayrıldıktan sonra, bunların dışında münafıklar adı altında üçüncü bir inanç grubuna da dikkat çekmektedir. Gerek Müslümanlar, gerekse tüm insanlık için en büyük tehlikeyi oluşturan bu grubun mensupları da azapla müjdelenenler arasında yer almaktadırlar.

Münafık kelimesi sözlükte "bir şeyin kesilmesi ve gitmesi/ayrılması" ile "bir şeyin gizlenmesi ve kapalı olması"⁴⁹⁶ anlamlarına gelen "nfk" kökünden alınmıştır. "en-Nefeku", "yerin altında kaçış yeri olan tünel" anlamına gelir.⁴⁹⁷

En-Nâfikâ" sözcüğü, tarla faresi veya köstebeğin yuvasına gitmek için

⁴⁹³Herrasî, *Ahkamu'l-Kur'ân*, thk. Musa Muhammed Ali-D. İzzet Ali id Atıyye, (Beirut: Daru'l-Cild, 2004), 4/36.

⁴⁹⁴ Mücahit Turgut, "İslam Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmesi", *İslam Tetkikleri Dergisi*, 11/ 1 (Mart 2021), 338.

⁴⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kurân*, 8/122.

⁴⁹⁶ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, 1038.

⁴⁹⁷ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, 1038. Cevherî, *es-Sıhah*, 4/1560.

kazdığı tünelin iki ucundan birinin adıdır. Bu hayvan giriş mahiyetinde olan “el-kâsia” tarafındaki kısımdan bir tehlike geldiğinde “en-nâfika” tarafından çıkar.⁴⁹⁸

Münâfık kişi de tarla faresi gibi her durum ve konumda kendini kurtaracak bir yol bulma çabasındadır.⁴⁹⁹ Nifak, münafık kişinin eylemi olup⁵⁰⁰ bu kişi izhar ettiğinden farklı davranmaktadır.

Terim manası ise, inanmamasına rağmen inkârını saklayarak dili ile inandığını söyleyen, zahiren Müslüman gibi görünse de gerçekte kâfir olan, olduğu gibi görünmekten kaçınan kimsedir.⁵⁰¹

Nifakın esasını oluşturan ise kişinin kalben ve gizliden gizliye inanmadığı halde, dil ile iman ikrarında bulunmasıdır. Amel-söz uyumsuzluğu, nifak için en temel öğedir.⁵⁰²

Kur’ân’da münafık kelimesi, farklı iki tip insan için kullanılır: İlki, halis münafıklar için olup, bunlar “inanmadıkları halde Allah’a ve ahiret gününe inandık”⁵⁰³ diyenlerdir.⁵⁰⁴

İkinci tip; zihin karışıklığı yaşayan, ruh bozukluğu veya irade zayıflığı sebebiyle imanla küfür arasında gidip gelen, şüpheler içerisinde bocalayan,⁵⁰⁵ imandan çok küfre daha yakın olan,⁵⁰⁶ çift şahsiyetli insanlardır. Kur’ân da münafıklardan bahseden ayetlere bakıldığında, aslında kâfir olmalarına rağmen, korku ya da Müslümanları aldatma sebebiyle inkârlarını gizleyen ve imanlı olduklarını izhar eden bu gruptan bahsedildiği görülür.⁵⁰⁷

Kur’ân-ı Kerim’de münafıkların itikadî durumları, toplumsal hayattaki hareketleri, psikolojik yapıları, ahlâkî bozuklukları, davranış biçimleri, Hz.

⁴⁹⁸ İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luğa*, 1038-1039; Cevherî, *es-Sıhah*, 4/1560.

⁴⁹⁹ Hülya Alper, “Nifak ya da İmanda Çatışma”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/5, (Ocak 2002), 5

⁵⁰⁰ Cevherî, *es-Sıhah*, 4/1560.

⁵⁰¹ Cürcânî, *Kitâbu’t-Ta’rifât*, 1/40. İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 496.

⁵⁰² Toshihiko İzutsu, *Kur’ân’da Dini ve Ahlâkî Kavramlar*, 238.

⁵⁰³ el-Bakara 2/8.

⁵⁰⁴ Ali Kaya, *Kur’ân’da Azap*, (Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Doktora Tezi, 2017), 366.

⁵⁰⁵ en-Nisâ 4/137, 143. Tevbe 9/44-45.

⁵⁰⁶ Al-i İmrân 3/167.

⁵⁰⁷ Hâfîl Ebû Üde, *et-Tetavvuru’d-Delâli Beyne’l-Lugati’s-Şi’ri’l-Câhili ve Lugati’l-Kur’âni’l-Kerîm* (ez-Zerkâ: Mektebetu’l-Menâr, 1985), 266.

Peygamber'e ve Müslümanlara karşı olan tutumları ile ahiretteki konumları gibi pek çok konuda ayrıntılı biçimde bilgi verilmektedir.⁵⁰⁸

Münafık, kişilik özellikleri açısından kendisini başkalarından ayıran net ve derin şahsiyet çizgileri bulundurmaktadır. Kur'ân'ın ayrıntısıyla üzerinde durduğu karakter özellikleri ise ikiyüzlülük (çok yüzlülük), tezebzüb yani inanç noktasında kararsızlık, büyülenme, korkaklık, yalancılık, alaycılık, kötülük ve bozgunculuğa eğilimli bir yapıdır.⁵⁰⁹

Münafıklar iç âlemlerinde paradoksal bir çıkmazın içindedirler. Kendilerine yaptıkları şartlandırmalarla inanç dünyalarını, kendi belirledikleri dar kalıpları içerisine oturtmuşlar ve bu pencereden bakarak nifakı içselleştirmiş birer birey haline gelmişlerdir. Kendilerindeki bu hastalıklı halin nedeni ise panik savunma güdülerinin harekete geçmesiyle kârlı olacağını zannettikleri her şeyi elde edebilmek için gayrî ahlâki bir kimliğe bürünmekten çekinmemeleridir. Hedefledikleri sosyal ve ekonomik statülere erişmek için, arzuladıkları şeyleri elde etmek için tüm yolları meşru addetmişler ve olumsuz bütün davranışları sergilemekten çekinmemişlerdir. Bu sebeple de münafık kişilik için dinî ve ahlâki değerlerin önceliği önemini ve anlamını yitirmiş, öncelikli amaç dünyevî menfaatleri olmuştur.

Bu çerçevede Kur'ân'ın “aydınlıktan sonra karanlıkta kalmak” şeklinde tasvîr ettiği⁵¹⁰ münâfık tipolojisinin; korkak, kibirli, cimri, yalancı, riyâkâr, fesatçı, dinî değerler ve dindarlara karşı alaycı, kötülüğü yayan, yardımı ve iyiliği engelleyen, fitneci, ibâdete karşı isteksiz, arkadan iş çeviren yani İslâm ve Müslümanlara düşman olan kimselerden oluştuğu söylenebilir.⁵¹¹

Gayet zeki ve kurnazca kişilik özelliklerini saklayabilen bu yapının bir kısmını, Peygamber (a.s.) dahi tanıyamamış, ikiyüzlülükte son derece ileri gitmiş bu kişilerin münafık olduklarını sezememiştir. “Çevrenizdeki bedevî Araplardan ve Medine halkından birtakım münafıklar vardır ki, münafıklıkta maharet

⁵⁰⁸ Arslan Karaoğlan, “Kur'ân'da Anlatılan Münafık Tipolojilerinin En Belirgin Karakteristik Özellikleri” Eskiye Dergisi, 38, (Mart 2019.), 50.

⁵⁰⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'ân'da İman Psikolojisi* (İstanbul: Yalnızkurt Yay. 1997), 242- 243.

⁵¹⁰ el-Bakara 2/17-20.

⁵¹¹ el-Bakara 2/205. Âl-i İmrân 3/119. Nisâ 4/108, 142. Tevbe 9/56-57, 65, 67, 79. Muhammed 47/20- 21. Haşr 59/11-13. Münâfikûn 63/1, 4-5, 7. Ahzâb 33/57-60. Mücâdele, 58/8.

kazanmışlardır. Sen onları bilmezsin, Biz biliriz onları”⁵¹² ayetiyle bu durum bildirilmiştir.

Münâfıklar konusunda vahiyle bilgilendirilen, bu sayede onlara karşı tedbirli davranan Hz. Peygamber(a.s.), münafık olanları teşhîs değil tasvîr etmiş yani münâfık kişileri açıklamak yerine münâfık kişiliğin özelliklerini bildirmiştir.⁵¹³

Hem Müslümanlar he de tüm insanlık için çok tehlikeli olan bu münafık yapıya Kur’ân-ı Kerim’de çokça dikkat çekilmiş ve özellikleri ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Kendilerine verilen mühlet içerisinde ıslah olmayan, alabildiğince günahlara dalan ve yeryüzünde zulüm ve bozgunculuk yapan bu hastalıklı yapı, elem dolu bir azap ile müjdelenmiş olan bir diğer gruptur:

*“İman edip sonra inkâr eden, sonra inanıp tekrar inkâr eden, sonra da inkârlarında ileri gidenler var ya; Allah, onları bağışlayacak da değildir, doğru yola iletecek de değildir. Münafıklara, kendileri için elem dolu bir azap olduğunu müjdele.”*⁵¹⁴

Azap ile müjdelenen ve Kur’ân-ı Kerim’de çok kez zemm edilen bu münafık kişilik özelliğinin, itikâdî boyutunun yanında amelî ve ahlâkî boyutu da olan bir kavram olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹⁵

Sonuç olarak sadece şahsi menfaatini önceleyen, duruma veya güçlüye göre tutum değiştiren, hiçbir ahlâki sabitesi olmayan, amacı sadece dünyevî kazançları olan bu tehlikeli ve zararlı münafık yapıya, çok büyük bir ceza ile karşı karşıya kalacakları bildirilmekte ve sevinçli bir haber ile değil elemli bir azap ile müjdelenmektedirler.

⁵¹² Tevbe 9/101.

⁵¹³ Mustafa Şentürk, “Kur’ân’da Münafık Karakterine Panoramik Bir Bakış”, *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*, (Haziran, 2016.), 227.

⁵¹⁴ Nisâ 4/137-138.

⁵¹⁵ Osman Ertuğrul, “Kur’ân’da Zemm Üslûbu Ve Münafıkların Zemm Edilmesi”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/1, (2014), 130.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FARKLI YÖNLERDEN MÜJDELEME

Yüce Allah ilahi hitabında kullarını, yukarıda belirttiğimiz bölümlerin dışında birbirinden farklı yönlerde ve alanlarda da müjdelemiştir ki bunlar; Allah'ın yardımı müjdesi, Şehitlerin arkalarından geleceklere vermek istedikleri müjde, Allah'la yapılan alışveriş müjdesi, Fetih müjdesi, "Ahmed" isimli elçi müjdesi, Rüzgârın gönderilmesi müjdesi şeklindedir.

1. Allah'ın Yardımı Müjdesi

Kulunu yaratan, yaşatan, rızıklandıran Allah (c.c.), kimi yardımı ile destekler ise artık o kişiyi yenebilecek kimse yoktur. Allah'ın yardım etmediği kişi için de yardımdan söz etmek mümkün değildir.

Kelime anlamı itibari ile yardım etmek, düşman karşısında üstün olmak⁵¹⁶ ayrıca zafer vermek, sıkıntıdan kurtarmak⁵¹⁷ anlamındadır. Elde edilmesi istenen bir şeyin ele geçirilmesi için yapılan yardım⁵¹⁸ manasında da kullanılmıştır. Sıkıntıdan kurtulmak veya ele geçirilmek istenen bir şeye kavuşmak veya zafer kazanmak manalarının hangisi olursa olsun, Allah'tan gelecek bir yardıma olan ihtiyaç aşikârdır. Çünkü ayetten de anlaşıldığı üzere Allah'ın yardım etmediğine kimse yardım edemez.

*"Allah size yardım ederse artık sizi yenecek hiçbir kimse yoktur; eğer sizi yardımsız bırakırsa O'ndan sonra size kim yardım edebilir? Müminler yalnız Allah'a güvensinler."*⁵¹⁹

Kur'ân-ı Kerim, değişik vesilelerle meleklerin, Peygamberimize ve diğer peygamberlere, sâlih insanlara ve mü'minlere yardım için gönderilmesinden bahseder.

Yüce Allah, Enfâl suresinin 9-10. ayetlerinde iman edenlere bin melek ile yardım edeceğini; Al-i İmrân suresinde ise iman edenleri üç bin meleklerle, eğer

⁵¹⁶ Ebu Hayyan, *Bahru'l-Muhit*, 8/ 524. Âlûsî, *Ruhu'l-Meani*, 6/255.

⁵¹⁷ Ahmed Ebu Haka, *Mu'cemu'l-Nefaisi'l-Vasit*, (Beyrut: Dâru'l Nefais, 2008),1245.

⁵¹⁸ Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebir*, 9/411.

⁵¹⁹ Âl-i İmrân 3/160.

sabreder ve sakınırlarsa beş bin melek ile destekleyeceğini va'd etmektedir. Cenab-ı Allah, bu yardımı iman edenler için bir müjde olması ve onların kalplerinin mutmaîn olması için yaptığını beyan etmektedir.

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفِ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرًا وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

‘‘O (Bedir’ de düşmanla karşı karşıya geldiğiniz) vakit siz Rabbiniz ’den yardım diliyordunuz da ‘ben de işte artarda bin melek size yardım ediyorum’ diye duanızı kabul buyurmuştu. Bunu da Allah size sırf bir müjde olsun ve bununla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı. Yoksa zafer ancak Allah katındandır. Gerçekten Allah mutlak galiptir ve hikmet sahibidir’’⁵²⁰

Bedir Savaşı şüphesiz İslâm devletinin erken dönemlerinde meydana gelen en önemli olaylardan birisidir. Savaş, müşriklerin gücünün Müslümanlardan üç kat daha fazla olması nedeniyle Müslümanların geleceği açısından bakıldığında önemli bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Fakat savaşın bu orantısız güç farkına rağmen müşriklerin mağlubiyetiyle neticelenmesi, elde edilen başarının büyüklüğünü ve önemini çok daha fazla artırmıştır.

Bu ayetlerin sebab-i nuzulü hakkında kaynaklarımızda şöyle bilgiler verilmektedir: Bedir günü Hz. Peygamber (s.a.s.) savaştan önce müminlerin sayısına oranla Kureyş ordusunun çok daha fazla olan sayı ve gücünü görünce kibleye yönelerek, Allah’tan yardım dilemiştir.

Bu dua aynı zamanda kulun tüm kuvvet ve çıkış yollarının tükendiği durumda, Allah’ın yardımına ve kudretine sığınmanın en iyi çözüm olduğunun somut ifadesidir.⁵²¹ Allah Resulü şöyle yakarmıştı: ‘‘Ey Allah’ım vadettiğin nerede? Ey Allah’ım bana vadettiğini yerine getir. Ey Allah’ım eğer İslam ehlinde şu topluluğu helak edecek olursan, yeryüzünde bir daha sana asla ibadet edilmez’’ diye niyazda bulunmuştu. Hz. Ömer (r.a.) devamla şöyle anlatır: ‘‘Hz. Peygamber, Rabbi’nden o kadar imdat istedi ve dua etmeye devam etti ki sırtından ridası düştü. Ebubekir geldi, ridasını aldı ve ona giydirdi. Sonra: Ey Allah’ın elçisi, Rabbine bu kadar yalvarman

⁵²⁰ e1-Enfâl 9/9-10.

⁵²¹ İsrâfil Balcı, ‘‘Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur’ân Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritisiz’’ *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 7/13 (Aralık 2009), 91.

sana yeter. Muhakkak ki O, sana vadettiğini yerine getirecektir, dedi” daha sonra bu ayet nâzil oldu. O gün Allah (c.c.) müşrikleri hezimete uğratmıştı. Onlardan yetmiş kişi öldürülmüş, yetmiş de esir edilmişti.⁵²²

Allah Teâlâ bu yardımı, sırf müminlere bir müjde olsun ve bu müjde ile kalpleri huzura kavuşsun diye yapmıştır. Yoksa Allah Teâlâ elbette ki melekleri göndermeden de düşmanlarına karşı müminlere yardım etmeye kadirdir. İşte bu inceliğe işaretle ayetin son kısmında, “yardım ancak Allah katındandır” buyurulmuştur.⁵²³

Ayrıca Allah Teâlâ’nın müminler ile kâfirleri savaştırmasında, müminlerin elleri ile kâfirleri öldürmesinde; kâfirlerin elleri ile de müminlerin öldürülmesinde pek çok hikmeti vardır.⁵²⁴ Dolayısıyla hakikatte yardım, maddi sebeplerden, görünüşteki güç ve kuvvetlerden veya meleklerden değildir. Yardım, gerçekte sadece Allah Teâlâ’dandır.

Aslı itibariyle tüm güç ve kuvvetin sahibi olan Allah, bir şeyin olmasını murat ederse onun maddi plandaki sebeplerini de yaratır. Sünnetullah diye ifade edilen ilahi âdete, kanun ve kurallara göre sonuç, kulun irade ve fiillerine bağlanmış ise insan üzerine düşeni yaptıktan sonra yardım bekleyecektir. Bedir Savaşı’nda da Müslümanlar kendilerine düşeni yapmışlar ve Allah (c.c.)’da yardımını göndermiş, vaad ve murat ettiği zafer gerçekleştirmiştir.

Binaenaleyh Allah (c.c.) müminleri zafere kavuşturmak, korkularını ve acılarını yüreklerinden silip atmak, telaş ve heyecanlarını teskin etmek, ayrıca ulaştırdığı müjde ile de huzur ve güvenlerini artırmak istemesinden dolayı onlara bin melek ile yardım göndermiştir. Böylece, dileyince zayıf olanları kuvvetlilere galip getireceğini, maddi ve manevi açıdan tüm şartlar çok olumsuz olsa bile müminlere karamsarlığa düşmemelerini, kendilerini zayıf görerek vazifelerini yapma hususunda eksiklik göstermemelerini, ümitsizliğe düşmemelerini, Allah’ın yardımından ümit kesmeden azimli ve kararlı bir şekilde hareket etmeleri bildirilmiştir.

⁵²² Taberî, *Cami’u’l-Beyan*, 13/408. İbn Kesir, *Tefsir*, 4/18. el-Buhari, *Meğazî*,4; Müslim, *Cihad*, 58; Ebu Davud, *Cihad* 131.

⁵²³ Ömer Çelik, “Kur’ân-ı Kerim’e Göre Meleklerin Rasulullah’a Yardımı”, *Araştıran Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, 5 (Bişkek: 2008.), 17.

⁵²⁴ Muhammed 47/4-6. Al-i İmran 3/140-141. Tevbe 9/14.

Aynı şekilde Âl-i İmrân suresinin 124- 125. ayetlerinde de meleklerin Müslümanlara olan yardımını zikredilmiştir. Bu ayetlerde önce üç bin meikle yardım edileceği, hatta daha sonra iki bin melek daha gönderilerek, yardımcı olarak gönderilecek melek sayısının beş bine çıkarılacağı müjdelenmiştir.

*“O vakit mü'minlere: “Rabbinizin, indirilmiş üç bin meikle size yardım etmesi yetmez mi?” diyordun. “Evet yeter. Eğer siz sabredip Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, o anda düşmanlarınız ansızın üstünüze geliverseler bile, Rabbiniz özel nişanlı, formalı beş bin meikle size yardım edecektir.”*⁵²⁵

Bu şekilde Allah Teâlâ müminlere, inkârcılara karşı daima kendisinin yanlarında olduğunu bildirmiş, vermiş olduğu müjde ile onları teselli etmiş, moral ve motivasyonlarını yükseltmiş, inkâr edenlerin işlerinin boşa çıkacağını bildirmiştir.⁵²⁶

Bu konu ile ilgili olarak şöyle söyleyebiliriz ki; İslam uğruna mücadele eden inananlar Allah'ın yardımına çeşitli şekillerde muhatap olmuşlardır. Bedir günü sayıları az iken melekler ile desteklenmişlerdir.⁵²⁷ Uhud savaşında iki grup paniğe kapıldığında Allah onların velisi olmakla onları desteklemiştir.⁵²⁸ Hendek savaşında şiddetli fırtına ve görülmeyen ordular göndermekle yardım etmiştir.⁵²⁹ Böylece zafer kazanmanın, sayıca az veya çok olmanın ötesinde Allah'ın yardımı ve desteği ile ilintili olduğu ortaya çıkmaktadır.⁵³⁰ Bu durum Huneyn savaşında da açıkça görülmektedir.

“Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisingeriye dönüp kaçmıştınız. Sonra Allah, Resûlü ile mü'minler üzerine kendi katından güven duygusu ve huzur indirdi. Bir de sizin göremediğiniz

⁵²⁵ Âl-i İmrân 3/124-125.

⁵²⁶Sâlih Gedük, “Kur'an'da Müminlere Teselli Moral ve Motivasyon”, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, 2015), 61.

⁵²⁷ Âl-i İmrân 3/123-124.

⁵²⁸ Âl-i İmrân 3/122.

⁵²⁹ Ahzab 33/9.

⁵³⁰ et-Tevbe 9/25.

*ordular indirdi ve inkâr edenlere azap verdi. İşte bu, inkârcıların cezasıdır.”*⁵³¹

Bu ayetlerde Allah’ın Müslümanlara ihsanı ve birçok yerde yardım etmesi anlatılmaktadır. Allah’ın Müslümanlara yardımının çokluğuna işaret edilmektedir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki İlahî irade, gerek meleklerini göndererek gerekse korku ve endişeleri gidererek yerine emniyet ve huzurun sağlanması gibi çok çeşitli yollarla, kullarına müjdesini, yardımını ve desteğini ulaştırmaktadır.

2. Şehitlerin Arkalarından Geleceklere Vermek İstedikleri Müjde

Şehit kelimesi (ş-h-d) fiilinin kökünden türetilen bir sıfat olup sözlük anlamı itibariye, bilmek, şahitlik yapmak, doğru bilgi vermek, bir yerde hazır olarak bulunmak ve yemin etmek gibi anlamları içermektedir.⁵³² Terim olarak da şehit, Allah yolunda öldürülen mümin kişi için denmektedir.⁵³³ Kur’ân-ı Kerim’de şehit ifadesinin “Allah yolunda öldürülen” manasında ve fiil olarak da “ (ka-te-le)” fiilinin meçhul haliyle kullanıldığı görülmektedir.

Allah yolunda canını feda edenleri bekleyen nice lütuflar ve müjdeler ayetlerde bildirilmiştir. Allah’ın bağışlaması ve rahmeti⁵³⁴, Rableri yanında rızıklandırılma⁵³⁵, sonsuz bir mutluluk ve sevinç,⁵³⁶ günahlarının affedileceği ve Allah tarafından bir mükâfat olarak altlarından ırmaklar akan cennetlere konulacakları⁵³⁷, Peygamberler, Sıddıklar ve Salihlerle bir arada bulunmak⁵³⁸, çok büyük (azîm) ecir⁵³⁹ şehitlere verilen nimetlerden, mükâfatlardan bazılarıdır. Şehitlere verileceği müjdelenen bu ikramlara ilaveten şehidin ardından gelecek olanlara müjde vermesi de ayrı bir lütuftur.

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَيْتَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın, bilakis Rableri katında

⁵³¹ Tevbe 9/25-26.

⁵³² Halîl bin Ahmed, *Kitabul-Ayn*, 2/363.

⁵³³ İbn Manzûr, *Lisanul-Arap*, 4/ 2350.

⁵³⁴ Âl-i İmrân 3/157.

⁵³⁵ Âl-i İmrân 3/169.

⁵³⁶ Âl-i İmrân 170-171.

⁵³⁷ Âl-i İmrân 3/195.

⁵³⁸ en-Nisâ 4/69.

⁵³⁹ en-Nisâ 4/74.

*diridirler. Allah'ın bol nimetinden onlara verdiği şeylerle sevinç içinde rızıklanırlar, arkalarından kendilerine ulaşamayan kimselere, kendilerine korku olmadığını ve kendilerinin üzülmeceklerini müjde etmek isterler.”*⁵⁴⁰

Yüce Allah, bu ayet-i kerime ile şehitlerin diri olduklarını ve çeşitli nimetlerle rızıklandırıldıklarını haber vermektedir.

Ayette yer alan “يَسْتَبْشِرُونَ”, ifadesi için şehidin müjde ile sevinmesi ve şehidin müjde vermesi biçiminde iki yorum yapılmıştır.

Bu konuyla ilgili olarak Zâdü'l-mesîr'de şöyle bir açıklama yapılmıştır; “Ferihîn” Ferahlık, sevinçtir. Allah'ın şehitlere verdiği ikram ve rızıktır. “İstibşar” Müjdeyle sevinmektir. Arkalarından kendilerine katılmayanlar ise Müslüman kardeşleridir. Şehitlerin sevinmeleri hususu ile ilgili olarak üç görüş bulunmaktadır. Birincisi; Allah, şehitlere ikramını bildirince yani şehitlere “Ben Nebinize ayet indirdim ve ona durumunuzu bildirdim.” demesiyle şehitlerde buna çok sevindiler. Arkada kalan kardeşlerinin de şehitliği istemekte ısrarcı olacağını öğrendiler. İkincisi; kardeşleri de öldürüldüğünde kendi nail oldukları lütuflara nail olacakları için sevindiler. Üçüncüsü, şehide kendisine kavuşacak olanların isimlerinin bulunduğu bir yazı verilir. O da kayıplarını bekleyenlerin gelmesine sevindikleri gibi onların gelmesine sevinir.⁵⁴¹

Arkada kalanların müjdelenmesi ile ilgili bir diğer yorumda Uhud savaşında şehit düşen Hz. Hamza ve diğer Müslümanların, şehit olduktan sonra “Keşke kardeşlerimize, bulunduğumuz yeri ve bize verilen nimetleri bildiren biri olsaydı” dedikleri ve Allah'ın Kardeşlerinize bunu ben bildiririm” buyurduğu ve ayetler ile şehitlerin durumunu haber verdiği ifade edilmiştir.⁵⁴² Allah'ın onların dileğini kabul etmek suretiyle ayetlerde şehitlerin durumunu ve mazhar olduğu ikramları bildirmesi, arkadan kalanlara verilen müjde olarak anlaşılmakta, hem arkada alanlar bu ikramların varlığına sevinmekte hem de şehitler arkada bıraktıklarının bu nimetlerden haberdar olduğunu bilmekten mutluluk duymaktadır.

“Arkalarından henüz kendilerine katılmayanlara... müjdelemek isterler”

⁵⁴⁰ Âl-i İmrân 3/169-170.

⁵⁴¹ İbnu'l-Cevzi, *Zâdü'l-Mesir*, 1/347.

⁵⁴² Suyuti, *Durru'l-Mensur*, 2/371.

ifadesi ile şehitler, henüz şehit olarak kendilerine katılmamış mücahitlere İslam uğrunda yaptıkları cihadın Allah katında zayi olmadığını, onlara hiçbir korku ve tasanın bulunmadığını müjdelemek isterler. “henüz kendilerine katılmayanlar” ifadesiyle sadece mücahitler değil burada bütün müminlere işaret edilmiştir düşüncesi de vardır ki şehitler, yaşadıkları hakikati yakinen gördükten sonra arkada kalan müminlere de onlar için hiçbir korku bulunmadığı ve üzüntü duymayacakları müjdesini vermek isterler.⁵⁴³

Böylelikle şehitler hiçbir korku ve üzüntünün bulunmadığı aksine sayısız nimetler ve sevinçlerin olduğu halleri yaşayınca arkadan gelecek olanların da korku ve kaygıdan uzak hiçbir üzüntünün olmadığı bir saadete kavuşacaklarını bilmekten mutluluk duyarlar. Allah’ın ihsan ettiği bu nimetler ayetlerle müjde olarak bildirilince arkadan gelecek olan nicelelerinin de ahirete dair korku ve üzüntü yerine şehit olma arzusu ve çabası içinde olması aşikâr bir gerçekliktir.

“*Her nefis ölümü tadacaktır...*”⁵⁴⁴ ilahi buyruğunun muhatabı olan kullar arasında Allah yolunda ölümleri ile seçkin bir makama mazhar olan şehitler, Allah katında rızıklandırılmakta ve lütuflara muhatap olmaktadır. “*Mü’minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah’a verdikleri söze sâdik kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir.*”⁵⁴⁵ Sözü değiştirmeyen müminler de kendilerine müjdelenen bu ikramlara kavuşmak için beklemektedirler. Arkadan gelecek olanlara verilen müjdeler, arkada kalanlar için bir sevinç olurken bu nimetlere kardeşlerinin kavuşacağını bilmek bakımından da şehitler için bir sevinç kaynağı olmaktadır.

3. Yüce Allah ile Yapılan Alışveriş Müjdesi

Satan ve satın alan olmak üzere iki tarafı bulunan alışveriş işleminde, satılana mukabil daha kârlı bir karşılık alma amacı içermektedir. Kur’ân’da ayrıca Allah ile yapılan, manevi kazanımları veya kayıpları bulunan alışverişten bahsedilmektedir. Allah ile yapılan zararlı bir alışverişin içeriği ve sonuçları belirtildiği⁵⁴⁶ gibi büyük

⁵⁴³ Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'ân*, 4/268.

⁵⁴⁴ el-Ankebût 57.

⁵⁴⁵ Ahzâb 23.

⁵⁴⁶ el-Bakara 2/86.

mükâfat kazandıran, karlı alışverişin içeriği ve sonuçları da⁵⁴⁷ bildirilmektedir. Bu kazançlı alışverişlerden birinde kulun Allah ile yaptığı alışverişin karşılığı cennet olarak bildirilmiş ve büyük kazanç olarak nitelendirilmiştir.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْفُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِنِعْمَتِ اللَّهِ الَّتِي بَايَعْتُمْ بِهَا وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

*“Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler, ölürlür. (Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alışverişinizden dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük kazançtır.”*⁵⁴⁸

Rivayete göre Akabe biatı yapıldığında Abdullah b. Revaha, peygambere “Rabbin için ve kendin için dilediğin şartı koş.” deyince peygamber de “Rabbim için sadece ona kulluk etmenizi, hiçbir şeyi ona ortak koşmamanızı şart koşuyorum. Benim için de, kendinizi ve mallarınızı koruduğunuz gibi beni korumanızı şart koşuyorum.” dedi. Bunun üzerine peygambere biat edenler “Biz bunu yaparsak ne kazanmış oluruz?” diye sordu ve peygamber de “Cenneti” cevabını verdi. Medineliler “Bu, kârlı bir alışveriş. Bunu ne biz bozarız ne de karşı tarafın bozmasını isterim.” dediler. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.⁵⁴⁹

Diğer bir rivayette ise peygamber bu ayeti okurken bedevî bir Arap yanından geçti. Bedevî Arap “Bu kimin sözüdür?” diye sorunca peygamber “Allah'ın kelâmıdır.” Diye cevap verdi. Bedevi Arap da: “Vallahi, çok kârlı bir alışveriş. Biz bundan caymayız ve sahibinin caymasını da arzu etmeyiz.” dedi. Sonra gazaya çıkan bedevi, şehit oldu.⁵⁵⁰

İnsanlar arasındaki alışveriş, mahiyet itibari ile ellerinden çıkardıkları şeyin karşılığında buna denk veya kendileri için daha fayda sağlayan bir şey almak

⁵⁴⁷ en-Nisa 4/74. Tevbe 9/111.

⁵⁴⁸ et-Tevbe 9/111.

⁵⁴⁹ Taberî, *Cami'u'l-Beyan*, 14/498.

⁵⁵⁰ EbusSuud, *İrşadü'l-Akli's-Selim ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Beyrut:Daru İhyau't-Turasil-Arabi), 4/104.

şeklindedir. Allah ise, kullarından mallarını ve canlarını kendi uğrunda feda etmelerini, rızası yolunda tüketmelerini istemekte ve böyle yaptıkları takdirde onları elde edecekleri cennet ile müjdelemektedir. Bu alışveriş, kullarla yapılan ile kıyas edilemeyecek ve boy ölçüşmeyecek derecede büyük bir bedeldir. Allah bu ayet ile kulların bildiği alışverişi mecazî üslûpla dile getirmekte, malını ve canını teslim etmeye karşılık onlara nimet ve mükâfatlar lütfetmektedir ve bu durum "satın alma" olarak nitelendirilmiştir.⁵⁵¹

Elbette ki ölümlü bir canlı olan insanın canı da malı da yok olup gidecektir. Sahibi bunları ister Allah'ın uğrunda ister başka şeyler uğrunda harcarsa da netice değişmeyecektir. Burada vaat edilen cennet ticarete karşılığı olmayan bir kazançtır.⁵⁵² "O hâlde! Yapmış olduğunuz bu alışveriş sebebiyle sevinin, size müjdeler olsun" ifadesi büyük bir ferahlık, memnuniyet yaşayın manasındadır. Çünkü bu alışverişi yapanlar geçici olana karşılık ebedî olanı satın almakta, fâni olanı satıp karşılığında ebedî olan cenneti satın almış bulunmaktadır.⁵⁵³ Böylece yok olmaya mahkûm can ve malın bitip tükenmesi ile tarifsiz bir kazançta dönüştürülmesinin ayırımına dikkat çekilmiş, bitimli olanı bitimsiz kazançta tebdil etmenin önemine vurgu yapılmıştır. Allah'ın kula verdiği can emanetinin ancak cennet karşılığında satın alınması, bu cana ne kadar değer verildiği ve karşılığının ne büyük olduğu insanın kıymetini ortaya koyması bakımından da dikkat çekicidir.

Müminlerin canları ve malları karşılığında cenneti kazanmaları daha büyüğü olmayan bir başarıdır veya bu alışveriş büyük başarının ta kendisidir⁵⁵⁴ yorumu ile başarılı olmak isteyene, en büyük başarının Allah ile yapacağı alışveriş olduğuna işaret edilmiştir. Ayrıca bu ayet ile bir Müslümanın bakış açısındaki kâr, kazanç ve başarı kavramları Kur'ân-ı Kerim tarafından yeniden yapılandırılmakta ve bu kavramların yalnızca dünya hayatıyla sınırlı olmadığı bilgisi de verilmiş olmaktadır.

Bitimli ve ölümlü olan mal ve can nimetini Allah yolunda harcamanın, bitimsiz ve tükenmez nimetlerle dolu olan cennet yurdunu satın almaya vesile olduğunu bilmek inananlar için bir müjde mahiyetindedir. Bu alışveriş, tarifsiz bir

⁵⁵¹ Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'ân*, 8/266.

⁵⁵² Seyyid Kutub, *Fî Zülâli'l-Kur'ân*, 12/203.

⁵⁵³ Nesefî, *Medarikü't-Tenzi'l-ve Hakaiku't-Te'vil*", 3/712.

⁵⁵⁴ EbusSuud, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, 4/104.

başarının habercisi ve bitmeyen nimetlerle dolu cennet yurdunun muştusudur.

4. Fetih Müjdesi

Peygamber ve beraberindekiler birçok zorlukla sınanmış, çeşitli hakaretlere maruz kalmış, canları ve malları ile Allah yolunda cihat ederken çeşitli sıkıntılar yaşamış olsalar da fetih müjdesi içeren ayetler, tüm bu zorluklara karşı dayanma gücü ve sevinç vesilesi olmuştur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿١٠﴾ تُوْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ يَغْفِرُ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلُكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَقِتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ الْمُؤْمِنِينَ

“Ey iman edenler! Sizi, elem verici azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi? Allah’a ve resulüne iman edersiniz, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edersiniz. Bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. O sizin günahlarınızı bağışlar, sizi altından ırmaklar akan cennetlere, adn cennetleri içindeki güzel köşklere koyar. İşte büyük kurtuluş budur. Hoşunuza gidecek bir şey daha var: Allah’ın yardımı ve yakın bir fetih! Haydi, müminleri müjdele.”⁵⁵⁵

Ayette “Hoşunuza gidecek bir şey daha” ifadesi ile işaret edilen ahiret sevabının yanında bir de peşin olarak elde edilen bir kazanç daha vardır ki, bu kazancında Allah’ın yardımı, zafer, düşman karşısındaki galibiyet ve yakın bir fetih olduğu şeklinde açıklanmıştır. Burada fetih ile kastın, Mekke'nin fethi veya İran ile Rum diyarlarının fethi olabileceği doğrultusundadır.⁵⁵⁶ Allah’a ve peygamberine itaat eden, Allah’a ve dinine yardım eden kimselere müjdelenen bir fetihtir. Bu nedenle Allah: “Sen müminlere müjde ver” buyurmaktadır.⁵⁵⁷

Aynı zamanda fetih suresinin ilk ayetinde yer alan “apaçık bir fetih” ifadesiyle ilgili olarak da farklı görüşler ileri sürülmüştür;

“Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.”⁵⁵⁸

⁵⁵⁵ Saf 61/10-13

⁵⁵⁶ İbnu'l-Cevzi, *Zâdü'l-Mesir*, 4/278.

⁵⁵⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, 8/112.

⁵⁵⁸ Fetih 48/1

Fetih ile neyin murat edildiği hususunda dört görüş öne çıkmaktadır. İlki, Hudeybiye barışıdır, ikincisi Mekke'nin fethidir, üçüncü olarak Hayber'in fethi ve son olarak da İslâm'ın üstün olmasıdır denilmiştir.⁵⁵⁹

Bu fethi Hudeybiye barışı olarak yorumlayanlar, Hudeybiye anlaşması ile oluşan kazanımlara dikkat çekmişlerdir.

Hudeybiye anlaşması fetihlerin en büyüğüdür. Barışın gerçekleşmesinden sonra insanlar birbirlerine gidip gelmeye başladılar bu vesile ile bilmediklerini öğrendiler, böylece Allah'tan gelen buyrukları dinleme imkânı oluştu ve İslâm'a girmek, Müslüman olmak isteyen herkesin kalbinde İslâm yer edindi⁵⁶⁰ demişlerdir.

Kureyş müşrikleri ise, Hudeybiye anlaşmasını kendi zaferleri gibi görüp, bazı Müslümanlar bu barışı Müslümanlar açısından küçük düşürücü bir mağlubiyet olarak algılasalar da bu anlaşmanın fark edilemeyen büyük hayırları getireceğine değinen Mevdûdi, bu kazanımları (fetihleri) 5 madde de ele almıştır.⁵⁶¹

1) Hudeybiye barışı ile Arabistan'da İslami bir idare ilk defa tam olarak kabul edilmiş oluyordu. Bu anlaşmaya kadar Araplar nazarında Hz. Peygamber ve Ashabı, Kureyş ve Arap kabilelerine isyan etmiş kimselerdi. Bu zümreyi yani Müslümanları illegal kabul ediyorlardı. Fakat Peygamber ile antlaşma yapmakla, İslam idaresinin sınırları içinde Hz. Peygamber'in iktidarı kabul edilmiş oluyordu. Ayrıca Arap kabileleri içinde mevcut iki siyasi güçten istedikleriyle, dostluk kurma kapısı da böylece açılmıştır.

2) Hudeybiye anlaşması ile inananların Kâbe'yi ziyaret etme haklarını kabul eden Kureyş, o güne dek İslâm'ın bir dinsizlik olduğunu iddia etmesinin aksine Araplar için de mevcut dinlerden bir tanesi olduğunu kabul etmiş oluyorlardı. Daha öncesinde İslâm'ın aleyhinde propaganda yapan Kureyş'in, İslamiyet'i bir din olarak kabul etmiş olması İslâm'a karşı oluşan nefret ve önyargıların azalmasına sebebiyet oluşturmuştur.

3) On sene süreyle savaşın durdurulması kararı ile Müslümanların güvenliği

⁵⁵⁹ İbnu'l-Cevzi, *Zâdü'l-Mesir*, 4/125.

⁵⁶⁰ Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'ân*, 16/260.

⁵⁶¹ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, (İstanbul: Ümraniye Belediye Başkanlığı,2020), Çev. Bekir Topaloğlu,14/19-20.

sağlanmıştır. Bu vesile ile Arabistan'ın en uzak noktalarına dağılma imkanı yakalanmış ve süratle İslam'ı yayma çabaları başlamıştır. Hudeybiye barışından önceki 19 yıllık sürede Müslüman olanların sayısı kadar kişi, bu barıştan sonraki iki yıl içerisinde Müslüman olmuştur. Hatta iki yıl sonrasında Mekkeliler tarafında anlaşma bozulup Hz. Peygamber Mekke'yi fethetmek üzere yola çıktığında beraberindekilerin sayısı 10.000 kişiyi bulmuştur.

4) Bu anlaşma ile barışın sağlanması ile Hz. Peygamber İslam kanunlarını net bir şekilde uygulayarak, İslam medeniyetini inşa etmek, ahlaklı ve örnek Müslüman toplumunu oluşturmak, İslam Devleti'ni sağlam bir biçimde oturtmak ve İslam'ın mesajlarının yayılmasını sağlamak gibi hususlar için daha rahat zaman ve fırsat bulmuştur.

5) Kureyş'le anlaşma yapılarak Müslümanlar güney sınırlarını emniyete almışlar ve böylece Kuzey ve Orta Arabistan'ın tüm muhtelif güçlerini zorlanmadan yenmişlerdir. Sonrasında Yahudilerin büyük yerleşim merkezlerinden köylerine birçok fetihler peş peşe gelmiştir. Böylece Hudeybiye barışı Arabistan'da iki sene içerisinde, güç dengelerini öylesine değiştirmiştir ki, Kureyş'in ve müşriklerin güçleri alt edilmiş artık İslam'ın galibiyeti kesinleşmiştir. İlk etapta Hudeybiye barışını Müslümanlar kendileri açısından bir başarısızlık, Kureyş de kendisi için başarı olarak telakki ediyorken, sonrasında Müslümanlara nasip olan hayırların böylesine çok olduğu anlaşılmıştır.

Elbette ki bu Hudeybiye'nin vesile olduğu hayırlar, kazanımlar, fetihler birkaç madde veya birkaç sayfaya sığdırılmayacak kadar çoktur. Görünür somut kazanımlarının yanında soyut, gönüllere dokunan, İslam'ın güzelliğini gözlere gösteren, yüceliğini gönüllere sezdirenen, hikmetleri ile akılları buluşturan sayısız fetihlere vesile olan bir barıştır.

Bu ayetteki fethin Mekke'nin fethi olduğunu ileri sürenler için fetih kelimesinin bir yeri ele geçirme manasının öne çıktığı görülmektedir. Fetih, bir beldenin zorla veya sulh yoluyla, savaşarak veya savaşmadan ele geçirilmesidir ki belde ele geçirilmediği sürece kapalıdır ancak ele geçirildiğinde fethedilmiş yani açılmış olur. Geçmiş fiil lafzıyla kullanılması, gerçekleşmesi konusunda meydana

gelmiş gibi kesin olmasındandır. Bu nedenle geçmiş fiil ile kullanılmıştır.⁵⁶²

Kesinlik ifade eden bir üslupla Mekke'nin fethi bildirilmiştir. Bir başka yoruma göre buradaki fetih hükmetmek anlamındadır yani "Ey Resulüm! Biz, senin için Mekke halkı aleyhine hükmettik ki, gelecek sene sen Mekke'ye gireceksin" ifadesini içermektedir.⁵⁶³ Bu hükmü bildiren bir müjde şeklindedir.

Bu fetih hiç kimsenin canı acıtılmadan, kan akıtılmadan ve beldeye zarar verilmeden gerçekleşmiştir. Zihinlerinde fetihden sonra kendilerine zarar verileceğini düşünenlerin emniyeti sağlanmış, yüreklerini korku kaplamış olanların korkuları giderilmiş, can kaygısına düşenler canlarına zarar verilmeyeceği müjdesi ile sevinmiştir. Böylece zihinlere, yüreklere dokunulmuş, gönüllerin İslam'a açılmasına imkân sağlanmıştır. Kapalı olanı açmak manası ile gönüllerin de açılması, fethi gerçekleşmiştir.

Bir diğer görüşe göre bu fetih, Hudeybiye sulhudur. Hudeybiye'de çok şiddetli bir savaş ve hatta iki tarafın arasında oklar ve taşlar ile atışma olmamışsa da, bu sulhu müşrikler tarafı teklif ettiği için, galibiyet Müslümanların sayılır ve bu da şüphe götürmez bir fetih olarak kabul edilir. Fethin, İslam'a hükmedilmesi şeklinde manalandırılması ise dinin üstün gelmesine ve düşmanlara karşı yardıma karar verilmesi biçiminde yorumlanmıştır.⁵⁶⁴

Bir diğer ayette de yakın bir fethin de müjdesi verilmiştir ki şöyledir;

*"Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir."*⁵⁶⁵

Rivayete göre peygamber Hudeybiye'ye gelince Cevvas b. Ümeyye el Huzai isimli sahabeyi Mekkelilere gönderdi. Onu içeri sokmadılar, öldürmek istediler, o da geri döndü. Bu sefer Hz. Osman gönderildi. Mekkeliler onu tutukladılar ve sonrasında öldürüldüğü haberi yayıldı. Peygamber ashabını topladı ve onlardan biat aldı. Kureyş'le savaşmak ve onlardan kaçmamak hususunda biat ettiler. "Ve onları

⁵⁶² Nesefi, *Medarikü't-Tenzi'l-Ve Hakaiku't-Te'vil*, 3/333.

⁵⁶³ EbusSuud, *İrşadü'l-Akli's-Selim*, 8/103.

⁵⁶⁴ İbnu'l-Cevzi, *Zâdü'l-Mesir*, 4/125.

⁵⁶⁵ Fetih 48/18.

yakın bir fetihle mükâfatlandırdı” müjdesi ile ilgili olarak hemen dönüşlerinde Hayber'in fethi veya Mekke'nin yahut Hecer'in fethi de denilmiştir.⁵⁶⁶ Peygamberi destekleyeceklerine ve canları pahasına savaştan kaçmayacaklarına yemin eden sahabeler, bu biatten dolayı Allah'ın rızasına (Rıdvan) nail olmuşlar bunun yanında Allah onların üzerine sekîneti indirmiş ve onları yakın bir fetih ile müjdelemiştir. Burada sahabelerin ortaya koyduğu gönüldeki ihlas ve samimiyet, Allah'ı razı etme çabası, peygambere bağlılık, cihat, kararlılık, fiili çaba gibi hususlar ile yakın bir fetih müjdesi arasındaki münasebet, fethin kazanımına dair dikkat edilmesi gereken ipuçları ile ilgili mesajlar vermektedir. Yakın bir fethin müjdelendiği diğer bir ayette Fetih suresinin 27. ayetidir.

“Andolsun, Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi.”

Rivayete göre Peygamber Hudeybiye'ye gelmeden veya buradayken Mekke'ye girdiklerini ve orada tıraş olduklarını rüyasında görmüş, bunu sahabeye anlatmıştır. Rüneyı duyanlar bu seferde Mekke'ye girecekleri ve umre yaparak tıraş olacakları şeklinde rüneyı yorumlamıştır. Olaylar bu şekilde gelişmeyip barış anlaşması imzalanması ve geri dönüş kararı alınması üzerine bunu fırsat bilen münafıklar rüneyı olayını kullanarak Müslümanların arasına nifak sokmak ve kafa karıştırmak üzere harekete geçtiler. Bazı Müslümanlarda da huzursuzluklar oluştu. Peygamber'e gelip durumu sorduklarında O da “Ben bu yıl olacak demedim, rüneyda da bu yıl olacağını görmedim” dedi. Bu ayet bir taraftan Peygamber'i tasdik etmekte, diğer taraftan da yakın zamanda gerçekleşecek olan bir fethin müjdesini vermektedir. “Bundan başka yakın bir fetih” olarak ifade edilen bu fetih için daha çok Hayber fethi denilmekle beraber, Hudeybiye ya da Mekke'nin fethi olduğunu söyleyenler de olmuştur.⁵⁶⁷

Sonuç olarak Müfessirlerin çoğunluğu “feth-i mübîn” ifadesini Hudeybiye

⁵⁶⁶Kadı Beydavi, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil-Beydavi*, (İstanbul: Kahraman yay, 2011), 5/63.

⁵⁶⁷ Komisyon, *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 5/80.

Antlaşması ile tefsir ederken başkaları Hz. Peygamber'e verilen İslâmiyet ve nübüvvet yahut Asr-ı saâdet'teki bütün fetihler veya gerçekleşecek olan Hayber ve Mekke'nin fethi olarak tefsir etmişlerdir.

Bununla beraber müminlerin kâfirlere ve münafıklara karşı Yüce Allah'tan istedikleri yardım ve zaferin kendilerine bahşedilmesi, açmak anlamı çerçevesinde nimet ve bereket, sema, azap, cennet ve cehennem kapılarının açılması, hazine ve anahtar, Allah'ın (c.c.) Hz. Peygamber'e (a.s.) kapalı olan manevi bilgileri açması, Yüce Allah'ın Yahudi münafıklarına Peygamber ile ilgili olan bilgileri açıklaması, Mekke'nin İslâm dinine açılması, kıyamet ve kıyamet günü, Allah Teâlâ'nın verdiği hüküm, Allah'ın (c.c.) rahmet ve azap göndermesi şeklinde muhtelif anlamlarda kullanıldığı da belirtilmiştir.⁵⁶⁸

Vahyin nazil olduğu ilk dönemlerinde bu kavram, daha çok kapalı olan hususları “açmak” anlamı çerçevesinde kendisine yer bulurken vahyin son dönemlerinde ise genel anlamda Yüce Allah'ın Müslümanlara bahşettiği tüm “açılış, zafer ve yardım” manalarını ihtiva etmeye başlamıştır.

5. “AHMED” İsimli Elçi Müjdesi

Nübüvvet kurumu, insanlık tarihi kadar eskidir. Bütün peygamberler insanlığa benzer mesajları getirmekle birlikte birbirlerini doğrulayıcı ve tasdik edici olmak üzere gönderilmişlerdir. Her peygamber kendisinden sonra gelen peygamberi doğrulayacağı ve destekleyeceğine dair Allah'a söz vermişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim, bu konuyla ilgili olarak bütün Peygamberlerden şu şekilde söz alındığını belirtmektedir:

*“Allah peygamberlerden, Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekini tasdik eden bir elçi size geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz diyerek söz almış, Kabul ettiniz mi ve bu ahdimi üstlendiniz mi? dediğinde Kabul ettik cevabını vermişler; bunun üzerine O halde şahit olunuz, ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim” buyurmuştur.*⁵⁶⁹

⁵⁶⁸ Ercan Şen, “Çağdaş Bir Tefsir Yöntemi Olarak Konulu Tefsir Ekolü ve Örnek Bir Konulu Tefsir Denemesi: Kur'ân'da Fetih Kavramı”, *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-IV*,(Mayıs 2015), 173.

⁵⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/81.

Bu bağlamda semavi kitaplara muhatap olan elçilerin, son peygamber olan Hz Muhammed'i(a.s.) müjdelemiş olmaları gayet doğal bir sonuçtur.

Âlemlere rahmet olan peygamberin geleceği bekleniyordu çünkü geleceği daha önceden bildirilmiş ve müjdelenmişti. Ehl-i kitap yanlarında bulunan İncil ve Tevrat'ta yazılı buldukları ümmi peygamberi⁵⁷⁰ gayet iyi tanıyorlardı. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber dönemindeki kitap ehlinin bu konudaki bilgi düzeylerine şöyle işaret etmektedir: *'Kendilerine kitap verdiklerimiz O'nu (Hz Muhammed'i) oğullarını tanıdıkları gibi tanır.*'⁵⁷¹ Bu ayetler o dönem kitap ehlinin, Hz. peygamberin geleceğinden apaçık haberdar olduklarını beyan etmektedir.

İlgili ayette "Ahmed" isimli Peygamberin gönderileceği şöyle müjdelenmiştir:

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا
بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدٌ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٦﴾

"Hani, Meryem oğlu İsa, Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim demişti. Fakat (İsa) onlara apaçık mucizeleri getirince, Bu, apaçık bir sihirdir" dediler."⁵⁷²

"Ahmed" Peygamber efendimizin adıdır. Bu isim fiilden değil sıfattan aktarılmış bir özel isimdir. Buna göre "Ahmed", Allah'a hamd edenlerin arasında en çok hamdeden demektir. Tüm peygamberler Allah'a hamdederler. Peygamberimiz Ahmed ise onların arasından en çok hamdedenleridir. "Muhammed" ismi de bir sıfattan aktarılmış olup o da "Mahmud" anlamındadır. Ancak bunda mübalağa ve tekrar manası da vardır yani "Muhammed" ardarda hamdedilen (övülen) kişi demektir. Tıpkı "mükerrem" lâfzının peş peşe kerem sahibi kılınan, manasına gelmesi gibi. Dikkat edilecek husus, "Muhammed" isminden önce "Ahmed" ismi ile anılmış olmasıdır ki bu da hikmetlidir. Peygamber, kendisine hidayet olunan şeylerden dolayı, onun vesilesi sağlanan hikmet ve ilim faydalarından ötürü, Mahmud (övülen)dir. Ahirette de şefaati olmasından dolayı Mahmud'dur yani lâfzın gerektirdiği şekilde "hamd (övgü)" manası tekrarlanmış olmaktadır. Diğer yandan O

⁵⁷⁰ el-A'raf 7/157.

⁵⁷¹ el-Bakara, 2/146; En'am, 6/20.

⁵⁷² Saff 61/6.

Rabbine hamd edip Rabbi de kendisine peygamberlik vererek O'nu şereflendirinceye kadar “Muhammed” olmamıştır. Bundan dolayı “Muhammed” isminden önce “Ahmed” adı zikredilmiş olmaktadır, İsa peygamber bunu anarak “ve ismi Ahmed olan” demiştir. Allah Peygamberi Muhammed isminden önce “Ahmed” diye anmıştır. Çünkü peygamberin Rabbine hamd etmesi insanların O'na hamd etmesinden (O'nu övmesinden) öncedir. Peygamber gönderilince de “Muhammed (çokça övülen)” olmuştur.⁵⁷³

Geleceği müjdelenen peygamberin “Ahmed” ismiyle zikredilmiş olması burada peygamberin sıfatı olarak yorumlanırken bu görüşe katılmayanlar da olmuştur. Bazı hadislerdeki ifadelerle dayanarak Hz. Muhammed'in bir diğer adının da Ahmed olduğunu söylemişlerdir. Her iki ihtimale göre de “Ahmed” kelimesi, “çok hamededen” ya da “yüksek ahlâk sahibi, çok övülen” anlamlarına gelmektedir.⁵⁷⁴

Gerek isim gerek sıfat olarak kullanılmış olması durumunda da anlam değişmemektedir. Peygamber, çok hamd etmesi veya yüksek ahlâk sahibi olması gibi kıymetinin yüceliğini belirten özelliği öne çıkarılarak geleceği müjdelenmiştir.

İbn Âşûr peygamberin peygamberliğinden önce ya da sonra bu isimle çağrıldığıının bilinmediği hususundan hareketle ayetin “Ahmed isimli elçi” biçiminde ifade edilen kısmının doğru anlaşılabilmesi için burada geçen “isim” kelimesine dikkat çeker ve bu kelime üzerinde durulması gerektiğini belirtir. Ona göre bu ayetin tefsirinde Arap dilinde bu kelime için kullanılan şu üç manayı dikkate almak uygun olur: 1) Müsemmâ (içerik, bir adın belirttiği gerçek mana), 2) İyi şöhret, 3) Özel ad. Şu durumda bu ifadeyle Hz. İsa, peygamberin risâlet görevinin kendininkinden daha üstün olduğunu ve peygamberin kendi döneminde de sonraki dönemlerde her zaman hayırla anılacak bir kişi olduğunu ve de O'nun (Muhammed) özel adının bu manaya gelmiş olduğunu belirtmiş bulunuyordu. Ayrıca bazı tasavvuf ve hikmet eserlerine dayanarak İbn Âşûr, bu ifadenin (dinî hükümlerin dışında kalan hususlarda) hikmet ehlinin ve peygamberlerin kullanmış olduğu sembolik bir anlatım üslûbu içerdiğini, böylece Ehl-i kitap'ın ilim sahiplerinin kendisine uyulması istenen peygamberi, iyice

⁵⁷³ Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'ân*,18/83.

⁵⁷⁴ Komisyon, *Kur'ân Yolu*, 5/335-336.

ayırt edebilmelerinin hedeflendiğini ifade etmektedir.⁵⁷⁵

Gerek Ehl-i kitap'ın gerekse diğerlerinin iyi bir şekilde tanıyabilmeleri için geleceği müjdelenen peygamber ile ilgili bilgiler verilmiştir. İncil ve Tevrat'ta bu peygamber hakkında bilginin mevcut olduğu ayetten anlaşılmaktadır.⁵⁷⁶

Eski kutsal kitaplarda yer alan ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini müjdeleyen bilgileri İslam kaynakları beşâir olarak isimlendirmektedir. Bu sebeple İslam âlimleri, ilk dönemlerden itibaren Kur'ân'daki bu haberleri belgelemek amacıyla Yahudi ve Hristiyan kutsal kitaplarında incelemeler yapmışlardır.

İnciller de Ahmed kelimesini aramaya yöneltmiş kişilerin özellikle ilgisini çeken kelime, faraklit veya paraklit olmuştur. Yuhanna İnciline göre Hz. İsa (a.s.) kendisinden sonra Paraklit'in geleceğini müjdelemiştir. Yunanca olan bu kelime teselli veren, sükûnet veren anlamlarına gelmektedir. Hıristiyanlar bu sözcüğün Ruhü'l-Kudüs'ü temsil ettiğine inanır. Fakat bazı Müslüman yazarlar esasında bu kelimenin daha farklı olduğunu, Hıristiyanların bu kelimenin bir harfini değiştirdiğini iddia etmişlerdir. Bu kelimenin aslında "övlümüş Ahmed" anlamına gelen "Periklitos" olduğunu fakat Hıristiyanların bunu "teselli veren" anlamındaki "Peraklitos" olarak değiştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu kelimenin "teselli veren" diye çevrilen genel bir unvan olmayıp, özel bir isim olduğunu söylemişlerdir.⁵⁷⁷

Tevrat'ta ise "Haggay" 2/7-9 da yer alan "Shake" yerinde "Himada" veya "Him. da" kelimesinin olduğunu bu kelimenin ise Arapça karşılığının Ahmed olduğunu belirtilmektedir. Diğer taraftan aynı cümledeki (Haggay2/9)da Prosperity kelimesinin yerinde "Shalom" kelimesinin bulunduğunu bunun karşılığının ise sulh ve barışı ifade eden İslam olduğu ileri sürülmüştür. Tevrat'ta bulunan 'Himada' ve 'Shalom' kelimelerinin karşılığı olarak, Ahmed ve İslam sözcüklerinin mana itibarıyla övlümüş olan ve sulh anlamlarına gelmiş olması Kur'ân'ın verdiği bilgilerle uygunluk arz etmektedir.⁵⁷⁸

⁵⁷⁵ İbn Âşur, et-Tahrir ve't-Tenvir, 11/177.

⁵⁷⁶ el-A'raf 7/157.

⁵⁷⁷ Abdurrahim Süleymanî, "Kur'ân-ı Kerim ve Peygamberlerin Müjdeleri", *Misbah İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 1/ 3-4, (2013), 136.

⁵⁷⁸ Osman Kaya, "İlahi Kitaplarımızda Hz. Muhammed'in Geleceğini Müjdeleyen Haberler ve Kur'ân'da Bu Haberlere Yapılan Atıflar", *Harran Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, 10/13 (Ocak-

Bu açıklamalar ışığında anlaşılıyor ki ismi “Ahmed” olan ve vasıfları bildirilen bu peygamberin, nübüvvetinden önce gelişi müjdelenmiş ve tanınır olması sağlanmıştır.

6. Rüzgârın Gönderilmesi Müjdesi

Tabiat olaylarına birçok ayette dikkat çekilmesi ile beraber bazı ayetlerde önemine işaret edilmektedir, bu ayette rüzgârın vazifesi ile ilgili bilgi verilmesi ve rüzgârın bir müjde olarak gönderilmesine değinilmesi örnek olarak verilebilir. Burada rüzgârın hem dünya hayatına bakan ehemmiyeti dikkate verilmiş hem de müjdecî olması ile manevî olarak oluşturduğu sevindirici durum belirtilmiştir. Ölü toprağın diriltiip ürünlerin çıkmasına oluşturduğu katkı ile rüzgâr, doğa için de bu ürüne sahip olacak kişi içinde sevinç vesilesi ve müjdedir.

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“O, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir. Nihayet rüzgârlar ağır bulutları yüklendiği vakit, onları ölü bir belde(yi diriltmek) için sevk ederiz de oraya suyu indiririz. Derken onunla türlü türlü meyveleri çıkarırız. İşte ölüleri de öyle çıkaracağız. Ola ki ibretle düşünürsünüz.”⁵⁷⁹

Bu ayette geçen ve “müjdecî” diye tercüme edilen kelime kurrallar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve bu okunuş şekillerine göre farklı anlamlarda izah edilmiştir. Küfe kurrallarından biri olan Âsim b. Ebinnücu'd'un kıraatine göre kelimenin anlamı “Müjdeleyici” demektir ki bu manada Allah, rüzgârları, yağmurları müjdeleyici olarak gönderdiğini beyan etmiştir. Diğer tüm Küfe kurrallarının kıraatine göre bu kelimenin anlamı “Bulutları oluşturan ve yumuşak esen güzel rüzgâr” demektir. Allah bu ayette yağmur yağdırmada evvel bu gibi rüzgârları estirdiğini belirtmiştir. Medine, Mekke ve Basra kurrallarının kıraatine göre bu kelimenin anlamı “Her taraftan gelen ve her yönden esen rüzgâr” demektir. Allah yağmurdan önce bu gibi rüzgârları gönderdiğini beyan etmiştir.⁵⁸⁰ Bu müjdeleyici, hoş, yumuşak, her yönden esen rüzgârlar bulutları yüklendiği ve ölü toprak suya

Haziran 2004),193.

⁵⁷⁹ el-A'raf 7/57.

⁵⁸⁰ Taberi, *Cami'u'l-Beyan*, 12/490.

kavuştuğunda yeniden dirilmeye örneklik teşkil eden bir durum vuku bulmaktadır. Ölmüş toprağın canlanmasına ve ürüne hasret kalmış insan için, beklediğine kavuşmanın müjdecisi rüzgâr olmaktadır. Burada ölü toprağı canlanması ve ürünlerin çıkması hususundaki etkisinden söz edilirken bir diğer ayette rahmetin önünde müjdecisi olarak gönderilen rüzgârın, insanların ve hayvanların temiz bir su ile sulanmasına katkısına dikkat çekilmektedir.

وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾ لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا
وَنُسْفِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا وَأَنَاسِيًّا كَثِيرًا

*“Rüzgarları rahmetinin önünde müjdecisi gönderen O'dur. Ölü bir yeri diriltmek ve yarattığımız nice hayvan ve insanları sulamak için gökten tertemiz su indirmişizdir.”*⁵⁸¹

Büşran: Müjdecisi manasında olan “beşîr” in çoğuludur. Rahmetin zikredilmiş olması gelecek olan yağmurun bir tufan şeklinde olmayışına işaret etmektedir. Burada “rahmetin müjdecisi” ifadesinden sadece yağmur anlamak yeterli değildir. Rahmet kelimesi yağmurdan çok daha kapsamlıdır ve diğer nimetleri de içine almaktadır.⁵⁸² Rahmetin müjdecisi olan rüzgâr, görünür görünmez birçok nimetin oluşumuna vesile olmakta ve bu lütufların bazıları ayetlerle açıkça ifade edilmektedir.

*“Rüzgârları müjdeciler olarak göndermesi, size rahmetini tattırması, buyruğu ile gemilerin yürümesi, lütfundan rızık istemeniz, O'nun varlığının belgelerindedir. Belki şükredersiniz.”*⁵⁸³

Allah'ın emriyle rüzgârları sevk ettirmesi suretiyle denizde gemiler yüzer ve “lütfundan rızık aramak” ifadesinde, deniz ticareti olarak rızık aramanın bir kısmını teşkil etmektedir.⁵⁸⁴ Yani hem gemilerin hareketi ve seyahat etme imkânının sağlanması ve ayrıca deniz ticareti ile rızık elde edilmesi hususlarında da müjdecisi olan rüzgârın etkileri bulunmaktadır. Tüm bu sayılır sayılmaz nimetlerin dışında müjdecisi olan rüzgâr, Allah'ın varlığının delillerinden biri olarak görülmektedir.

⁵⁸¹ el-Furkan 25/48-49.

⁵⁸² Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 6/263.

⁵⁸³ er-Rum 30/46.

⁵⁸⁴ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyan*, 6/329.

“(Onlar mı hayırlı) yoksa karanın ve denizin karanlıkları içinde size yolu bulduran, rahmetinin (yağmurun) önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen mi? Allah'tan başka bir tanrı mı var! Allah, onların koştukları ortaklardan çok yücedir, münezzehdir.”⁵⁸⁵

Rüzgârları harekete geçiren, bulutları önce yayan ve sonra onları istediği yere götüren Yüce Allah'tır. Bazı felsefecilerin veya inkâr edenlerin dedikleri gibi bu sadece bir doğa olayı değildir. Onların dediği gibi olsa, rüzgârın oluşum sebepleri sağlanmaya çalışılsa dahi buharların ve dumanların yükselmesinde etkili olan hava ve güneş tabakaları olmasaydı, bu gerçekleşmezdi. Eğer bir Zat birtakım sebepleri yaratır ve o sebeplerle akla hayale sığmayan menfaatler ve üstün hikmetler oluşturursa, bu durumda o kimse, bu faydalı şeyleri de yapmış kabul edilir. Böylece rüzgârların da yüce Allah'ın varlığına şahadet ettiği görülmektedir.⁵⁸⁶

Doğaya, yağmurların yağmasına, insan ve hayvanın su ihtiyacına, gemilerin akıp gitmesine, ölü toprağın canlanmasına, ürünlerin yetişmesine, temiz suyun oluşumuna, rızık temin edilmesine vesile olmasıyla beraber Allah'ın varlığına, O'na ortak koşulan şeylerin rüzgârı estirmeye muktedir olamayacağına delil oluşturması bakımından ayetlerde önemine değinilen rüzgâr, Allah'ın rahmetinin müjdecisi olarak ifade edilmiştir.

⁵⁸⁵ en-Neml 27/63.

⁵⁸⁶ Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 24/566.

SONUÇ

Tüm varlık âlemi bir amaç doğrultusunda yaratılmıştır. Düşünebilme ve tercih edebilme özelliği ile diğer varlıklardan üstün tutulmuş olan insanın, var edilmesi de elbette ki bir amaca mebnidir. Hayatını anlamlı kılacak bir amaca tutunamadığı takdirde insan, çoğu kez yanlış tercihler yapmakta, bunalımlar ve karanlıklar içerisinde çırpınıp durmaktadır.

Temel gâyelerinden biri insanların dünya ve âhîret mutluluğunu sağlamak olan İslâm dini, insanların bu gayeye ulaşabilmeleri için gerekli olan kural ve ilkeleri belirlemiştir. Dünya ve âhîret olarak birbirinin devamı niteliğinde olan bu iki merhalede, kişiye ihtiyaç duyabileceği her türlü nimet ihsan edilmiştir. Dünya imtihan alanı olarak belirlenmişken, âhîret ise mükâfat ve ödül yeri olarak nitelendirilmiştir. Dünya da gerçekleştirilecek sınırlı gayret ve çaba mukabilinde, sınırsız mükâfat ve karşılıklar verileceği bildirilmiştir.

Belirtilen sınırsız mükâfatlara ulaşabilmek için adeta yol haritası ve pusula niteliğinde olan son ilâhi hitabın adı da Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân eşsiz ve benzersiz bir üsluba sahip olup içerisindeki cümleler, kelimeler, harfler ve bunların dizilişlerindeki insicam manayı doğrudan etkilemekte ve muhatapta olumlu etkiler bırakmaktadır. Kur'ân, ifadelerini oluştururken seçtiği sözcükler, kullandığı kelimelerdeki söz dizimleri, tasvirler ve teşbihler, akla ve duygulara hitap etme gibi pek çok üstün anlatım özelliklerine sahiptir. Kur'ân'ın önemli bir üslup özelliği de, belli bir ölçü ve denge çerçevesinde özendirme ve teşvik ifadelerini korkutma ifadeleri ile birlikte zikretmesi, müjde ve uyarıyı bir arada yapmasıdır.

İnsanın iki temel özelliği olan korku ve ümidin (havf ve recâ) denge halinde tutulmasına Kur'ân'da büyük bir önem verilmiştir. Dinin müminlere vaad ettiği müjde ve mükâfatla, dini inkâr eden kişilere verilecek cezalar arasında bir denge gözetilerek, bir müjdenin zikredildiği yerde ekseriyetle bir sakındırma ve uyarı ayeti hemen onu takip etmiştir.

Çalışmamızda ayrıntılı bir şekilde tahlil etmeye çalıştığımız Kur'ân'da çokça yer verilen müjdeleme üslubudur. Kişide belirli bir amaç doğrultusunda duygu, düşünce ve davranışlarında belli değişim ve gelişim sağlayabilmek, aynı zamanda bu

değişim ve gelişimin istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmesi için motive edici unsurlara ihtiyaç vardır. Hiç şüphesiz bu motivasyon unsurunun İlâhi kaynağa dayanıyor olması, müminler için çok daha etkili ve kıymetlidir. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim'de çok çeşitli şekillerde müjde bildiren ve motive eden ayetler büyük önem taşımaktadır.

Kur'ân'da müjde kavramı, sevindirici bir haber alma, inananlar için güven, moral ve ümit vermek, onların inançlarını pekiştirmek, iyiye, doğruya ve sonsuz hakikate teşvik etmek gibi anlamlarda kullanılmış olup, aynı zamanda iyiye, doğruya, fazilete, sevap ve güzel olan söz ve davranışlara özendirmek, yönlendirmek ve Allah'ın kullarını yasakladığı şeylere muhalefet ettiklerinde korkutmak ve sakındırmak için kullanılmıştır. Bu müjdelemeler hem dünyaya hem de ahirete yönelik olmak üzere çift yönlü olarak gerçekleşmiştir.

İnsan fitratını en iyi bilen yüce Yaratıcı, insanın zayıf, aceleci ve kısa sürede elde edeceği menfaatlere düşkün olmasından hareketle Kur'ân'da, bazı müjdelerin bu dünyada iken verileceğini bildirmiş ve bu tür ödüllerle müminlere güven ve ümit sağlamıştır. Onları rahmetiyle ve nusretiyle desteklemiş, işlerinde kolaylık sağlamış, düşmanlarına karşı korumuş, fetihle müjdelemiştir. Peygamberlerden bazılarının ve seçkin kullarının çok arzu ettikleri dileklerini ve dualarını yerine getirerek sevindirmiştir. Böylece kendi varlığı, birliği ve kudretinin delillerini somutlaştırmak suretiyle de ona inananların inançlarını pekiştirmiş, iyi, doğru ve güzel davranışların devamını teşvik etmiştir.

Bununla beraber insanın fitri yapısında yer alan beka fikri yani ebedi yaşama arzusu dikkate alınarak bildirilen müjde ve mükâfatlar sadece bu dünya hayatı ile sınırlı kalmamış, kısa vadeli olan hedefler ve geçici menfaatlerden ziyade ebedî olan hayata dair müjdelemeler çok daha dikkat çekici bir şekilde yapılmıştır. Yüce Allah'ın sevgi ve dostluğunu kazanma, rızasına ve affına mazhar olma, yüksek dereceler, melekler tarafından karşılanma, temiz eşler, yaptıklarının karşılığının kat kat fazlasıyla verilmesi, cennetler ve orada diledikleri her şeye kavuşma, korku ve üzüntünün giderilmesi ve mutluluk içerisindeki en güzel geleceğe kavuşma yapılan müjdelerden sadece bir kısmıdır. Kur'ân-ı Kerim de "hesapsız rızıklandırma" olarak isimlendirilen, matematik kurallarına bağımlı olmayan, sonsuz bir mükâfat şekli daha

vardır ki, üst sınırı olmayan bir mükâfatlandırma şeklidir ki Yüce Allah, belirli özelliklere sahip olan bu kullarını hesapsız mükâfat ve rızık ile müjdelemiştir.

Kur'ân'da müjdenin izafi olarak kötü haber anlamında olan diğer bir kullanımı daha bulunmaktadır. Bazı özelliklere sahip kişiler için, kinaye ve istihza olarak kendilerine ulaşacak olan azabın, müjde gibi sunulması şeklinde olan bir kullanımdır. Bu kullanım ikaz ve ihtar anlamından daha net ve sert bir uyarı anlamı içermektedir. Bu kişilere seçimlerinin ve yaptıklarının yanlış ve kötü olduğu çeşitli şekillerde anlatılarak doğru, iyi ve güzel kendilerine bildirilmiş, uymaları gereken kurallar açık ve net bir şekilde ortaya konmuş, gereken tüm açıklamalar ve örneklemeler yapılmış, yanlışlarından dönmeleri için süre verilmiş, hakikate yönelenlerin bağışlanacağı bildirilmiştir. Bütün bu uyarılara rağmen yola gelmeyenler, çarpıcı bir alay ve tehdit içerisinde ileride karşılaşacakları acı bir azapla müjdelenmişlerdir.

Yani yapıları gereği farklı biçim ve farklı düzeylerde motivasyon unsurlarına ihtiyaç duyan insanlar için Kur'ân'da çok çeşitli alanlarda, cihetlerde ve miktarlarda müjde ve teşvik ifadelerine yer verilmiştir. Müjdeleme üslubu içerisinde yer alan bu teşvik ve özendirme öğelerinin sayısının, çeşitliliğinin ve yönlerinin artırılması, etki gücünü artırmakta ve birer sonuç olan davranışların oluşumunda ve sürdürülebilirliğini sağlamada büyük bir etki oluşturmaktadır.

Diğer taraftan Kur'ân, çok çeşitli olarak yaptığı bu müjdelemeler ile hem akla hem de duygulara hitap etmektedir. Çünkü insan hem akıl hem de duygu gibi iki farklı yönü ile bütünlük arz eden bir varlıktır. Kur'ân-ı Kerim, akla hitaben pek çok delili dile getirirken, duygulara hitaben de birçok motive edici unsura yer vermektedir. İnsan psikolojisinde önemli bir yere sahip olan sevgi, güven, mutluluk, sevinç, ümit gibi duyguları harekete geçirerek kişilerin belirli hedef ve amaçları gerçekleştirebilmeleri için onlara fiziksel ve psikolojik olarak güç sağlamaktadır.

Tüm bu söylenenlerin ışığında, kişinin umut edebileceği müjde, elbette ki bir emeğin ve gayretin karşılığı olacaktır. Sıradan durumlar ve herkesin yapabileceği şeyler için bir müjde ve ödül beklenemez. Kur'ân-ı Kerim'de müjdelerin muhatabı olarak belirtilen kişilerin en kısa ve net şekilde vasıfları, Allah'ın emir ve yasaklarına

uyan yani itaatkâr kullar olmaları şeklinde ifade edilebilir. Müjde ve ödüle hak kazanmak için hiç şüphesiz öncelikle ödülü verecek olanı tanımak, saygı göstermek ve koyduğu kurallara uymak gerekmektedir.

Kur'ân'da yüce Yaratanın kullarına karşı mutlak sevgi, merhamet ve şefkatinin eseri olarak kullanıldığı müjdeleme üslubundaki temel hedef, insanı iyiye teşvik etmek, kötü olandan uzaklaştırmak ve nihayetinde insanın ebedi âlemde kurtuluşa ermesini, mutlu olmasını sağlamaktır.

KAYNAKÇA

- ABDÜLAZİZ**, Abdülkadir Kâmil, *İslâm'a Göre Irklar ve İnsanlar*, Çev. Cemal Aydın, İstanbul, Timaş Yay. 1997.
- ABDÜLBAKİ**, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes li-Elfazı'l-Kur'ân'i'l-Kerim*, İstanbul, Çağrı yay. 1986.
- AHMED B. HANBEL**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, Beyrut. 1969.
- AKBAŞ**, Ahmet, “*Ku'ân-ı Kerîm'de Bir Mutluluk İfadesi Olarak Kurratu Ayn Terkibi*,” Artuklu Akademi, 2/2, Mardin, 2015.
- AKPINAR**, Ali, “*Kur'ân'a Göre Müslüman'm Gönül Dünyası: Kalbin Eylemleri ve Sorumluluğu*”, Temmuz-Aralık, 2005.
- AHMED** Ebu Haka, *Mu'cemu'l-Nefaisi'l-Vasit*, Dâru'l Nefais, Beyrut 2008, 1245.
- ALPER** Hülya, *Nifak ya da İmanda Çatışma*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 22/5, 2002.
- , *İmanın Psikolojik Yapısı*, İstanbul, Rağbet Yay. 2007.
- ÂLÛSÎ**, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, ts.
- ARSLAN**, Ali, “*İnsanoğlunun Yaratılış Gayesi ve Sâlih Amel*”, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 27, Zonguldak, 1995.
- ASIM EFENDİ**, Ahmet, *Kamus Tercemesi*, İstanbul, 1305.
- ATEŞ**, Süleyman, *Kur'ân'da Peygamberler Tarihi*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 2004.
- Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- AYDIN**, Ali Rıza, *Birey ve Din: Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar*, İstanbul, İnsan Yay. 2004.
- *Doğu'da ve Batı'da İnsan Hakları*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1996.

- BALCI**, İsrâfîl, “*Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kuran Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritiği*”, 7/13, 2009.
- BAYRAKLI**, Bayraktar, *Kadın Sevgi ve Temel Haklar*, İstanbul, Bayraklı Yay, 2001.
- BEĞAVÎ**, Mes‘ûd b. Muhammed el-Ferrâ, *Tefsirü’l- Beğavî Meâlimü’t-Tenzil Tercümesi*. Thk. Muhammed Abdullah en-Nemir, Osman Cuma Dümevriyye, Süleyman Müsellem el-Harraş. Çev. A. Alpaslan Tuncer, Nurgül Özdemir, Ayşegül Özdemir, İstanbul, Karınca ve Polen yay. 2016.
- BEYDÂVÎ**, Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envarü’t-Tenzil ve Esrarü’t-Te’vil*, Kahraman yay. İstanbul, 2011.
- BUHÂRÎ**, Muhammed b. İsmail, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr, Dâru Tavki’n-Necât, 2001.
- BURSEVÎ**, İsmail Hakkı, *Rûhu’l-Beyân*, İstanbul, Damla yayınevi,1995.
- BULADI**, Kerim, *Kur’ân’da Nankörlük Kavramı*, İstanbul, Pınar Yay, 2001.
- CEBECİ**, Lutfullah, *Kur’ân’a Göre Takva*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1991.
- CEBECİOĞLU**, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Rehber Yay. 1997.
- CENGİZ**, Güneş, “*Kur’ân’ın Ticaret Dili ve Kavramları*,” Umde Dini Tetkikler Dergisi,1995.
- AHMET**, Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- CEVHERÎ**, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, *Şihâhu’l-luğa*, Dâru’l-İlm li’l-Melayin, thk: Ahmed Abdulgafur Attar, Beyrut, 1987.
- CÜRCANÎ**, Cürcani, Ali b. Muhammed es-Seyyid el-Şerif, *Kitabu’t-Ta’rifat*, Dâru’l-Kitabul-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- ÇAĞRICI**, Mustafa, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul, M.Ü.İ.F.V. Yay. 1989.
- ÇANGA**, Mahmut, *Mu’cemü’l-Müfehres Tercümesi*, Timaş yay. İstanbul, 1986.

- ÇELİK**, Ömer, “*Kur’ân-ı Kerim’e Göre Meleklerin Rasulullah’a Yardımı*”, Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmi Dergisi, Bişkek, 2008.
- DAŞTAN**, Yusuf, “*Kur’ân’da Tayyib ve Habis Kavramları*”, Uludağ Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- DEMİRCİ**, Muhsin, *Kur’ân’da Toplumsal Düzen*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2005.
- DİNDİ**, Emrah, “*Kur’ân’da Resmedilen Bir Genç Kızın Züht ve İffet Ahlakı Hz. Meryem*”, Uluslar Arası Gençlik ve Ahlak Sempozyumu, 2016.
- DOĞAN**, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ülke Yayıncılık, İstanbul 1972
- DÖLEK**, Âdem, “*Kur’ân’a ve Hadîslere Göre Helâl Kazancın İlkeleri*”, Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi, 9, 2020.
- DURAK**, Nejdet, “*Kınalızade’de Bir Erdem Kulavuzu*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 35/2, 2015.
- DUMLU**, Ömer, *Kur’ân-ı Kerim’de Salah Meselesi*, Ankara 1992.
- EBÛ HANİFE**, Nu‘mân b. Sâbit, *el-Alim ve’l-Müteallim*, thk: Mustafa Öz, İstanbul, 1992.
- EBÛ HAYYAN**, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü’l-Muhît*, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993.
- EBUSSUUD**, *İrşadu Aklî’s-Selim ilâ Mezaye’l-Kitabu’l-Kerim*, Daru İhyau’t-Turasil-Arabi, Beyrut.
- EBÛ ŞEYBE**, Muhammed b. İbrahim, *Kitabü’l-Musannef fi’l-Ehadis ve’l-Asar*, Beyrut, 1988.
- EKİN**, Yunus, *Kur’ân’a Göre İnançsızlık*, İzmir, Işık Yay. 2001.
- EL-ASKERÎ**, Ebu Hilâl, *el-Furûq fi’l-luğa*. Çev. Veysel Akdoğan, İşaret Yayınları, İstanbul 2009
- ENİS**, Ahmed, *Kadın ve Sosyal Adalet*, çev. Murat Çiftkaya, İstanbul, Beyan Yay. 1993.
- ERTUĞRUL**, Osman, “*Kur’ân’da Zemm Üslûbu Ve Münâfikların Zemm Edilmesi*”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7/1, 2014.
- ESEN**, Muammer, “*Hz. İbrâhîm’in İmanı ve Tevhid Mücadelesi*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52, 2011.

EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher, *Tezhbu'l-Luğa*, tah. Muhammed Avdumurab, Beyrut, 2001.

FÎRÛZABÂDÎ, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmusu'l-Mûhît*, thk: Muhammed Naim, el-Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1467.

-----, *Besâiru Zevi't-temyiz fi letâifi'l-Kitabi'l-Aziz*, el-Mektebetü'l İlmiyye, Beyrut, ts.

GAZALÎ, Muhammed b. Ahmed, *Müslüman'ın Ahlak'ı*, Çev. Abdülcelil Candan, Konya, Ribat Yay. 1997.

-----, *İhyau Ulumi'd-Din*, Çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay. İstanbul, 1974.

GEDÜK, Sâlih, *Kur'ân'da Müminlere Teselli Moral ve Motivasyon*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2015.

GÖKÇE, Mehmet Cüneyt, “*Tahkiki İman Arayışında Hz İbrâhîm Örneği*”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 44, 2020.

GÜNDÜZ, Ahmet, “*Yusuf Suresi Bağlamında Üç gömlekli Hayat Sürecinden Bazı Ayrıntılar*”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ocak-Haziran, 2016.

GÜNDÜZ, Turgay, “*Pedagojik Açından Kur'ân'da İnzar Kavramı ve İlgili Diğer Bazı Kavramların İncelenmesi*”, Uludağ Üniversitesi ilahiyat fakültesi, 7/7, 1998.

GÜNEŞ, Cengiz “*Kur'ân'ın Ticaret Dili ve Kavramları*”, Umde dini tetkikler dergisi, 1, 2019,

GÜRBÜZ, Deniz, “*Yalan ve Tevâzunun Ontolojisi*”, İlahiyat Akademi Dergisi, 9/1, 2019.

HALÎL B. AHMED, Ebû Abdî'r-Rahman, *Kitabu'l-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzumi, İbrahim Sâmirâî, Beyrut, Dâru Mektebeti'l-Hilal, 1988.

HÂLÎL EBÛ ÜDE, et-Tetavvuru'd-Delâlî Beyne'l-Lugati's-Şi'ri'l-Câhilî ve Lugati'l-Kur'âni'l Kerîm ,ez-Zerkâ: Mektebetü'l-Menâr, 1985.

HALİLOĞLU, Hasan, “*Hiz. Yûsuf'un (a.s.) Gömleği ve Babası Ya'kûb Gözlerinin Açılması*”, Ağrı İslami İlimler Dergisi, Haziran, 8, 2021.

- HANBELÎ**, Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, thk: Şuayb el-Arnû, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- HARMAN**, Ömer Faruk, "*İbrâhîmî Gelenek*", *İslam'a Giriş: Evrensel Mesajlar*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2008.
- , "*Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler*", *İslam Tetkikleri Dergisi*, 9, 1997.
- HERRÂSÎ**, Şemsülişâm İmâdüddîn Alî b. Muhammed b. Alî, *Ahkamu'l-Kuran*, thk. Musa Muhammed Ali-D. İzzet Ali îd Atıyye, Beyrut, 2004.
- HEYSEMÎ**, Nureddin Ali b. Ebu Bekir, *Mecmau'z-Zevaid*, Beyrut, 1982.
- İBN ASAKİR**, *Târîhu medîneti Dimaşk*, Beyrut, 1979.
- İBN AŞUR**, Muhammed et-Tahir, *Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir*, Daru's-Sehnun lin-Neşr ve't-Tevzi, Tunus, 1000/1592
- İBN ATİYYE**, *el-Muharrerü'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Abdullah b. İbrâhîm el-Ensari, Katar, 2007.
- İBNU'L CEVZÎ**, Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, thk: Abdürrezzak el Mehdi, Daru'l-Kitabu'l-Arabi, Beyrut 1422.
- , *et-Tebşira*. Beyrut Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- İBNU'L ESİR**, Mecduddin El Mubarek b. Muhammed el-Cezeri, *en Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*, tah. Tahir Ahmed Ez Zavi-Mahmud Muhammed Et Tanahi, Beyrut, ts
- İBN FARİS**, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî, *Mu'cemu'l-Luga*, Beyrut, 1986.
- İBN KAYYIM EL-CEVZİYYE**, *Medaricu's-Salikin*, Çev.Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005.
- İBN KESİR**, Ebu'l Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, thk: Sami b. Muhammed el-Salama Daru Tayyibu't-Neşr ve't-Tevzi, 1420/1999.
- İBN MANZUR**, Cemâluddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-Arab*, thk. Emin Muhammed, Daru sadr, Beyrut, 1996.

İBN TEYMİYYE, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm, *Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe*, İstanbul, 1989.

-----, *el-İman*, thk: Muhammed ez-Zebîdî, Daru'lKitâbi'l Arabî, Beyrut,1993.

İSFEHÂNÎ, Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb, *Müfredatü Elfazı'l-Kur'an*, Thk: Safvan Adnan Dâvûdî, Dar-ul-Kalem, Beyrut 1991.

İYİBİLGİN, Orhan, '*Müslümanın Şahsiyetinin Korunmasında Takva Kavramı*', Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu, Haziran, Ordu, 2016.

İZUTSU, Toshihiko, *Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Süleyman Ateş, İstanbul -----, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Çeviren: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul

KÂMİL, Abdülaziz Abdülkadir, *İslâm'a Göre Irklar ve İnsanlar*, Çev. Cemal Aydın, İstanbul, Timaş Yayınları,1997.

KANİK, İsa, '*İnsanın Sorumluluğu Bağlamında Kur'an'da Ni'met Kavramı*', Dini Araştırmalar, 22/55, Ocak- Haziran, 2019.

KAHRAMAN, Hüseyin, *Ebu Bekir Râzî'in Ahlak Felsefesi*, İstanbul, İz Yay. 2002.

KARA, Mustafa, '*Kur'an'da Adalet Kavramı ve Güncel Değeri*', On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 34, 2013.

KARAGÖZ, İsmail, '*Kur'an'da Sâlih Amel Kavramı ve Sâlih ve Muslih İnsanların Özellikleri*', Diyanet İlmi Dergi, 33/ 2. Haziran, 1997.

-----, '*Kur'an'da Takva Kavramı ve Muttaki İnsanın Özellikleri*', Diyanet İlmi Dergi, 31/4 Haziran, 1995.

KARAOĞLAN, Arslan, '*Kur'an'da Anlatılan Münafık Tipolojilerinin En Belirgin Karakteristik Özellikleri*' Eskiye Dergisi, Mart, 2019.

KARAMAN, Hayreddin, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, D.İ.B. Yayınları, 5 Cilt. Ankara, 2006.

KASAPOĞLU, Abdurrahman, '*Kur'an'da Adalet Psikolojisi-Adaleti Engellenen Psikososyal Faktörler*', Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 5/10, Temmuz–Aralık, 2012.

-----, *Kur'an'da İman Psikolojisi*, İstanbul, Yalnızkurt Yay. 1997.

-----, ‘‘Kur’ân’a Göre Cimrilik-Sebepleri, Zararlari ve Eğitimi’’, C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 11, 2007.

KAYA, Ali, *Kur’an’da Azap*, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

KAYA, Osman, ‘‘İlahi Kitaplarımızda Hz. Muhammed’in Geleceğini Müjdeleyen Haberler ve Kur’ân’da Bu Haberlere Yapılan Atıflar’’, Harran Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, 10/13 (Ocak-Haziran 2004),193.

KERİM, Fethi, ‘‘Tevhid İnancı ve Evrensel Ahlak İlişkisi Hz. İbrâhîm Örneği,’’ On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Araştırmaları, 9/1, 2011.

KINALIZADE ALİ EFENDİ, *Ahlâk’i Alâ’i, Tercüman 1001 Temel Eser*, İstanbul, ts.

KOÇ, Ahmet ‘‘Din eğitimi Açısından Kur’ân-ı Kerim’de Tebşîr Kavram’’ı, K.T.Ü. Rize İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi.

KOLOĞLU, Orhan, *İslâm’da Değişim*, İstanbul, Gür Yay. 1993.

KORKMAZ, Hatice, *Kitâb-ı Mukaddes’te ve Kur’ân-ı Kerim’de Yahya Peygamber* Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Doktora Tezi, 2011

KÖKSAL, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, TDV. Yay. 2004.

KURTUBİ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li Ahkami’l-Kur’ân*, Daru’l-Kitabul-Mısır, Kahire, 1384-1964.

KUTUP, Seyyid, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, İstanbul, Hikmet Yay. 15. Cilt.1986.

KÜBRA, Necmeddin, Ebu’l -Cenan Ahmed, *Tasavvufî Hayat*, çev. Mustafa Kara, İstanbul, 1980.

LA BRUYERE, *Karakterler*, Çev. Bedia Kösemihal, İstanbul, Sosyal Yay. 1998.

MAĞNİSAVÎ, Ebu’l-Müntehâ Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Fıkhu’l-Ekber*, İstanbul, 2007.

MÂTÜRÛDÎ, Ebû Mansur, *Te’vilâtu Ehli’s-Sünne* thk: Mecdî Baslûm, Beyrut, Dâru’lKütübi’l-İlmiye, 2005.

MAVERDÎ, Alî b. Muhammed b. Habîb, *en-Nüket ve’l-Uyun*, Beyrut, 1992.

- MEVDÛDÎ**, *Tefhimu'l-Kur'an*, Çev. Bekir Topaloğlu, Ümraniye Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2020.
- MUKATİL B. SÜLEYMAN**, Ebü'l-Hasan Mukatil b. Süleyman b. Beşir, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhate, Kahire, 1979.
- MÜCAHİT**, Turgut, "İslam Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmesi", İslam Tetkikleri Dergisi, 11/1, 2021.
- MÜSLİM**, Ebu'l-Huseyn İbn Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, Tah. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut tsz.
- NAMLI**, Abdullah, "İbadetler Ve Allah'in Çeşitlendirilmiş Sevaplandırma Şekilleri". Tasavvur İlahiyat Dergisi 4/2, Aralık, 2018.
- NECCAR**, Muhammed Tayyib, *Târihu'l-Enbiyâ*, Riyad, Mektebetu'l-Maârif, 1983.
- NESEFÎ**, Ebu'l-Berekat Abdillâh b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku'k Tevil*, thk: Yusuf Ali Bedaiwi, Beyrut, 1419-1998.
- , *Tebşiratü'l-edille*, thk: Hüseyin Atay, DİB Yay. Ankara, 1993.
- OKUYAN**, Mehmet, "Kur'an'da Hz. Yûsuf Kıssası", Samsun: Üniversite Yay. 2018.
- ÖNAL**, Recep, "Kur'an'da İmani Ve Ahlaki Bir Tavr Olarak Sabır", C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12/2, Sivas, 2008.
- "İmam Mâtürîdî'nin Yahudilerle Polemiği: Nübüvvet İnançlarına Yönelik Teolojik Eleştirileri", Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17/34, 2018.
- ÖYMEN**, Münir Raşit, *Psikoloji Sosyoloji ve Pedagoği Açısından Ahlak Eğitimi*, İstanbul, Murat Matbaacılık, 1975.
- ÖZ**, Ahmet, "Birey-Toplum Etkileşimi Ekseninde Gençlik Gençler İçin Bir İffet Örneği Olarak Hz. Meryem", Harran Üniversitesi Şanlıurfa Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu 2018.
- ÖZCAN**, Hanifi, *Epistemolojik Açından İman*, İstanbul, Marmara Üniversitesi, İFAV Yay. 1992.
- , "Mâtürîdî'ye Göre İman-İslâm-İhsan ve Küfür İlişkisi", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1994.

- ÖZDEŞ**, Talip, ‘‘Kur’ân’da İman -Ahlâk İlişkisi’’, *X. Kur’ân Sempozyumu*, Nisan, 2006.
- ÖZÜBEK**, Yakup, ‘‘Elmalılı’nın Hak Dini Kur’ân Dili Tefsirinde Takvâ Kavramı’’. İdrak Dini Araştırmalar Dergisi 2/1 Haziran, 2022.
- ÖZÜÇALIŞIR**, Abdullah, ‘‘Kur’ân’da Tâgût, Genç Mütefekkirler Dergisi’’, 2/2 Aralık-2021.
- PEKER**, Hüseyin, *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*, Eser Matbaası Samsun, 1991.
- RÂZÎ**, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzi, *Mefatilu'l-Gayb*, Dâru İhyâ et-Turâsi'l-Arabi, Beyrut, 1420.
- , *et-Tıbbu'r Rûhânî*, Çev. Hüseyin Kahraman, İstanbul, İz Yay. 2004.
- SABÛNÎ**, Muhammed Ali *Peygamberler Tarihi*, Ahsen Yay. İstanbul, ts.
- SALEBÎ**, *Arâ'isi'l-mecâlis*, Mısır, 1370-1951
- SENİH**, Hatemi, *Sarp, Psikoloji*, İstanbul, Türkiye Basımevi, 1939.
- SEZEN**, Yumni, *Sosyoloji Açısından Din –Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İFAV Yay, 1988.
- SOLEİMANİ** Morteza, *Kur’an’da İnsanın Eğitimi: Tebşir Ve İnzar*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- SOYSALDI**, H. Mehmet, *Kur’an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Çağlayan Yayınları, İzmir 1997.
- SÖNMEZ**, Mahmut, ‘‘Kur’ân’da Cennet Cehennem ile Yapılan Terğib ve Terhib’’, Uluslararası Din ve Dil Sempozyumu , Iğdır, 2018.
- SÖNMEZ**, Mustafa, ‘‘İmanın Ahlâkî, Yaptırım Gücü’’, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13/23, 2011.
- SUYUTÎ**, Celaleddin, Abdurrahman b. EbîBekr, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsir bi'l-Me'sur*, Daru'l-Fikr, Beyrut.
- SÛBHANÎ**, Ca'fer, *el-Kasasu'l-Kur'âniyye*, Mektebetü't-Tevhîd, 1428.
- SÛLEYMANÎ**, Abdurrahim, ‘‘Kur’ân-ı Kerim ve Peygamberlerin Müjdeleri’’, Misbah Dergisi,1/ 3-4, 2013.

- SÜLÜN**, Murat, *Kur'ân-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015.
- ŞAHAN**, Ramazan, "Hz. İbrâhîm'in Konukları Bağlamında Kur'ân'da Lafzî Müteşabih," Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Haziran, 2019.
- ŞEN**, Ercan, "Çağdaş Bir Tefsir Yöntemi Olarak Konulu Tefsir Ekolü ve Örnek Bir Konulu Tefsir Denemesi: Kur'ân'da Fetih Kavramı", Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı, 4, 2015.
- ŞENTÜRK**, Mustafa, "Kur'ân'da Münafik Karakterine Panoramik Bir Bakış", Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu, 2016.
- ŞIK**, İsmail, *İman Olgusunun Mahiyeti ve Hakikati Üzerine Bir Değerlendirme*, Dini Araştırmalar Dergisi, 2010.
- TABERÎ**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Cami'u'l-Beyan an-Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Daru't-Terbiye ve't-Turasi, Beyrut.
----- *Tarih'ut Taberi*, Mısır 1326.
- TAŞKÖPRÜZÂDE**, Ahmet Efendi, *Şerhu'l Ahlaki'l- Adudiyye*, Çev: Müstahkim Arıcı, Türkiye Yazma Eserler, İstanbul 2014
- TEHÂNEVÎ**, Muhammed Alâ b. Ali, *Mevsûatu Keşşâfi Istilâhâti'l-Funûn*, thk. Ali Dehruc, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1996.
- TATAR**, Burhanettin, *İslam'a Giriş Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*, Ankara: DİB Yay, 2006.
- TAY**, Hekim, "Kur'ân'da Tağut Kavramı", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27/ 2, 2017
- TİRMİZÎ**, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu'l-Kebîr (Sünen)*, Tahkik, tahrîc ve talik: Beşşâr Avvâd Maruf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1996.
- TOPALOĞLU**, Bekir, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010.
- TURGUT**, Mücahit, "İslam Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmesi", İslam Tetkikleri Dergisi, 11/ 1, 2021
- TÜRKMEN**, Hasan, "Kur'ân'da Küfür Kavramının Semantik Analizi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 14/76, Şubat, 2021.

TÜRKMEN, Sabri, “*Furuk İlmi Açısından Ecr, Sevab ve Ceza Kelimelerinin Kur’ân’daki Kullanımları*”, İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar, 2013

VÂHİDÎ, Ebu’l-Hasan ‘Ali b. Ahmed en-Nîsâbü’rî, *et-Tefsîru’l-Basîd*. thk. Muhammed b. Sâlih b. Abdullâh el-Fevzân, ts.

VEHBÎ, Mehmed, *Hulâsat’ül Beyân Fi Tefsir’il Kur’ân*, İstanbul, Üç Dal Neşriyat Yay, 7. cilt. 1968.

YALÇIN, Ahmet, *Kur’ân’ı Kerîm’de Nimet Kavramı*, Erciyes Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Yüksek lisans Tezi, 2008

YARAN, Cafer Sadık, *Ahlâk ve Etik*, İstanbul, Rağbet Yay. 2010

YAZIR, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Ankara, Akçağ Yay, 2006.

----- *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh Istılâhları Kâmûsû*, İstanbul, 1997.

YÜCE, Mustafa, “*İnanç-Ahlak İlişkisi Bağlamında İman, İslâm ve İhsan Kavramları*”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, 2013.

YÜKSEK, Muhammed İsa “*Zekeriya-Yahya Kıssasında İşkâle Sebep Olan İfadelerin Tahlili*”, Usûl İslam Araştırmaları, 25/25, 2016.

YÜKSEL, Muhammed Bahaeddin, “*Yakup Peygamberin Gözlerinin Akıbeti Konusunda Genel Bir Kabulün Tahlili*”. KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Haziran, 2018.

ZEMAŞERÎ, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzîl ve Uyûni’l- Ekâvil fi Vücûhi’t-Te’vil*, Daru’l-Kitap el-Arab, Beyrut,1407.

----- *Esâsu’l-Belâğa*, Beyrut, 1989.

ZEBİDÎ, Es Seyyid Muhammed Murtaza el-Huseyni, *Tacu’l-Arus min Cevheri’l-Kamus*, tah. İbrahim Et Terezi, Beyrut 1972.

Tekvîn, erişim; <https://kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?mc=1&sc=4>).